

AKP Döneminde ve Başkanlık Rejiminde İŞÇİLER NELER KAYBETTİ?

2002-2023

MAYIS 2023

DiSKAR

**AKP DÖNEMİNDE ve
BAŞKANLIK REJİMİNDE
İŞÇİLER
NELER
KAYBETTİ?
(2002-2023)**

DiSKAR

TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU ARAŞTIRMA MERKEZİ

TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU
ARAŞTIRMA MERKEZİ (DİSK-AR)

AKP DÖNEMİNDE VE BAŞKANLIK REJİMİNDE
İŞÇİLER NELER KAYBETTİ? (2002-2023)

e-ISBN: 978-605-73866-4-9

İstanbul • Mayıs 2023

Araştırma kaynak gösterilerek kullanılabilir.
Bu yayın para ile satılmaz.

DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

Kapak Tasarımı: Fahrettin Engin Erdoğan

Sayfa Tasarımı: İnan Dağdelen

Adres: Dikilitaş Mahallesi Eren Sokak No:4 Beşiktaş/İSTANBUL

Tel: (0212) 291 00 05-06 • **Fax:** (0212) 240 42 09

E-posta: diskar@disk.org.tr – disk@disk.org.tr

Web: www.arastirma.disk.org.tr - www.disk.org.tr

Facebook: @diskarastirma - @diskinsesi

Twitter: @diskarastirma - @diskinsesi

Instagram: @disk_arastirma - @diskinsesi

İçindekiler

SUNUŞ	5
ÖZET	7
GELİR DAĞILIMI BOZULDU	13
ASGARİ ÜCRET ORTALAMA ÜCRET HALİNE GELDİ	17
VERİMLİLİK ARTARKEN ÜCRETLER DÜŞTÜ	23
BAŞKANLIK DÖNEMİNDE ENFLASYON TIRMANDI	25
İŞÇİNİN VERGİSİ ARTTI	29
SENDİKAL HAKLAR ZAYIFLADI	35
EMEKLİLER NELER KAYBETTİ?	47
AKP İŞSİZLİĞİ ARTIRDI	53
TÜRKİYE İŞ CİNAYETLERİNDE AVRUPA'NIN EN KÖTÜSÜ	61
CUMHURİYET'İN KAMUSAL BİRİKİMİNİN YÜZDE 90'I AKP DÖNEMİNDE SATILDI	67
TAŞERONLAŞMA AKP DÖNEMİNDE YAYGINLAŞTI	69
KIDEM TAZMİNATI ERİDİ	71
OHAL VE ÇALIŞMA HAYATI	73
COVID-19 İLE MÜCADELE YETERSİZ KALDI	77
KAYNAKLAR	83

Sunuş

Elinizdeki “AKP Döneminde ve Başkanlık Rejiminde İşçiler Neler Kaybetti? (2002-2023)” adlı araştırmada AKP hükümetleri (2002-2023) döneminde çeşitli tematik başlıklar altında emeğin durumu incelenmektedir. Kitapta AKP hükümetleri ve başkanlık rejimi döneminde gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkileri, sendikalaşma, toplu pazarlık, grev, sosyal güvenlik ve emekliler, işsizlik, istihdam, işçi sağlığı ve iş güvenliği, özelleştirme, taşeronlaşma, vergiler, OHAL ve salgın dönemini de kapsayan çeşitli konular yer almaktadır. DİSK-AR’ın hazırladığı bu araştırma son 21 yılda ve özellikle başkanlık rejiminde AKP’nin işçi sınıfına neler kaybettiğini ortaya koymaktadır.

Kasım 2002’de iktidara gelen AKP’nin 21 yıllık iktidarı döneminde, özellikle 2018’de uygulanmaya başlayan başkanlık rejiminde çalışma hayatında önemli sorunlar yaşandı. Sendikal haklar önündeki engeller devam etti, asgari ücretli olarak çalışanların sayısı arttı, vergi sistemi daha da adaletsiz hale geldi. Ekonomik kriz ve salgınla birlikte ise Türkiye tarihinin en sert bölüşüm ilişkileri krizi yaşandı, yüksek enflasyon alım gücünü düşürürken yoksulluk derinleşti.

DİSK Başkanlar Kurulu’nun 15 Mart 2023 tarihli açıklamasında vurgulandığı gibi “14 Mayıs seçimlerinde vereceği-

miz karar ülkemizi hangi Cumhurbaşkanı’nın yöneteceğinden, hangi parti veya partilerin iktidara geleceğinden ibaret değildir. Bu sandık bizim için esas olarak işçilere zararlı olan, adaleti ve demokrasiyi ağır biçimde tahrip eden, ülkeyi bir şirket gibi yöneterek milyonları enkaz altında bırakan otoriter başkanlık sistemini değiştirmek için bölünmeden, parçalanmadan birlik olacağımız bir sandıktır.

14 Mayıs’a kadar işyeri işyeri, meydan meydan, sokak sokak anlatacağımız hakikat ve yapacağımız çağrı nettir: Başkanlık düzeni işçiye zararlıdır, halka zararlıdır, memlekete zararlıdır ve bu nedenle başta işçi sınıfı olmak üzere halkımızın iradesiyle değiştirilmek zorundadır; değiştirilecektir!”

Türkiye, 2023’te Cumhuriyet’in 100’üncü yılında, kritik önemde bir seçime giriyor. DİSK, seçim sürecine ve Cumhuriyet’in 100’üncü yılına girerken emeğin Türkiye’si mücadelesini büyütmeye, işçi sınıfının söz ve karar hakkını savunmaya devam edecektir.

Araştırmayı hazırlayanlara ve yayımlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyoruz.

DİSK Yönetim Kurulu

Özet

AKP DÖNEMİNDE EMEK KAYBETTİ, SERMAYE KAZANDI!

AKP döneminde ve başkanlık rejiminde bölüşüm ilişkileri kötüleşti. Başkanlık dönemi öncesinde milli gelir içinde emeğin payı yüzde 35,3 iken 2022'de yüzde 25,2'ye geriledi. Buna karşılık milli gelir içinde sermayenin payı başkanlık rejimi öncesi yüzde 48 iken 2022'de yüzde 56,7'ye yükseldi.

AKP DÖNEMİNDE ASGARI ÜCRET ORTALAMA ÜCRET HALİNE GELDİ!

AKP'li yıllarda asgari ücret hızla ortalama ücret haline geldi. AKP döneminde diğer emek gelirlerinin asgari ücret kadar artırılmaması sonucu ortalama ücretler ve asgari ücret arasındaki makas kapanmaya başladı. 2005 yılında asgari ücret ortalama ücretin yüzde 46'sı iken 2020'de yüzde 60'ına çıktı.

Kadınlar daha fazla asgari ücretle çalışır hale geldi. 2006'da kadınların aylık ortalama ücret ve maaş geliri asgari ücretin 2 katıydı. 2020'de kadınların ortalama ücret ve maaşları asgari ücretin 1,5 katına geriledi.

AKP DÖNEMİNDE VERİMLİLİK ARTTI, ÜCRETLER ERİDİ!

AKP döneminde işçiler daha fazla çalışıp üretirken ücretleri geriledi. 2009'dan bu yana verimlilik 60 puan artarken reel birim ücret 8 puan azaldı. AKP hükümetleri döneminde işçiler daha çok çalışıp daha çok üretirken daha az ücret aldı.

AKP DÖNEMİNDE ENFLASYON TIRMANDI!

AKP'nin ilk dönemlerinde enflasyonda bir düşüş yaşanırken özellikle başkanlık rejimi sonrasında enflasyon hızla tırmandı. AKP'nin iktidara geldiği Aralık 2002'de yüzde 29,7 olan enflasyon Nisan 2023'te yüzde 43,6 oldu.

AKP DÖNEMİNDE İŞÇİDEN DAHA ÇOK VERGİ ALINDI!

2000 yılında 2.500 TL olan ilk vergi dilimi yeniden değerlendirme oranına göre artırıldı. 2023'te ilk vergi dilimi 182 bin 109 TL olarak uygulanmalıydı. Oysa 2023 yılında ilk vergi dilimi 70 bin TL olarak uygulandı.

AKP DÖNEMİNDE DOLAYLI VERGİLERİN PAYI ARTTI!

İşçilerin üzerindeki bir başka vergi yükü tüketimden alınan dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergiler 1990'da yüzde 48 ve 2000'de yüzde 59 iken 2022'de yüzde 64'e ulaştı. 1990'da yüzde 52 ve 2000'de yüzde 41 olan kazanç üzerinden alınan dolaysız vergiler ise yüzde 33'e geriledi. AKP döneminde çalışanlar bir yandan yüksek gelir vergileri öte yandan tüketim vergileri ile vergi yükü altında ezildi.

AKP SENDİKAL HAKLARI ZAYIFLATTI!

21 yıllık AKP iktidarı sonunda gelinen tablo yüzde 14 civarında resmi sendikalaşma oranı, yüzde 12,4 fiili sendikalaşma oranı ve yüzde 8,1 civarında toplu sözleşme kapsamıdır. Özel sektörde toplu sözleşme kapsamı ise yüzde 4,7'dir. Özel sektörde işçilerin yüzde 95,3'ü sendikal korumadan yoksundur.

KADINLAR DAHA FAZLA SENDİKASIZ!

Sendikalaşmada toplumsal cinsiyet eşitsizliği sürüyor. Ocak 2022 itibarıyla kadınlar toplam işçilerin yüzde 32,9'u iken kadın sendika üyeleri toplam sendika üyelerinin yüzde 21,8'ini oluşturmak-

tadır. Toplam işçilerin yüzde 67,1'inin erkek olmasına karşılık toplam sendika üyelerinin yüzde 78,2'sini erkekler oluşturmaktadır.

AKP DÖNEMİNDE GREV HAKKI FİLEN YOK EDİLDİ!

AKP döneminde grev hakkı yok edildi. Greve katılan işçi sayısı 1963'ten bu yana en düşük düzeye indi. AKP hükümetleri grev ertelemelerinin (yasaklama) kapsamını genişletti. AKP döneminde 20 grev erteleme kararnamesi yayımlandı ve 195 bini aşkın işçinin grevi yasaklandı. Buna karşılık 21 yıllık AKP döneminde yalnızca 90 bin işçi greve çıkabildi.

AKP DÖNEMİNDE EMEKLİLER KAYBETTİ!

AKP emeklilik yaşını ve prim gün sayısını artırdı. Emekliler arasında eşitsizlikler yarattı. Emekli aylığı güncelleme katsayısı, aylık bağlama oranları, aylıkların alt sınırı düşürüldü. Aylık artışları resmi enflasyon oranıyla sınırlandırıldı.

SSK'lerin alt sınır aylığı 1999 öncesine yüzde 70 iken 5510 sayılı Yasa ile emekli aylıklarının sınırları yüzde 35-40 oranına geriledi.

ÇALIŞAN EMEKLİLERİN SAYISI ARTTI, EMEKLİ AYLIKLARI ASGARİ ÜCRETİN ALTINA DÜŞTÜ!

2008'de sosyal güvenlik alanında yapılan düzenlemeler sonucu emekli aylıkları düştü ve bu durum emeklilerin iş aramasına ve/veya çalışan yoksul emekli olmasına sebep oldu. 2002'de asgari ücret 184 TL iken en düşük işçi

emekli aylığı 257 TL idi. 2002'de en düşük emekli aylığı asgari ücretin yüzde 40 üzerindeyken, 2023 Nisan'da asgari ücretin yüzde 88'ine (asgari ücretin altına) geriledi.

4 milyon 81 bin emekli ya bir işte çalışmakta ya da iş aramaktadır. 2002'de yüzde 37 olan çalışan veya iş aramayan emekli oranı 2021'de yüzde 45'e yükseldi.

AKP DÖNEMİNDE İŞSİZLİK ARTTI!

AKP işsizliği önlemede başarısızdır. AKP öncesi dönemde ortalama yüzde 8 civarında seyreden dar tanımlı işsizlik oranı AKP'li yıllarda ortalama yüzde 11'e yükseldi. Öte yandan geniş tanımlı işsizlik de arttı.

2002 3. çeyrekte dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 9,6 ve geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 15,3'tü. 2022'de ise dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 10,2'ye ve geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 20,8'e yükseldi.

KADINLARDA İŞSİZLİK ÇOK DAHA YÜKSEK!

AKP döneminde kadın işsizliği çok daha vahim bir boyuta ulaştı. Özellikle başkanlık rejimi sonrası geniş tanımlı kadın işsizliği hızlı bir biçimde artış gösterdi.

2018'de dar tanımlı kadın işsizliği yüzde 13,7 ve geniş tanımlı kadın işsizliği yüzde 22,5'ti. 2022'de ise dar tanımlı kadın işsizliği 13,4 ve geniş tanımlı kadın işsizliği yüzde 28,4 oldu. Başkanlık rejimi ile dar ve geniş tanımlı kadın işsizliği arasındaki puan farkı 8,8'den 15'e yükselerek yaklaşık iki katına çıktı.

İŞSİZLİK SİGORTASI FONU İŞVEREN FONUNA DÖNÜŞTÜ!

AKP döneminde İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) adeta bir işveren destek fonuna dönüştü. 2002'de toplam 56,9 milyon TL olan İSF giderlerinin 46,8 milyon TL'si işçilere yapılan ödemelere ayrılmıştı. İSF kaynaklarının yüzde 82,2'si işsizlere ödenmişti. 2022'de ise 55,6 milyar TL giderin 12,3 milyar TL'si işsizlere ayrıldı. İşçilere yapılan ödemeler ise işsizlik sigortası fonu giderlerinin yalnızca yüzde 22,1'ini oluşturmuş, yüzde 76,1'i ise işverenlere aktarılmıştır. Bu durum İSF'nin kuruluş amacı ve sosyal devlet ilkesiyle çelişmektedir.

İŞ CİNAYETLERİ DURMADI!

2003 ve 2021 yılları arasında resmi verilere göre bildiri yapılan iş kazası sonucu ölen işçi sayısı toplam 23 bin 958 ve yıllık ortalama bin 261'dir. Dava ve müfettiş incelemesi sonucu kesinleşen iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölüm sayısı ve sıklığı ise çok daha fazladır. 2006-2021 arası dönemde bildiri yapılan iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölüm sayısı 22 bin 305 iken iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölüm geliri bağlanan vaka sayısı 42 bin 927'dir.

AKP, CUMHURİYET'İN KAMUSAL BİRİKİMİNİN YÜZDE 90'INI ÖZELLEŞTİRDİ!

AKP hükümetleri kamu kesiminin tasfiyesi ve özelleştirmede büyük paya sahiptir. Toplam özelleştirmelerin yüzde 1'i Anavatan Partisi (ANAP) döneminde (1983-1992), yüzde 10'u Koalisyon Hükümetleri (1992-2002) döneminde

yapılmışken özelleştirmelerin yaklaşık yüzde 90'ı AKP hükümetleri döneminde yapılmıştır. Cumhuriyet döneminin kamusal birikimlerinin yaklaşık yüzde 90'ı, 63,8 milyar dolar karşılığında AKP hükümetleri tarafından özelleştirilmiştir.

AKP DÖNEMİNDE KIDEM TAZMİNATI ERİDİ!

1978'de asgari ücretin 7,5 katı olan kıdem tazminatı tavanı, 1982'de asgari ücret ile bağının koparılmasının ardından hızla düşmeye başladı. 2002'de asgari ücretin 4,8 katı olan kıdem tazminatı tavan tutarı 2023 itibarıyla asgari ücretin 2 katına geriledi. AKP kıdem tazminatını da eritti.

OHAL İLE ÇALIŞMA HAKKI YOK EDİLDİ!

OHAL'in en ağır bilançosu ihraçlar oldu. Gazeteciler, milletvekilleri ve belediye başkanları tutuklandı. İki yıllık OHAL döneminde Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük kamu görevlisi tasfiyesi yaşandı ve 135 bin kamu görevlisi ihraç edildi. Kamuda yaşanan ihraç ve tasfi-

yeler 12 Eylül dönemiyle kıyaslanamayacak kadar kapsamlı oldu.

OHAL ile ihraç edilenlerin yargı yoluna başvurma ve adil yargılanma hakkı da ortadan kaldırıldı ve KHK'lerle ilgili itirazlar için idari bir kurul olan Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu kuruldu. AYM ve yargı kararlarına rağmen ihraç edilen Barış Akademisyenleri görevlerine iade edilmedi.

AKP COVID-19 İLE MÜCADELEDE YETERSİZ KALDI!

AKP hükümeti, ücretlilerin üzerinde sosyal ve ekonomik açıdan oldukça yıkıcı sonuçlar doğuran Covid-19 salgını ile mücadelede yetersiz kaldı. Yurttaşları Covid-19'un etkilerinden koruyacak etkin önlemler almadı ve güçlü sosyal politika önlemleri uygulamadı.

Zengin ülkeler Covid-19'un etkisini azaltmak için yurttaşlarına milli gelirlerinin yüzde 17,3'ü kadar kaynak ayırırken Türkiye sadece milli gelirinin yüzde 2,7'si kadar ek harcama ve gelir desteği sağladı.

BAŞKANLIK REJİMİ DÖNEMİNDE ÜLKE VE ÇALIŞANLAR NELER KAYBETTİ?

Konu	Başkanlık Öncesi	Günümüz*
Milli Gelir İçinde Emeğin Payı	%35,3	%25,2
Milli Gelir İçinde Sermayenin Payı	%48	%56,7
Tüketici Fiyat Endeksi	327	1.300
Yıllık Enflasyon Oranı	20,3	43,7
Gıda Fiyatları Endeksi	363	1.921
Yıllık Gıda Enflasyon Oranı	25,1	53,9
Geniş Tanımlı İşsizlik Oranı	%16,3	%21,9
Kadınlarda Geniş Tanımlı İşsizlik Oranı	%22,5	%28,4
Döviz Kuru	4,42 TL	19,34 TL

* Günümüz verilerinin bazıları yıllık, bazıları ise aylık veya çeyrekliktir. 2022 ve 2023 yıllarına ait yayımlanan son veriler esas alınmıştır.

AKP DÖNEMİNDE ÜLKE VE ÇALIŞANLAR NELER KAYBETTİ?

Konu	AKP Öncesi	Günümüz*
Yıllık Enflasyon	%29,7	%43,7
Cumhuriyet Altını ve Asgari Ücret	19,8	13
En Düşük Emekli Aylığının Asgari Ücrete Oranı	%140	%88
Çalışan Emeklilerin Oranı	%36,6	%46,6
Kıdem Tazminatı ve Asgari Ücret	4,8 Kat	2 Kat
Geniş Tanımlı İşsizlik	%15,3	%20,8
Ortalama Dar Tanımlı İşsizlik Oranı	%8	%11
Geniş Tanımlı Genç İşsizliği	%26,1	%39,4
Dolaylı Vergilerin Tüm Vergiler İçindeki Payı	%59	%64
Dolaysız Vergilerin Tüm Vergiler İçindeki Payı	%41	%33
Özelleştirme	8 Milyar Dolar	63,8 Milyar Dolar
Döviz Kuru	1,65 TL	19,34 TL

* Günümüz verilerinin bazıları yıllık, bazıları ise aylık veya çeyrekliktir. 2022 ve 2023 yıllarına ait yayımlanan son veriler esas alınmıştır.

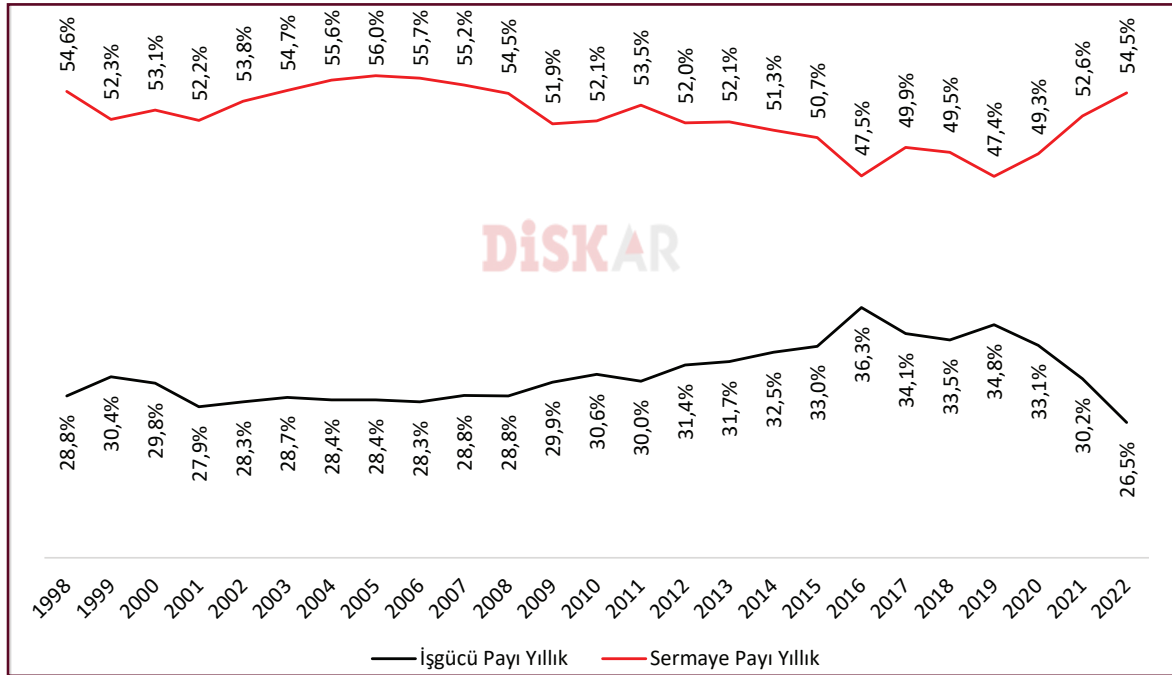
Gelir Dağılımı Bozuldu

AKP DÖNEMİNDE EMEK KAYBETTİ, SERMAYE KAZANDI

AKP hükümetleri döneminde bölüşüm ilişkileri kötüleşti ve emeğin payı düşerken sermaye gelirlerinin payı arttı. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'dan (GSYH) sermayenin ve emeğin aldığı pay arasındaki makas açıldı. AKP hükümeti öncesinde, 2002'de GSYH içinde sermayenin payı yüzde 53,8 ve emeğin payı yüzde 28,3'tü. 2022 yıllık verilerine göre ise sermayenin GSYH'den aldığı pay yüzde 54,5'e yükseldi, emeğin payı yüzde 26,5'e geriledi (Grafik 1). Böylece sermayenin GSYH'den aldığı pay artarken emeğinki azaldı, bölüşüm ilişkileri kötüleşti.

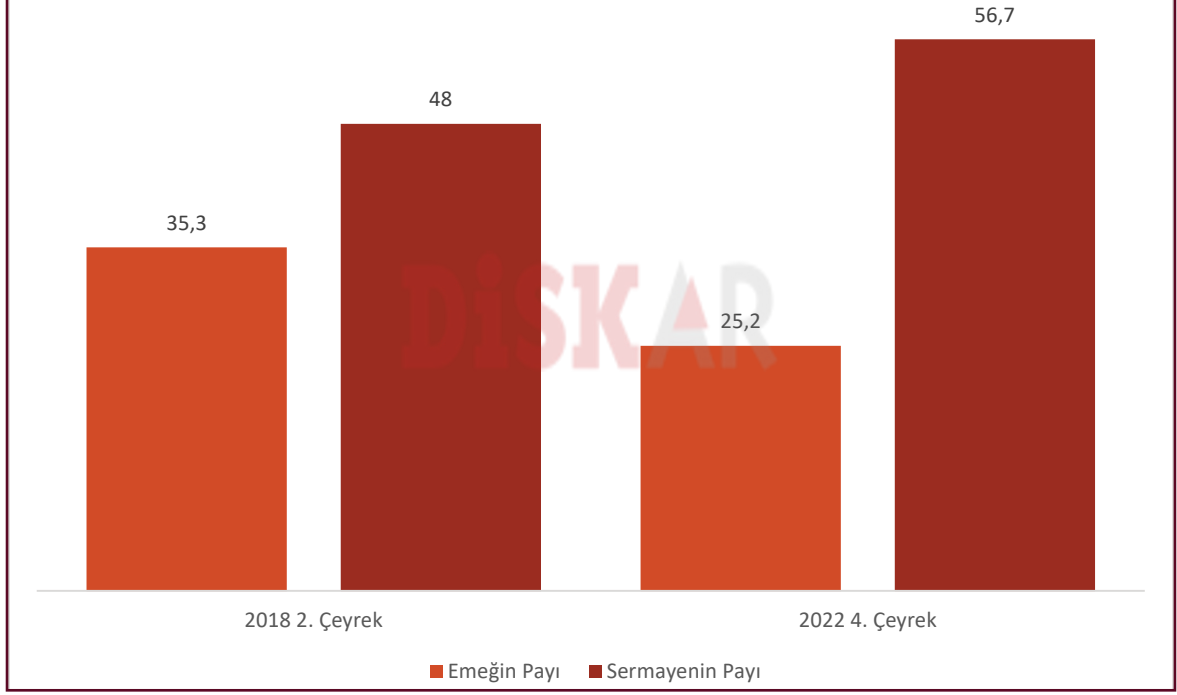
Öte yandan AKP döneminde bölüşüm ilişkileri başkanlık rejimi (2018) sonrasında daha da kötüleşti. Başkanlık sistemi sonrası bölüşüm ilişkileri hızla kötüleşti. Başkanlık rejimi öncesinde, 2018 2. çeyrekte Gayrisafi Katma Değer içinde emeğin payı yüzde 35,3 iken 2022 4. çeyrekte 10,1 puan gerileyerek 25,2 oldu. Buna karşılık 2018 2. çeyrekte yüzde 48 olan sermayenin payı 2022 4. çeyrekte yaklaşık 9 puan yükselerek 56,7 oldu (Grafik 2). Son 5 yılda makasın çok hızlı açılması bir bölüşüm şoku anlamına geliyor ve "timsah kapitalizmi" olarak adlandırılıyor.

İşgücü ödemelerinin payı o dönemde ücretli çalışanlara yapılan toplam mik-

Grafik 1: GSYH İçinde Sermayenin ve Emeğin Payı (1998-2022) (Yüzde)

Kaynak ve açıklama: TÜİK, Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, yıllık veriler. DİSK-AR. Dönemsel yayımlanan GSYH verilerinde yer alan işgücü ödemeleri ve net işletme artığı verileri GSYH'den ücretli çalışanların ve sermayenin aldığı payı ifade ediyor ve sınıfsal gelir dağılımını gözler önüne seriyor.

Grafik 2: Gayrisafi Katma Değer İçinde Sermayenin ve Emeğin Payı (2018 2. Çeyrek ve 2022 4. Çeyrek) (Yüzde)

Kaynak: TÜİK, Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, çeyreklik veriler. DİSK-AR.

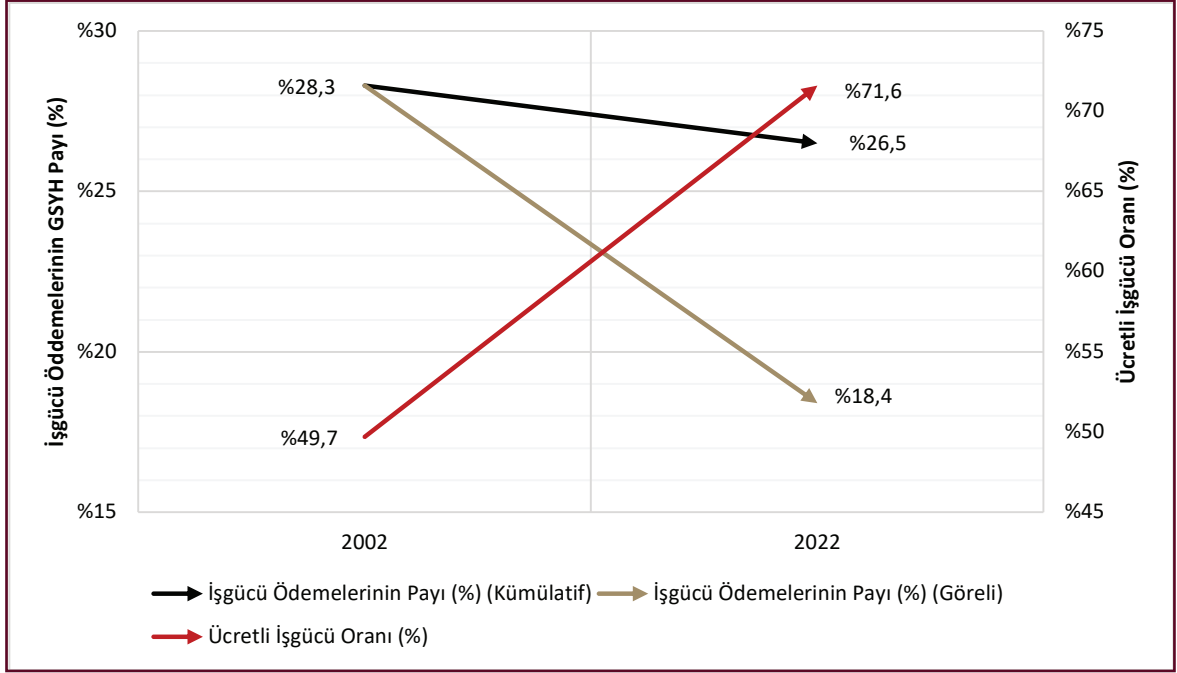
tarı ifade etmektedir. Yıllar içinde artan ücretli istihdam da bölüşüm ilişkilerini etkiliyor. Bu nedenle bölüşüm ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için ücretli çalışan artışını da dikkate almak gerekir.

2002’de Gayrisafi Katma Değer içinde işgücü ödemelerinin payı yüzde 28,3 ve bu dönemde işgücü ödemesi yapılan ücretli ve maaşlıların sayısı 10,6 milyon ve istihdam içindeki oranı yüzde 49,7’ydi. 2022’de ücretli ve maaşlıların sayısı 22,6 milyona ve istihdam içindeki oranı ise yüzde 71,6’ya yükseldi, işgücü ödemelerinin Gayrisafi Katma Değer içindeki payı ise yüzde 26,5’e geriledi. Dolayısıyla 2002’de yüzde 49,2 oranındaki ücretli ve maaşlı kesim Gayrisafi Katma Değer’den yüzde 28,3’lük bir pay alırken 2022’de yüzde 71,6 oranındaki ücretli ve maaşlı istihdamın Gayrisafi Katma Değer’den aldığı pay yüzde 26,5 oldu (Grafik 3). Ücretli istihdam artarken bunla-

rın Gayrisafi Katma Değer’den aldığı pay geriledi.

Ücretli ve maaşlıların istihdam oranı içindeki artış dikkate alınarak işgücü ödemeleri yeniden hesaplandığında işçilerin GSYH artışından aldığı pay daha net görülüyor. 2002’deki ücretli ve maaşlıların GSYH’den aldığı görece payın aynı kalması için 2022’de bu oranın yüzde 40,8 olması gerekirdi. Böylece 2002-2022 arası dönemde ücretli maaşlı emeğin görece payı yüzde 28,3’ten yüzde 18,4’e gerilemiş oldu (Grafik 3). Öte yandan işgücü ödemeleri işçilere yapılan ödemelerin brüt ve giydirilmiş halidir. Gayrisafi Katma Değer içindeki yüzde 18,4’lük görece oran, harcanabilir geliri ifade etmemektedir.¹

¹ Aziz Çelik (2023), “AKP’nin büyük bölüşüm felaketi”, BirGün, <https://www.birgun.net/makale/akp-nin-buyuk-bolusum-felaketi-424567> (13.3.2023).

Grafik 3: Gayrisafi Katma Değer İçinde Sermayenin ve Emeğin Görel Payı (2002-2022) (Yüzde)

Kaynak: Aziz Çelik (2023), "AKP'nin büyük bölüşüm felaketi", BirGün, 13 Mart 2023.

Metodolojik Not

TÜİK'e göre işgücü ödemeleri ve işletme artığı:

İşgücü ödemeleri, muhasebe dönemi boyunca, girişim tarafından çalışanın yaptığı iş karşılığında, aynı ve nakdi olarak ödenen toplam karşılıklar olarak tanımlanmaktadır. Nakdi ya da aynı olarak ödenen maaş-ücretler ile işverenler tarafından çalışanlar adına ödenen sosyal güvenlik katkılarında oluşmaktadır.

İşgücü ödemeleri DİSK-AR hesaplamasında GSYH içinde emeğin payı olarak ifade edilmektedir.

İşletme artığı, net katma değerden, çalışanlara yapılan ödemeler ve üretim üzerindeki vergilerin çıkarılması ve sübvansiyonların eklenmesiyle elde edilir. Katma değer içinde sermayenin payını ifade etmektedir.

Net işletme artığı DİSK-AR hesaplamasında GSYH içinde sermayenin payı olarak ifade edilmektedir.

Asgari Ücret Ortalama Ücret Haline Geldi

	2002 Aralık	2023 Ocak	Artış (Kat)
Net Asgari Ücret (AÜ)	184	8.507	46
En düşük memur maaşı	392	10.442	27
Ortalama memur maaşı	578	12.201	21
Ortalama işçi emekli aylığı	276	6.037	22
Ortalama esnaf emekli aylığı	261	6.263	24
Ortalama memur emekli aylığı	502	8.610	17
Ortalama kamu işçisi ücreti (aylık)	1.012	14.974	15

Tablo 1: AKP Döneminde Emek Gelirlerindeki Artış Oranları (2002-2023) (TL)

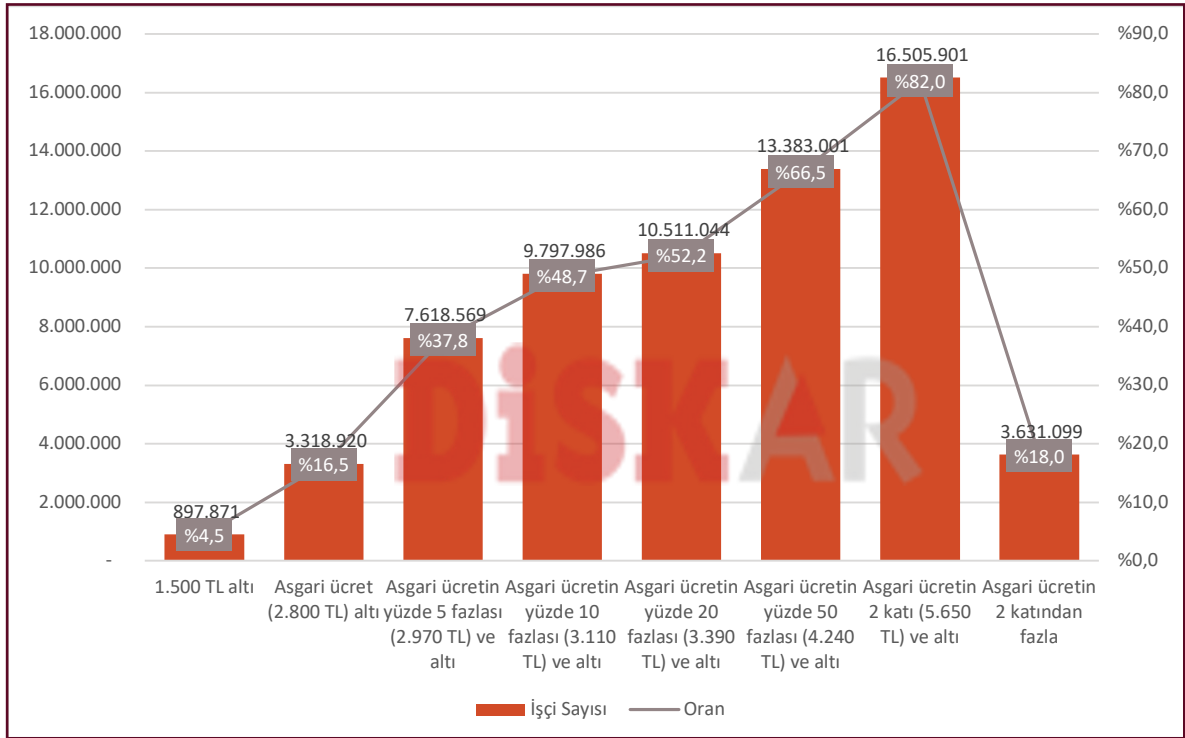
Kaynak: SBB (2022), Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm, 18 Kasım 2022 https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/Turkiye-Ekonomisinde-Haftalik-Gelismeler-ve-Genel-Gorunum-Raporu_18112022.pdf (20.11.2022). Miktarlar parasal (enflasyondan arındırılmamış) değerlerdir. Kişi Başına Milli Gelir 2023 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'ndan alınmıştır.

Türkiye'de son yıllarda asgari ücret hızla ortalama ücret haline geliyor. Türkiye'de milyonlarca işçi insanca yaşam için yetersiz olan asgari ücretle geçinmeye çalışırken, milyonlarca işçi de asgari ücrete erişemiyor, asgari ücret dahi alamıyor. Asgari ücret dışındaki emek gelirlerinin enflasyon civarında veya altında artırılması nedeniyle diğer emek gelirleri de asgari ücrete doğru geriliyor.

2002 ve 2023 yılları arasında ortalama memur aylığı 21,1 kat, ortalama kamu işçisi ücreti 14,8 kat ve ortalama emekli sandığı aylığı 17,2 kat arttı. Ortalama işçi emekli aylığında 21,9 kat ve ortalama Bağ-Kur emekli aylığında 24 kat artış yaşandı. Buna karşın net asgari ücretteki artış 46,2 kat olarak gerçekleşti (Tablo 1).

AKP döneminde diğer emek gelirlerinin asgari ücret kadar artırılmaması sonucu ortalama ücretler ve asgari ücret arasındaki makas kapanmaya başladı. 19 yıllık AKP iktidarı sonrası, 2021'de asgari ücret komşuluğunda¹ çalışanların oranı oldukça yüksektir. Türkiye'de ücretle çalışanların yüzde 16,5'ine karşılık gelen 3 milyon 319 bin ücretli 2021'de asgari ücret altında (2.800 TL kabul edilmiştir) ücret almaktadır. Ücretle çalışanların yüzde 37,8'i (yaklaşık 7,6 milyon) asgari ücret ve altında (asgari ücretin yüzde 5 fazlası ve altı olarak kabul edilmişti) bir ücretle çalışmaktadır. 1.500 TL'den daha az bir ücretle çalışanların sayısı ise 898 bin kişidir (Grafik 4).

¹ Asgari ücret komşuluğu kavramı, asgari ücrete çok yakın ücret alanları ifade etmek için kullanılmaktadır.

Grafik 4: Asgari Ücret Kapsamı ve Ücret Düzeyleri (2021) (Bin) (Yüzde)

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2021 yıllık verileri. Ücret düzeylerine göre işçi sayısı ve oranları DİSK-AR tarafından TÜİK mikro verisinden yararlanılarak hesaplanmıştır. Veriler tüm ücretli, maaşlı ve yevmiyelileri kapsamaktadır. Aralıklar belirlenirken tutar en yakın onluğa yuvarlanmıştır. Veriler cevapsızlar çıkarılarak yeniden ağırlıklandırılmıştır.

Türkiye’de asgari ücret civarında ücret alanlar da dahil edildiğinde (asgari ücretin altı ve yüzde 10 fazlası arası) 9,7 milyon işçi, bütün ücretli çalışanların yarısından fazlası asgari ücret civarı ve altında bir ücretle yaşamını sürdürmeye çalışıyor. Tüm ücretli çalışanların yüzde

82’si ise (16,5 milyon) asgari ücretin altı ile asgari ücretin 2 katı arasında bir ücret elde ediyor. 20,1 milyon işçi ve memurun yalnızca yüzde 18’i ise asgari ücretin 2 katından daha fazla bir gelir elde edebilmektedir (Grafik 4).

Yıl	Aylık Ortalama Ücret ve Maaş Geliri (A)	Net Asgari Ücret (B)	Asgari Ücretin Aylık Ferdi Ücret ve Maaş Gelirine Oranı (%) (B/A)	Hanehalkı Aylık Fert Ücret Geliri Asgari Ücretin Kaç Katı?
2005	756	350	%46	2,2
2006	859	380	%44	2,3
2007	956	403	%42	2,4
2008	1.085	482	%44	2,3
2009	1.142	527	%46	2,2
2010	1.242	577	%46	2,2
2011	1.327	630	%47	2,1
2012	1.509	701	%46	2,2
2013	1.648	773	%47	2,1
2014	1.828	846	%46	2,2
2015	2.031	949	%47	2,1
2016	2.287	1.301	%57	1,8
2017	2.509	1.404	%56	1,8
2018	2.857	1.603	%56	1,8
2019	3.501	2.021	%58	1,7
2020	3.904	2.325	%60	1,7

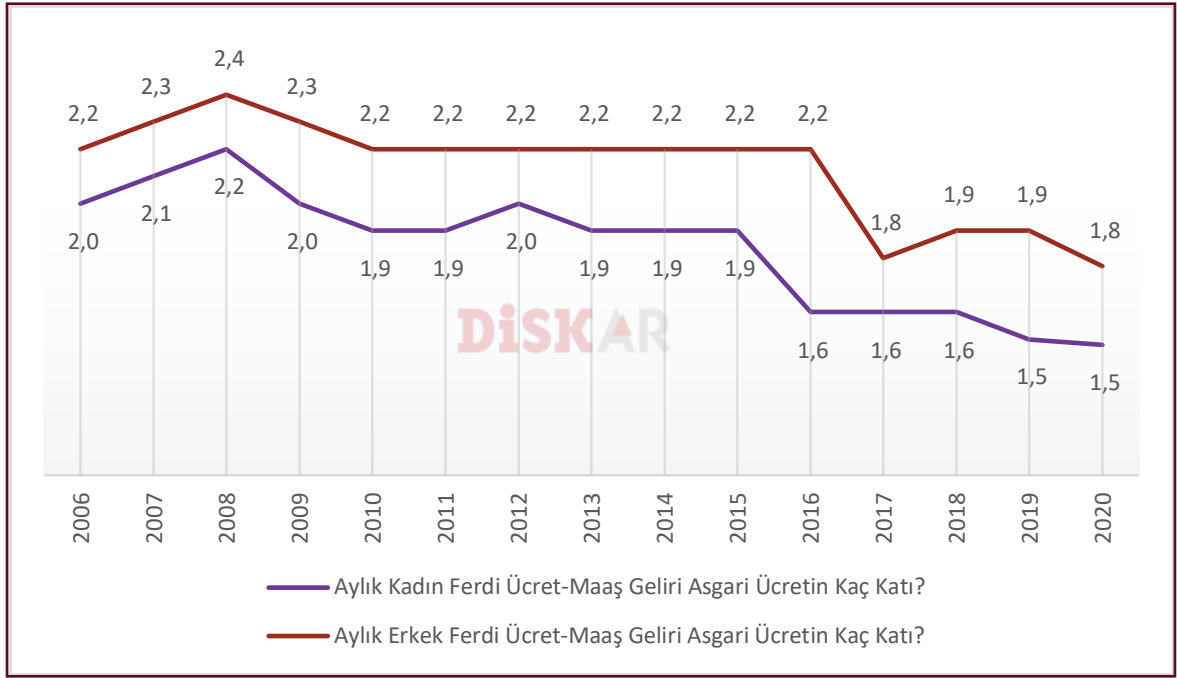
Tablo 2: Asgari Ücretin Hanehalkı Fert Ortalama Gelirine Oranı (2005-2020) (TL) (Yüzde)

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması ve ÇSGB verilerinden yararlanılarak DİSK-AR tarafından hesaplandı. Ücretli, maaşlıların verileri alındı. Yevmiyeliler hesaplamaya dahil edilmedi.

TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarından da asgari ücretin ortalama ücret haline geldiği görülmektedir. 2005 yılında asgari ücret ortalama ücretin yüzde 46'sı iken 2020'de² yüzde 60'ına çıktı (Tablo 2). Ortalama ücretler

asgari ücretten daha az arttı ve giderek daha fazla işçi asgari ücrete yakın düzeylerde ücretlerle çalışmak zorunda kaldı. Böylece AKP iktidarının ilk yıllarında hanehalkı aylık fert ücret geliri asgari ücreti 2,2 katı iken 2020'de 1,7 katına gerilemiş oldu.

² En son açıklanan veri 2020 yılına ait olduğundan bu yılın verisi esas alınmıştır.

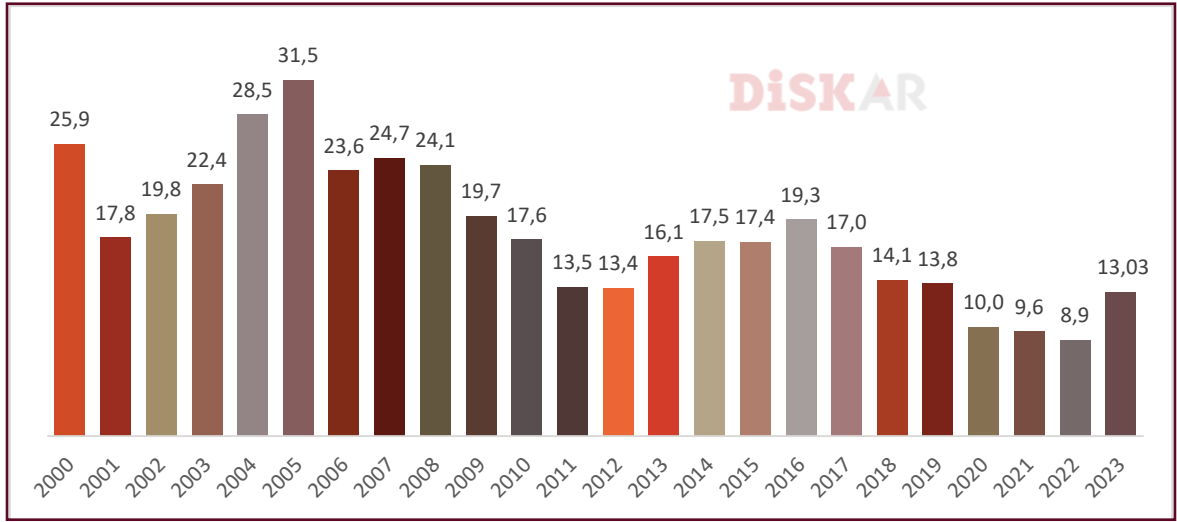

Grafik 5: Cinsiyete Göre Ortalama Ücret ve Maaş Geliri Asgari Ücretin Kaç Katı? (2006-2020)

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması ve ÇSGB verilerinden yararlanılarak DISK-AR tarafından hesaplandı. Ücretli ve maaşlıların verileri alındı. Yevmiyeliler hesaplamaya dahil edilmedi.

Kadınların ücretleri ise asgari ücrete daha yakındır. TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre 2006'da kadınların aylık ortalama ücret ve maaş geliri asgari ücretin 2 katı düzeyindeydi. 2020'de ise kadınların ortalama ücret ve maaş gelirleri asgari ücretin 1,5 katı düzeyine geriledi. Buna karşılık erkek-

lerin aylık ortalama ücret ve maaş gelirleri kadınlarınkinden daha yüksektir. 2006'da erkeklerin aylık ortalama ücret ve maaş geliri asgari ücretin 2,2 katı iken, 2020'de 1,8 kate gerilemiştir (Grafik 5). Bu durum ücretler açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Grafik 6: Cumhuriyet Altını Karşısında Asgari Ücret (2000-2023)

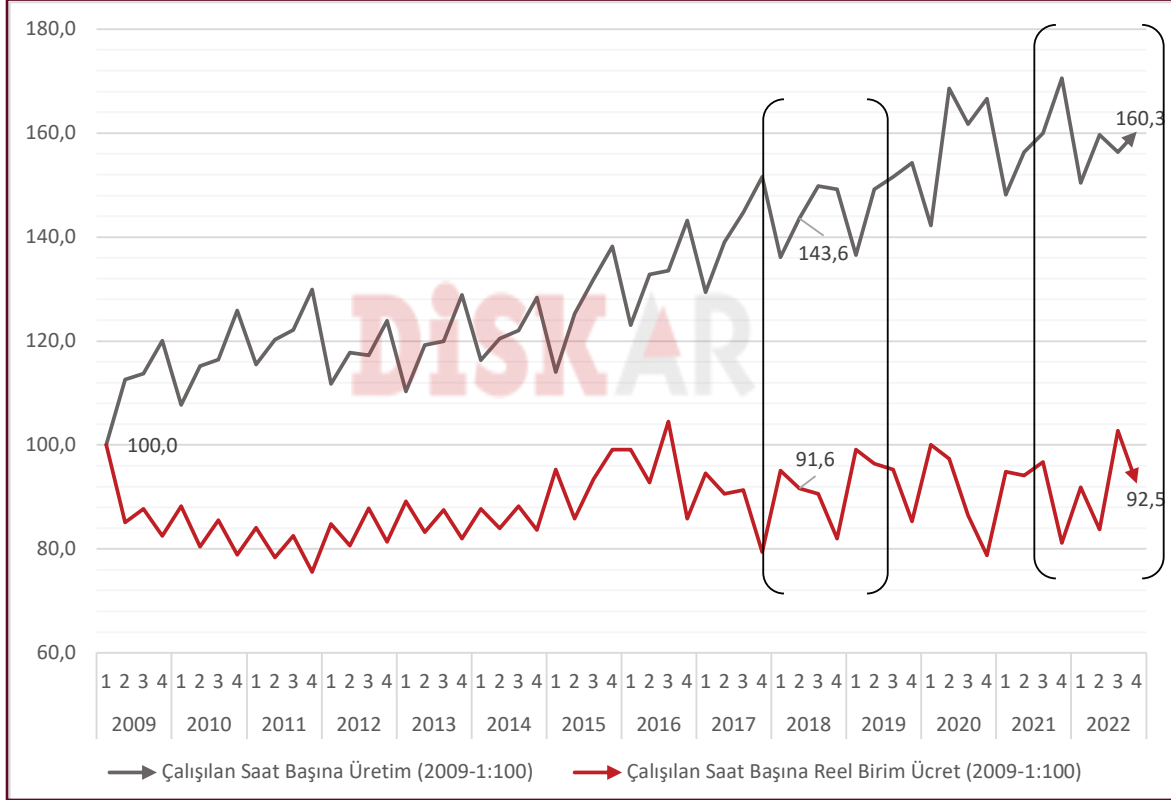
Kaynak : TCMB, Altın Fiyatları (Ortalama)-Serbest Piyasa (TL), 2000-2023. Altın fiyatları 2000 ve 2022 arası için yıllık orta-lama olarak, 2023 için şubat ayı ortalaması olarak alınmıştır. ÇSGB, Asgari Ücret verileri. Asgari ücret net olarak alınmıştır ve yıllık ortalama verileridir. DiSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

ASGARİ ÜCRET ALTIN KARŞISINDA HIZLA GERİLİYOR

Asgari ücret Cumhuriyet altını karşısında ciddi bir kayıpla karşı karşıyadır. 2000 yılında yıllık net asgari ücret 1.008 TL ve Cumhuriyet altını yıllık ortalama 38,9 TL iken 2022'de yıllık net asgari ücret 58.522 TL ve yıllık ortalama Cumhuriyet

altını ise 6.604 TL'ye yükseldi. Böylece asgari ücretli bir işçi 2000 yılında 25,9 Cumhuriyet altını alabilirken 2022'de yalnızca 8,9 adet Cumhuriyet altını alabildi. 2023 yılında asgari ücrete yapılan yüksek zam sebebiyle yıllık asgari ücretle alınan Cumhuriyet altını sayısı 13'e yükseldi (Grafik 6). Bu sayı, AKP'nin iktidara geldiği 2002'deki 19,8'den 7 adet daha azdır.

Verimlilik Artarken Ücretler Düştü

Grafik 7: Toplam Sanayide Verimlilik ve Reel Birim Ücret Endeksi (2009 1. çeyrek: 100) (2009 1. Çeyrek - 2022 4. Çeyrek)

Kaynak : Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üç Aylık Verimlilik İstatistikleri, Çalışılan Saat Başına Üretim Endeksi (2015:100), 2009 1. Çeyrek-2022 4. Çeyrek. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sanayide Birim Ücret Endeksi (Çalışılan Saate Göre) (2015:100), 2009 1. Çeyrek-2022 4. Çeyrek. 2015:100 bazlı endeksler DİSK-AR tarafından 2009:1. çeyrek olarak yeniden hesaplanmıştır. DİSK-AR.

BAŞKANLIK DÖNEMİNDE VERİMLİLİK-REEL ÜCRET MAKASI HIZLA AÇILDI

AKP döneminde işçiler daha fazla çalışıp üretirken reel ücretleri geriledi. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) ile Sanayi Bakanlığı tarafından yayımlanan toplam sanayide verimlilik ve reel ücret endeksi verileri-

ne göre verimlilik ve reel ücret arasındaki makas açılıyor.

2009 1. çeyrekte 100 olan çalışılan saat başına üretim endeksi (verimlilik) 2022 4. çeyrekte 160,3 oldu. 2009 1. çeyrekte 100 olan çalışılan saat başına reel birim ücret endeksi ise 2022 4. çeyrekte 92,5 olarak gerçekleşti (Grafik 7). Böylece 2009 1. çeyrekten bu yana verimlilik 60

puan artarken reel birim ücret yaklaşık 8 puan azaldı. AKP hükümetleri döneminde işçiler daha çok çalışıp daha çok üretirken ücretler geriledi.

Verimlilik ve reel ücret arasındaki makasın başkanlık rejimi sonrası daha da açıldığı görülmektedir. Başkanlık rejimine geçilen 2018 2. çeyrekte verimlilik endeksi 143,6 ve reel birim ücret endeksi 91,6 idi. 2022 4. çeyrekte verimlilik

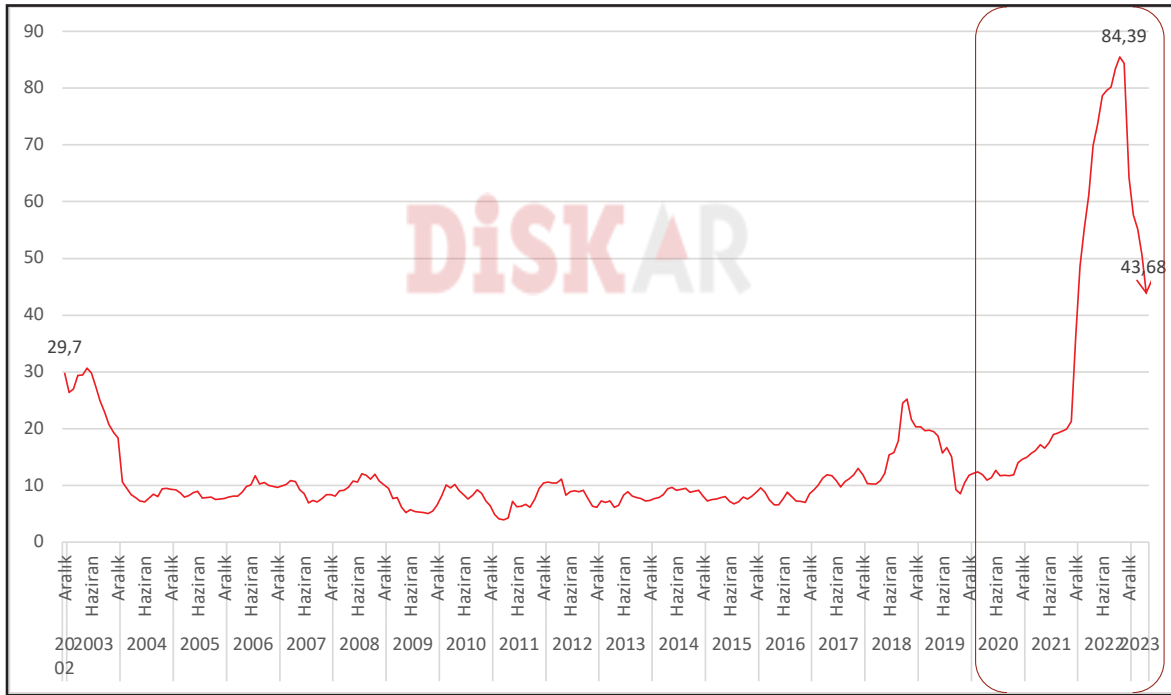
endeksi 160,3 ve reel ücret endeksi 92,5 oldu (Grafik 7). Böylece başkanlıktan bu yana verimlilik endeksi 16,7 puan artmışken reel birim ücret endeksi yalnızca 0,9 puan arttı. Diğer bir deyişle, başkanlık rejimi öncesi verimlilik ve reel birim ücret arasındaki makas 52 puanken 2022 4. çeyrekte 67,7 puana yükselmiştir. Başkanlık rejimi ile daha fazla üreten işçilerin reel birim ücretleri ise geriledi.

Başkanlık Döneminde Enflasyon Tırmandı

AKP hükümetlerinin ilk dönemlerinde enflasyonda bir düşüş yaşanırken özellikle başkanlık rejimi sonrasında enflasyon hızla tırmandı. Özellikle 2021 sonunda başlayan döviz krizine de bağlı olarak fiyatlar hızla artmaya başladı ve tarihi zirvesine ulaştı. AKP'nin iktidara geldiği tarihte, Aralık 2002'de yüzde 29,7 olan resmi enflasyon Nisan 2023'te yüzde 43,68 oldu (Grafik 8). Bu dönemde enflasyon oranı yüzde 80'leri aştı. Gıda enflasyonunda ise durum daha da vahimdir. AKP hükümetleri döneminde gıda enflasyonu yüzde 100'ü aşarken dar gelirlielerde ve emeklilerde gıda enflasyonu yüzde 150'leri buldu.

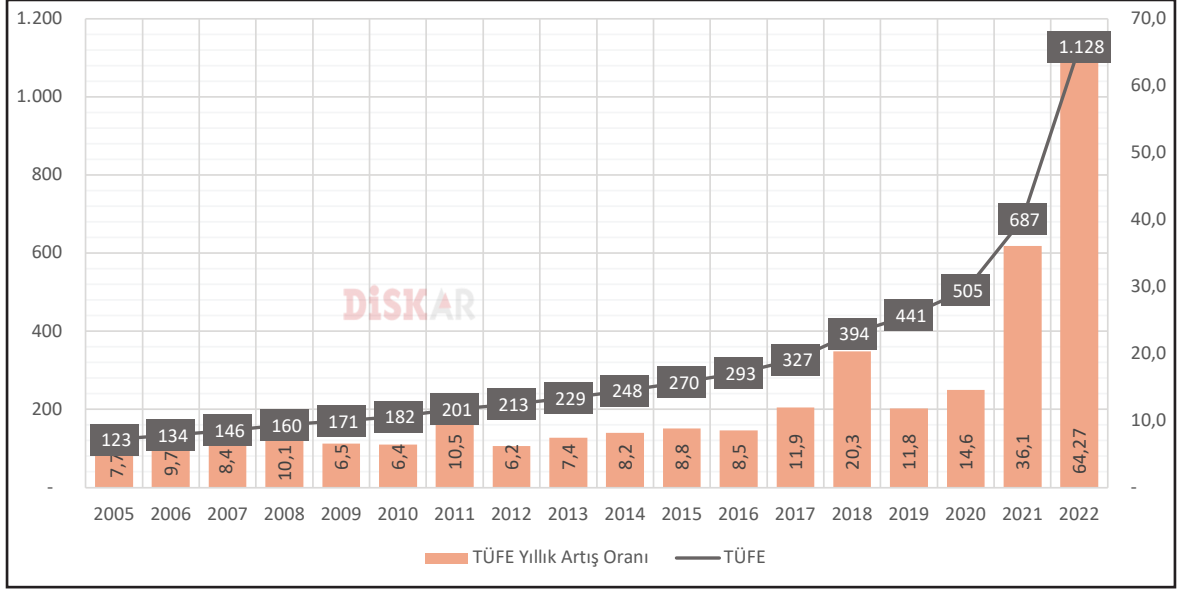
AKP hükümeti Tüketici Fiyat Endeksini 1.028 puan artırdı. 2003 yılında 100 olan TÜFE, 2022'de 1.128'e, Nisan 2023 itibarıyla 1.300'e yükseldi. 2003'te 100 olan gıda fiyatları endeksi ise 2022'de 1.555 Nisan 2023 itibarıyla 1.921 oldu (Grafik 9). Böylece 2003 ve 2022 arasında TÜFE 11,3 kat arttı. Nisan 2023 itibarıyla TÜFE'deki artış 13 kat oldu. 2003 ve 2022 yılları arasında gıda fiyatları endeksi ise 15,6 kat arttı. Nisan 2023 itibarıyla gıda fiyatları endeksindeki artış 19,2 kat oldu.

2005 Aralık'ta yüzde 7,7 olan enflasyon oranı ise yaklaşık 57 puan artarak Aralık

Grafik 8: AKP Döneminde Enflasyon (Yıllık Değişim) (Aralık 2002-Nisan 2023) (Yüzde)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi, Mart 2023. DİSK-AR.

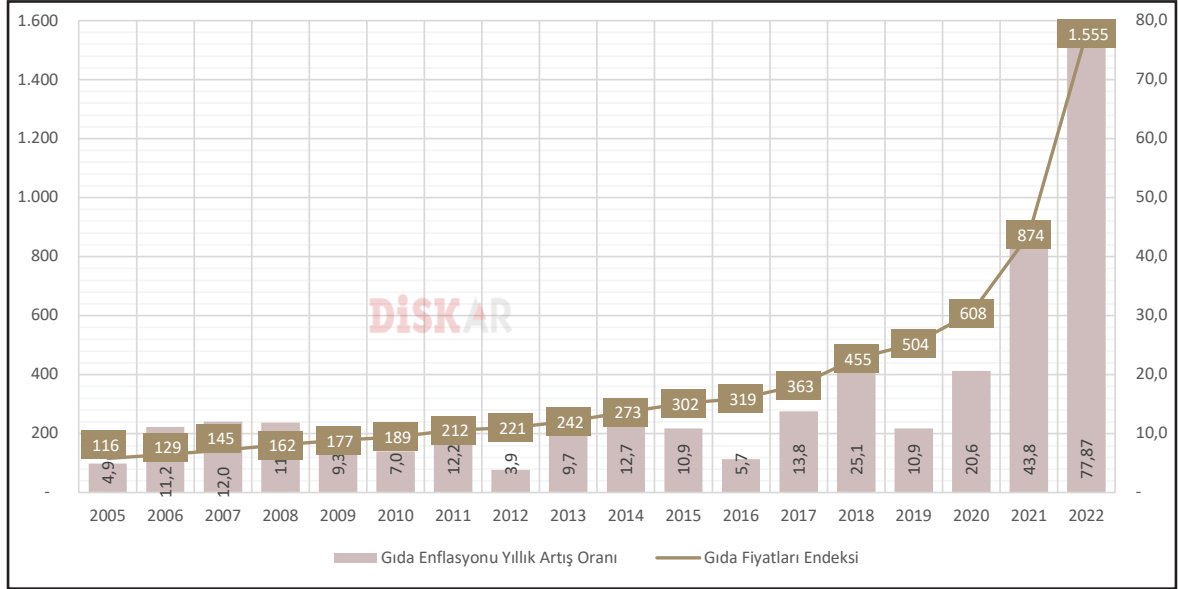
Grafik 9: Tüketici Fiyatları Endeksi ve Yıllık Değişim (Enflasyon) Oranı (2003:100) (Yüzde) (2005-2022)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi. Veriler TÜİK Veri Tabanı Biruni'den çekilmiştir. İlgili yılların aralık ayları alınmıştır. DİSK-AR.

2022'de yüzde 64,2'e ulaştı (Grafik 9). 2005 Aralık'ta yüzde 4,9 olan gıda enflasyonu ise 2022 Aralık'ta 73 puan artarak yüzde 77,8'e yükseldi. (Grafik 10). Öte yandan TÜİK tarafından yayımlanan resmi enflasyon oranları farklı gelir gruplarının gerçeğini yansıtmıyor. Resmi enflasyon oranları düşük gelirlilerin, emekçilerin günlük yaşamda karşılaştığı ve hissettiği oranlar değildir. Bu nedenle DİSK-AR olarak TÜİK'in ham verilerinden yararlanarak emeklilerin, dar gelirli olanların, düşük gelirli olanların hissettiği gıda enflasyonunu yeniden hesaplıyoruz. Yaptığımız hesaplama göre 21 yıllık AKP iktidarı sonrası gıda enflasyonu 2022 Aralık'ta ortalama yüzde 77,9 olarak gerçekleşirken emeklilerde gıda enflasyonu yüzde 99,2 oldu.

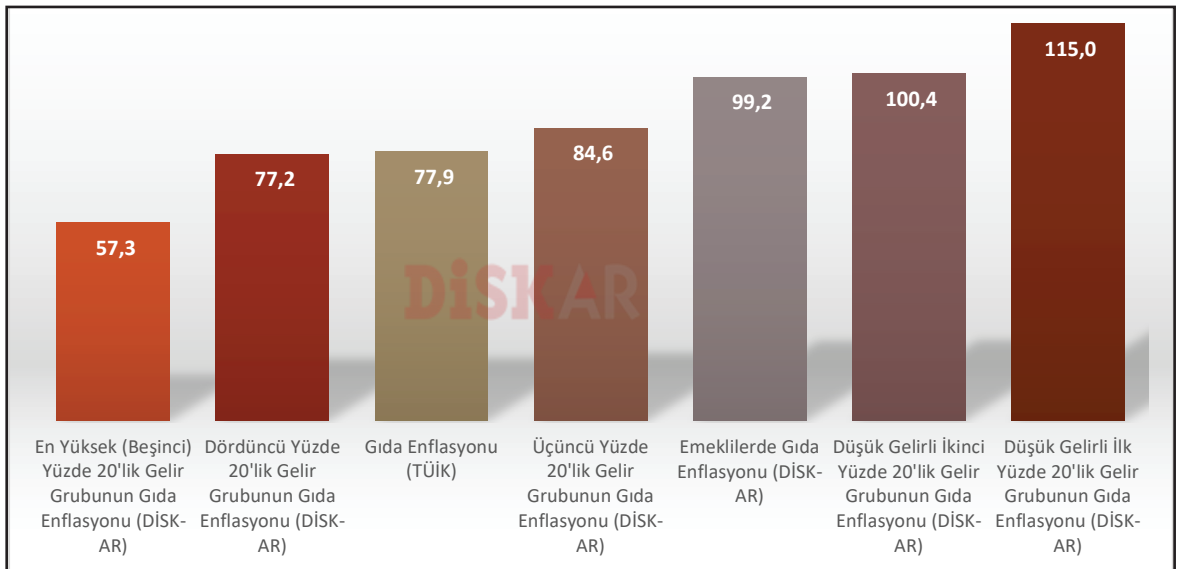
Üçüncü yüzde 20'lik gelir grubunun gıda enflasyonu yüzde 84,6 olurken, düşük gelirli ikinci yüzde 20'lik grubun gıda enflasyonu yüzde 100,4, en yoksul yüzde 20'lik gelir grubun gıda enflasyonu ise yüzde 115 olarak gerçekleşti (Grafik 11).

Dördüncü yüzde 20'lik gelir grubunun gıda enflasyonu yüzde 77,2 olurken, en yüksek gelir grubunun gıda enflasyonu ise yüzde 57,3 oldu. Böylece en yoksul gelir grubu yüzde 115 oranında gıda enflasyonu hissederken, en yüksek gelir grubu ise yüzde 57 oranında gıda enflasyonu hissetmiş oldu. Bu durum enflasyonun gelir gruplarına göre önemli ölçüde farklı hissedildiğini ortaya koyuyor.

Grafik 10: Gıda Fiyatları Endeksi ve Yıllık Değişim (Enflasyon) Oranı (Yüzde) (2003:100) (2005-2022)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi. Veriler TÜİK Veri Tabanı Biruni'den çekilmiştir. İlgili yılların aralık ayları alınmıştır. DİSK-AR.

Grafik 11: Emeklilerde ve Yüzde 20'lik Gelir Gruplarında Gıda Enflasyonu (Aralık 2022) (Yüzde)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2022. TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2019. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Metodolojik Not

Dar gelirlilerin ve emeklilerin gıda enflasyonu hesabında, TÜİK'in gelire göre tüketim harcamasının ve temel gelir kaynağının hanehalkı tüketim harcamasının türlerine göre dağılımı (2019) verileri ile ana harcama gruplarına göre TÜFE verileri esas alındı.

İşçinin Vergisi Arttı!

AKP DÖNEMİNDE VERGİ DİLİMLERİ AZ ARTIRILARAK İŞÇİDEN DAHA ÇOK VERGİ ALINDI

AKP hükümeti 2022 yılında asgari ücrette vergi istinası getirmiş olsa da gerek vergi tarife dilimlerinin enflasyondan ve yeniden değerlendirme oranından daha düşük artırılması ve gerekse dolaylı vergilerin (tüketim üzerinden alınan) toplam vergi gelirleri içindeki payının giderek artması nedeniyle ücretliler daha fazla vergi ödemeye devam ediyor.

Vergi tarife dilimleri hangi gelir aralığında ne oranda vergi ödeneceğini gösterir. Yüksek gelir gruplarından daha yüksek vergi alınması için vergi tarife dilimlerinin gelir artışına paralel olarak atması gerekir. Ancak tarife dilimlerinin enflasyon, ücret artışlarından veya yeniden değerlendirme oranından daha düşük artırılması düşük gelirlerinin daha fazla vergi ödemesine yol açar. Bu nedenle vergi tarife dilimlerinin ve oranlarının adil biçimde saptanması ve tarife dilimlerinin her yıl enflasyon, ortalama ücret artışları veya yeniden değerlendirme oranında artırılması önem taşır.

Bilindiği gibi ücretli çalışanlar yılın yarısından itibaren ikinci ve üçüncü vergi dilimlerine girmeye başladıkları için net ücretleri düşüyor. Yılın ikinci yarısında daha düşük ücret alıyorlar. Net ücretlerin yılın ikinci yarısından itibaren düşmesinin iki temel nedeni var. Birincisi ücretlilere uygulanan gelir vergisi oran-

larının yüksekliği, ikincisi vergi tarife dilimlerinin enflasyon, ücret artışları ve yeniden değerlendirme oranlarından az artırılmasıdır.

2006 öncesinde ücret gelirlerine uygulanan gelir vergisi oranları diğer gelirlerle göre 5'er puan daha düşüktü. Örneğin 2004 yılında 6 milyar TL'ye kadar (eski TL ile) uygulanacak gelir vergisi tarife oranı yüzde 20 iken ücret gelirlerinde yüzde 15'ti. 2006 sonrasında ücret gelirlerine sağlanan bu 5 puanlık indirim kaldırıldı ve ücret gelirleri de diğer gelirlerle aynı oranda vergilenemeye başladı.

2023'te yüzde 15'lik vergiye tabi ilk gelir vergisi dilimi tarifesi 70 bin TL olarak saptandı (Tablo 3). Bu tutar asgari ücret ve yeniden değerlendirme artışına göre olması gerekenden çok daha azdır.

2000 yılında 2.500 TL olan ilk vergi dilimi baz olarak kabul edilerek ilk vergi dilimleri yeniden değerlendirme oranına göre artırılsaydı 2023'te ilk vergi dilimi 182.109 TL olarak uygulanmalıydı. Oysa bu dönemde ilk vergi dilimi 70.000 TL olarak uygulandı (Tablo 4). AKP döneminde ilk vergi dilimlerinin yeniden değerlendirme oranına göre artırılmaması sebebiyle olması gereken ilk vergi dilimi ile belirlenen ilk vergi dilimi arasındaki makas açılmaya devam ediyor. 2023'te yeniden değerlendirme oranına göre olması gereken ilk vergi dilimi ile

mevcut ilk vergi dilimi arasında 112.109 TL'lik bir fark söz konusudur (Tablo 4).

Devletin alacakları için öngördüğü yeniden değerlendirme oranının ilk gelir vergisi dilimi artışının üstünde olması ücretliler aleyhine bir tablo oluşturuyor. Böylece ücretliler daha çabuk ikinci ve üçüncü vergi dilimine giriyorlar.

İlk vergi dilimi artışının belirlenmesinin bir yolu yeniden değerlendirme oranında artış iken bir diğeri asgari ücret artışıdır. Pek çok ücretli asgari ücret civarında bir ücretle çalışırken ilk vergi diliminin asgari ücret kadar artırılmaması ücretlerin daha erken yüksek oranlarda vergilendirilmesine yol açıyor.

2002-2022 arası en düşük vergi dilimi ile asgari ücret artışına göre olması gereken en düşük vergi dilimi hesaplaması yapılırken önce 2000'de 114 TL olan brüt asgari ücret 100 kabul edilerek brüt asgari ücret endeksi oluşturuldu. Ardından 2000 yılında 2.500 TL olan en düşük vergi dilimine asgari ücret endeksi kadar artış uygulandı. Böylece en düşük vergi dilimi tutarı brüt asgari ücret artışı oranında artırılmış oldu.

2000 yılında 2.500 TL olan ilk vergi dilimini 100 kabul edersek 2023'te 70.000 TL olan ilk vergi dilimi 2.800 olmaktadır. Böylece aradan geçen 23 yılda en düşük vergi dilimi tutarı 28 kat arttı. 2000 yılında 114 TL olan brüt asgari ücret 100 kabul edildiğinde 2023 Ocak'ta 10.008 TL olan brüt asgari ücret 8.778 olmaktadır. Böylece 2000'den bu yana brüt asgari ücret 87 kat arttı. Asgari ücret ile en düşük vergi dilimi artışı arasındaki bu büyük fark sebebiyle asgari ücretliler ve tüm ücretliler daha erkenden daha yüksek vergi dilimine girmeye başladı. Oysa 2000 yılında 2.500 TL olan en düşük vergi dilimi baz alınarak asgari ücret artışı kadar artış yapıldığında 2023'te ilk vergi dilimi 174.965 TL'yi bulacaktı. Böylece 2023'te 70.000 TL olarak uygulanan ilk vergi dilimi ile olması gereken arasındaki fark 105 bin TL'ye yaklaştı (Tablo 5).

AKP döneminde ilk vergi tarife tutarının asgari ücret ve yeniden değerlendirme oranından daha az artırılması ücretlilerin daha hızlı yüksek vergi dilimine girmesine yol açtı. AKP döneminde gelir vergisi kesintisi yükü işçinin belini büktü.

Tarife Dilimi	Oran
70.000 TL'ye kadar	%15
150.000 TL'nin 70.000 TL'si için 10.500 TL, fazlası	%20
370.000 TL'nin 150.000 TL'si için 26.500 TL (ücret gelirlerinde 550.000 TL'nin 150.000 TL'si için 26.500 TL), fazlası	%27
1.900.000 TL'nin 370.000 TL'si için 85.900 TL (ücret gelirlerinde 1.900.000 TL'nin 550.000 TL'si için 134.500), fazlası	%35
1.900.000 TL'den fazlasının 1.900.000 TL'si için 621.400 TL (ücret gelirlerinde 1.900.000 TL'den fazlasının 1.900.000 TL'si için 607.000 TL), fazlası	%40

Tablo 3: Gelir Vergisi Dilim ve Oranları (2023)

Kaynak : Gelir Vergisi Tarifesi 2022, Gelir İdaresi Başkanlığı.

Yıl	İlk Vergi Dilimi	Olması Gereken İlk Vergi Dilimi	Fark
2001	2.800	3.900	1.100
2002	3.800	5.975	2.175
2003	5.000	9.500	4.500
2004	6.000	12.207	6.207
2005	6.600	13.575	6.975
2006	7.000	14.905	7.905
2007	7.500	16.068	8.568
2008	7.800	17.224	9.424
2009	8.700	19.291	10.591
2010	8.800	19.716	10.916
2011	9.400	21.234	11.834
2012	10.000	23.412	13.412
2013	10.700	25.239	14.539
2014	11.000	26.231	15.231
2015	12.000	28.882	16.882
2016	12.600	30.494	17.894
2017	13.000	31.662	18.662
2018	14.800	36.243	21.443
2019	18.000	44.844	26.844
2020	22.000	54.970	32.970
2021	24.000	59.978	35.978
2022	32.000	81.689	49.689
2023	70.000	182.109	112.109

Tablo 4: Yeniden Değerleme Oranlarına Göre Olması Gereken Gelir Vergisi Dilimi (2001-2023) (TL)

Kaynak: Ozan Bingöl'ün 4 Temmuz 2022 tarihli "Memurun Enflasyon Farkının Bir Kısmı Gelir Vergisi Tarifesine mi Gidecek?" adlı yazısından alınmıştır. <https://vergiyedair.com/2022/07/04/memurun-enflasyon-farkinin-bir-kismi-gelir-vergisi-tarifesine-mi-gidecek/> (Erişim: 14 Eylül 2022). 2023 yılı DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Yıl	En Düşük Vergi Dilimi	Asgari Ücret Artışına Göre Olması Gereken Vergi Dilimi	Fark
2001	2.800	3.136	336
2002	3.800	5.175	1.375
2003	5.000	6.711	1.711
2004	6.000	9.518	3.518
2005	6.600	10.724	4.124
2006	7.000	11.645	4.645
2007	7.500	12.588	5.088
2008	7.800	13.684	5.884
2009	8.700	14.912	6.212
2010	8.800	16.338	7.538
2011	9.400	17.917	8.517
2012	10.000	20.044	10.044
2013	10.700	21.930	11.230
2014	11.000	24.189	13.189
2015	12.000	27.149	15.149
2016	12.600	36.118	23.518
2017	13.000	38.991	25.991
2018	14.800	44.518	29.718
2019	18.000	56.096	38.096
2020	22.000	64.539	42.539
2021	24.000	78.443	54.443
2022	32.000	109.737	77.737
2023	70.000	174.965	104.965

Tablo 5: En Düşük Vergi Dilimi-Asgari Ücret Artışına Göre Olması Gereken En Düşük Vergi Dilimi (2001-2023) (TL) (2000:100)

Kaynak : ÇSGB, Brüt Asgari Ücret verileri, Gelir İdaresi Başkanlığı, Gelir Vergisi Tarifesi verileri.

2002-2022 arası en düşük vergi dilimi ile asgari ücret artışına göre olması gereken en düşük vergi dilimi hesaplanması yapılırken önce 2000'de 114 TL olan brüt asgari ücret 100 kabul edilerek brüt asgari ücret endeksi oluşturuldu. Ardından 2000 yılında 2.500 TL olan en düşük vergi dilimine asgari ücret endeksi kadar artış uygulandı. Böylece en düşük vergi dilimi tutarı brüt asgari ücret artışı oranında artırılmış oldu.

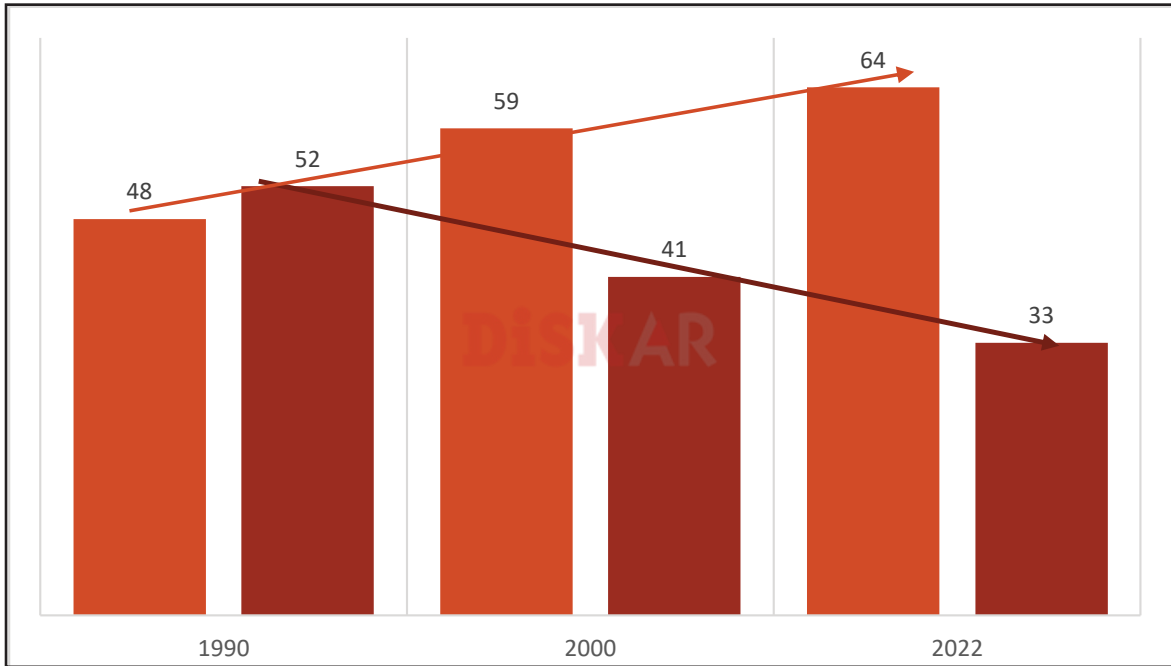
DOLAYLI VERGİ YÜKÜ ARTTI

İşçilerin üzerindeki bir başka vergi yükü ise dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergilerin yüksekliği vergi yükünün tüketiciye, vatanndaşa ve dar gelirliye yüklenmesi anlamı taşıyor. Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), banka ve sigorta ile gümrük vergileri dolaylı vergilerdir. Dünyada genellikle dolaylı vergiler düşük, dolaysız (doğrudan) vergiler yüksektir. Türkiye’de dünyadaki eğilimin tersi olarak doğrudan vergiler düşük dolaylı vergiler yüksektir.

Dolaylı vergiler geliri ne olursa olsun bütün yurttaşlar tarafından aynı oranda ödenmekte ve vergilerin geniş bir tüke-

tici grubu tarafından ödenmesi anlamına gelmektedir. İşçiler bir yandan gelir vergisi tevkifatı yoluyla vergilerini daha ücretlerini almadan peşin ödemekte, öte yandan tüketim sırasında da ikinci kez vergi ödemektedir. Böylece çifte vergilendirmeye maruz kalmaktadır.

Dolaylı vergiler (tüketimden, mal ve hizmetlerden alınan vergiler) 1990’da yüzde 48 ve 2000’de yüzde 59 iken 2022’de yüzde 64’e ulaştı. 1990’da yüzde 52 ve 2000’de yüzde 41 olan dolaysız (kazanç üzerinden alınan) vergiler ise yüzde 33’er geriledi (Grafik 12). AKP döneminde çalışanlar bir yandan yüksek gelir vergileri öte yandan tüketim vergileri ile vergi yükü altında ezildi.

Grafik 12: Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Tüm Vergiler İçindeki Oranı (1990-2000-2022) (Yüzde)

Kaynak: SBB, Genel Bütçeli Kamu İdarelerinin 2022 Yılı Gelirleri ile 2023-2024 Dönemi Gelir Tahminleri. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/01/3a-Genel-Butceli-Kamu-Idarelerinin-2022-Yili-Gelirleri-ile-2023-2024-Donemi-Gelir-Tahminleri.pdf>1990 (Erişim: 20 Mart 2023). 2022 verisi DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır. 1990 ve 2002 verisi muhasebat.gov.tr’den alınmıştır.

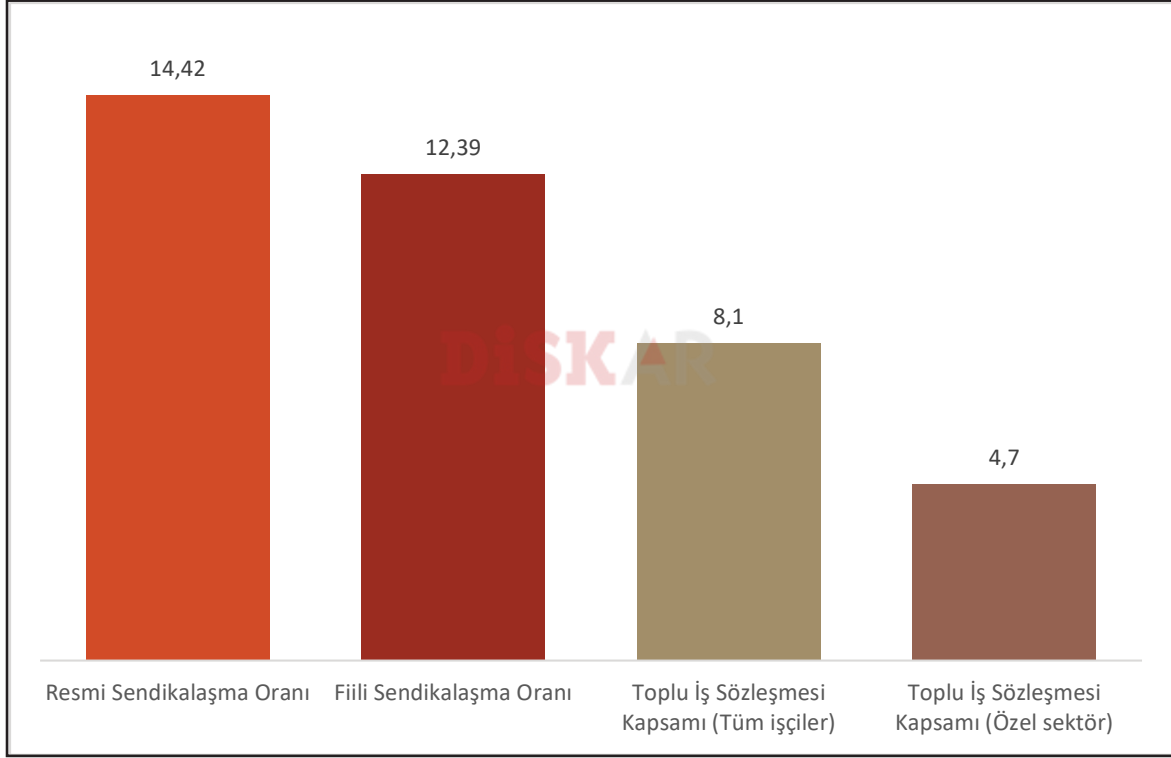
Sendikal Haklar Zayıfladı

SENDİKALAŞMA VE TOPLU SÖZLEŞME KAPSAMI DÜŞÜK

AKP döneminde bireysel iş mevzuatı, sendikalar ve toplu iş sözleşmesi ile sosyal güvenlik mevzuatı gibi çalışma hayatına dair birçok temel mevzuat değiştirildi. 7 Kasım 2012'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 2821 Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nun baraj sistem ve yetki sistemi gibi çeşitli yasaklarını korumaya devam etti. Bu nedenle sendikalaşma ve toplu iş sözleşmesi kapsamı sınırlı kaldı. AKP döneminde toplu sendikal haklar (sendikalaşma, toplu iş sözleşmesi ve

grev hakkı) büyük ölçüde aşındırıldı. Sendikalaşma oranları çok düşük düzeylerde kalırken, hak alabilmenin ve koruyabilmenin ve sendikal hakların en önemlisi olan grev hakkı yasaklamalarla fiilen yok edildi.

AKP döneminde sendikalaşma ve toplu sözleşme kapsamı açısından ciddi sorunlar yaşandı. 21 yıllık AKP iktidarı sonunda gelinen tablo yüzde 14 civarında resmi sendikalaşma oranı, yüzde 12,4 fiili sendikalaşma oranı ve yüzde 8,1 civarında toplu sözleşme kapsamıdır. Özel sektörde toplu sözleşme kapsamı ise yüzde 4,7'dir. Diğer bir ifade ile özel sektörde işçilerin yüzde 95,3'ü sendikal korumadan yoksundur (Grafik 13).

Grafik 13: Sendikalaşma ve Toplu İş Sözleşmesi Kapsam Oranları (Ocak 2023) (Yüzde)

Kaynak : ÇSGB Sendikalaşma İstatistikleri Ocak 2023, TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması verileri, 2022 3. çeyrek. SBB Kamu İstihdamı istatistikleri, 2022 3. çeyrek. Toplu iş sözleşmesi kapsamı ÇSGB'den CİMER aracılığı ile talep edilmiştir ve yürürlükteki TİS'leri kapsamaktadır. Eylül 2022 itibarıdır. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

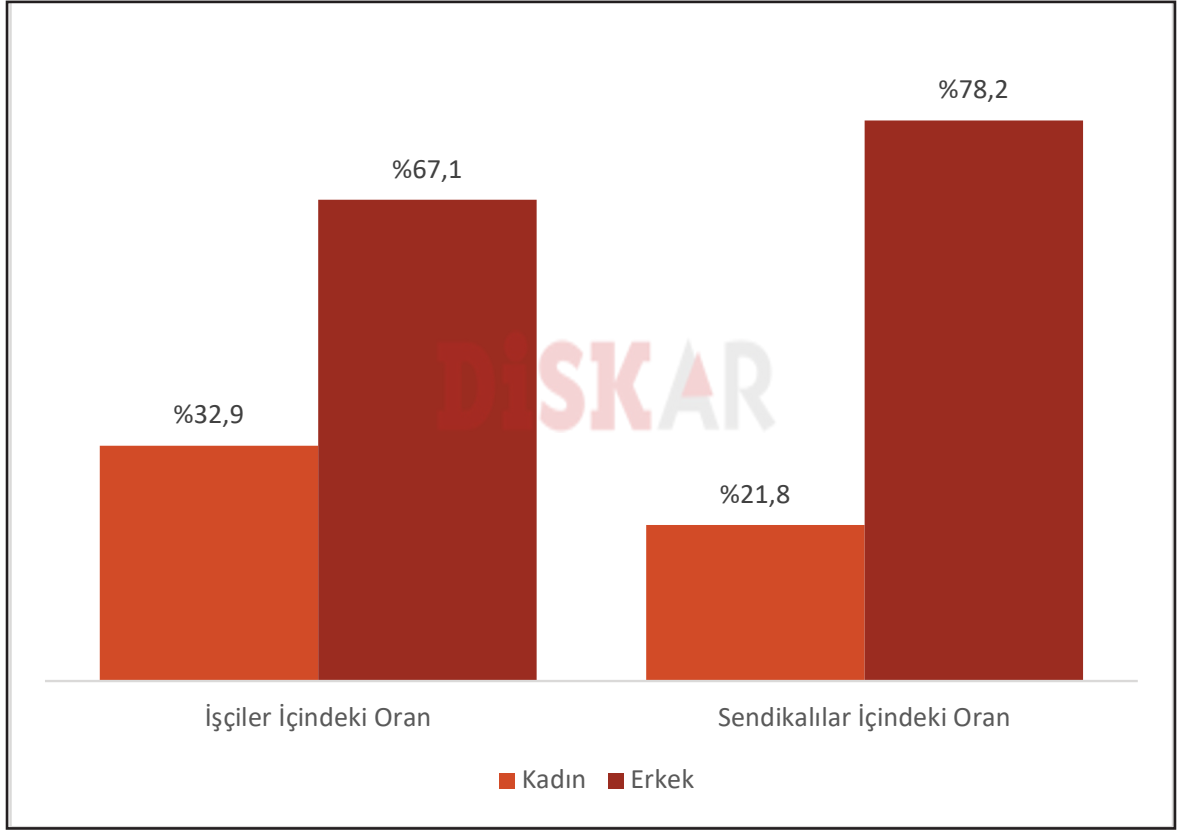
ÇSGB Ocak 2023 istatistiklerine göre sendikalı işçi sayısı 2 milyon 330 bin 988'dir. Sigortalı işçi sayısı ise 16 milyon 163 bin 549'dur. Böylece sigortalı işçiler arasındaki sendikalaşma oranı (resmi sendikalaşma oranı) yüzde 14,4 olmaktadır.

Ancak bu oranın birçok yönden hatalıdır. Birincisi, kayıt dışı işçiler hesaba katılmadığı için sendikalaşma oranı fiili durumdan daha yüksek çıkmaktadır. İkincisi ise bu oran TİS kapsamındaki sendikalı işçi sayısını yansıtmamaktadır. Bakanlık sendikalaşma oranını, toplam sendika üye sayısını SGK'ye kayıtlı işçi sayısına bölerek bulmaktadır. Bu oran Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından benimsenen hesaplama yön-

temiyle (ILO, 1997, ILO 2003) uyumsuzdur.

Sigortalı işçileri esas alan resmi sendikalaşma oranı yüzde 14,4 iken, kayıtlı ve kayıtsız tüm işçiler esas alındığında fiili sendikalaşma oranı yüzde 12,9'a gerilemektedir. 18 milyon 811 bin işçinin sadece 2 milyon 331 bini sendikalıdır. 16 milyon 480 bin işçi ise sendika üyesi değildir.

Öte yandan sendikalaşmada ciddi bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği söz konusudur. Sendikalaşma kadınlarda erkeklerden çok daha azdır. Sendikalı işçiler arasında kadın ve erkek dağılımı oldukça dengesizdir.

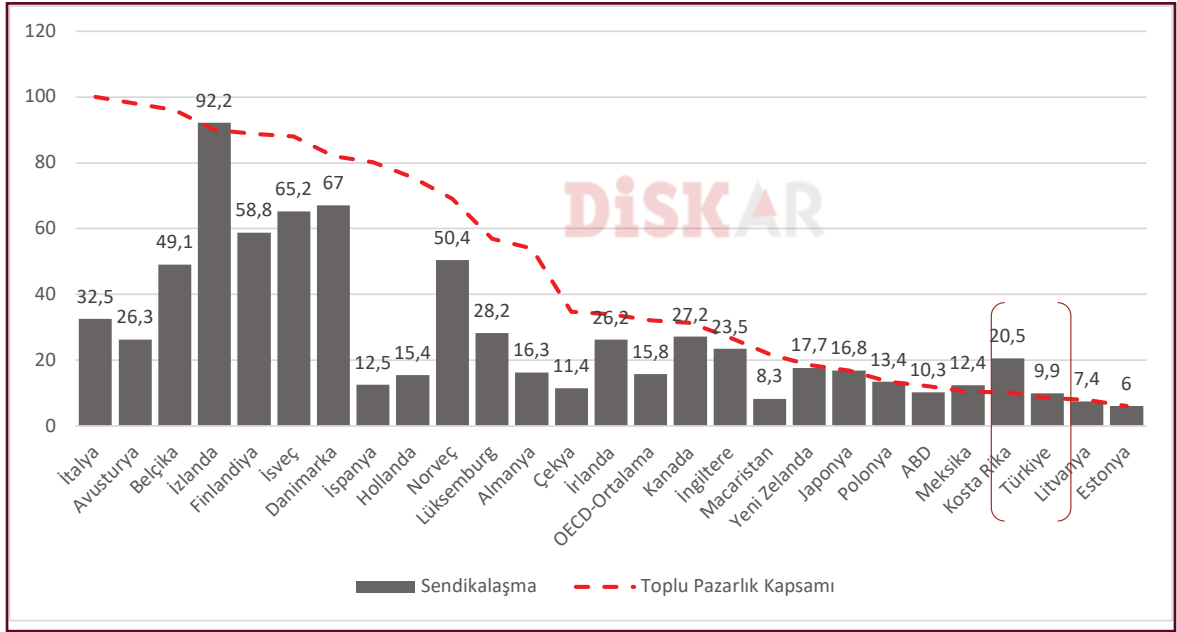

Grafik 14: İşçilerin ve Sendika Üyelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı (Ocak 2022) (Yüzde)

Kaynak: ÇSGB, SGK Sigortalı İstatistikleri. DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır. İşçi sayısı için SGK aylık sigortalı bültenlerinde yer alan 4/a aktif sigortalı sayıları esas alınmıştır.

İşgücü piyasasında cinsiyete dayalı ayrımcılık, yansımalarını sendikal yapılar da göstermekte ve gerek örgütlü kadın işçi sayısı gerekse kadınların sendikalardaki yönetsel temsili oldukça düşük düzeylerde seyretmektedir (Urhan, 2014). Söz konusu durum yalnızca sendikalardaki erkek egemen yapıdan kaynaklanmamakta; aynı zamanda kadınların özellikle formel sektörde düşük istihdam düzeyi, kadınların belirli sektör ve mesleklerde ayrışması, toplumsal cinsiyet rolleri ile kadınlara yüklenen aile içi sorumluluklar da kadınların örgütlenmesinin önünde engel oluşturmaktadır (Toksöz ve Erdoğan, 1998).

Toplam kadın işçi oranı ile toplam sendikalı işçi oranı arasında da söz konusudur. Ocak 2022 itibarıyla kadınlar toplam işçilerin yüzde 32,9'unu oluştururken, kadın sendika üyeleri toplam sendika üyelerinin yüzde 21,8'ini oluşturmaktadır. Toplam işçilerin yüzde 67,1'inin erkek olmasına karşılık toplam sendika üyelerinin yüzde 78,2'sini erkekler oluşturmaktadır (Grafik 14). Böylece hem toplamda hem de her cinsiyetin kendi içindeki sendikalaşma oranı açısından kadınlar erkeklere göre daha az sendikalaşmaktadır.

Grafik 15: OECD Ülkelerinde Sendikalaşma ve Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı (Yüzde)

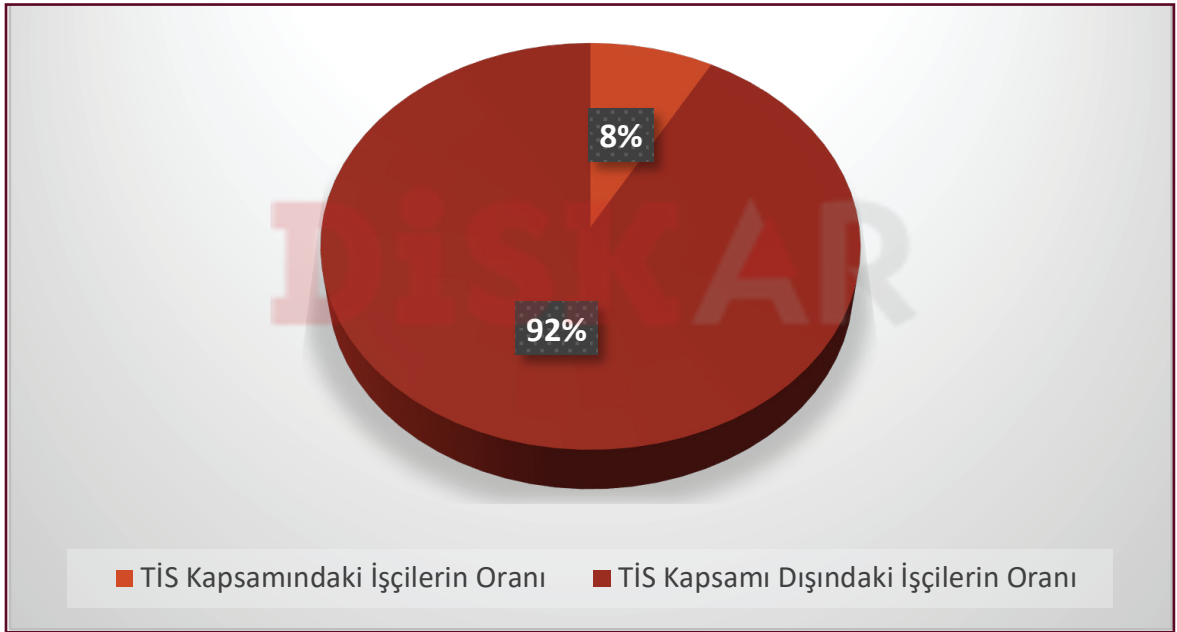
Kaynak : OECD, Sendikalaşma ve Toplu İş Sözleşmesi İstatistikleri, 2019 ve 2020. DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

TÜRKİYE, SENDİKALAŞMA VE TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ AÇISINDAN OECD İÇİNDE SON SIRALARDADIR

Türkiye, OECD üyesi ülkeler içinde en düşük sendikalaşma ve toplu iş sözleşmesi kapsamına sahip ülkelerden biridir. Güncel OECD verilerine göre Türkiye’de 2019 yılı için sendikalaşma oranı yüzde 9,9, toplu iş sözleşmesi kapsamı ise yüzde 8,5’tir. Türkiye bu oranlarla

veri elde edilebilen 36 OECD ülkesi içinde son sıralardadır (Grafik 15).

Toplu iş sözleşmesi kapsamı sendikalı işçilerin gerçek korunma düzeyini göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. Avrupa ülkelerinde toplu sözleşme kapsamındaki işçi sayısının yüksek olmasının nedeni yaygın teşmil mekanizmaları ile sendikaların imzaladığı toplu iş sözleşmelerinin kapsamına diğer işçilerin de alınmasıdır.

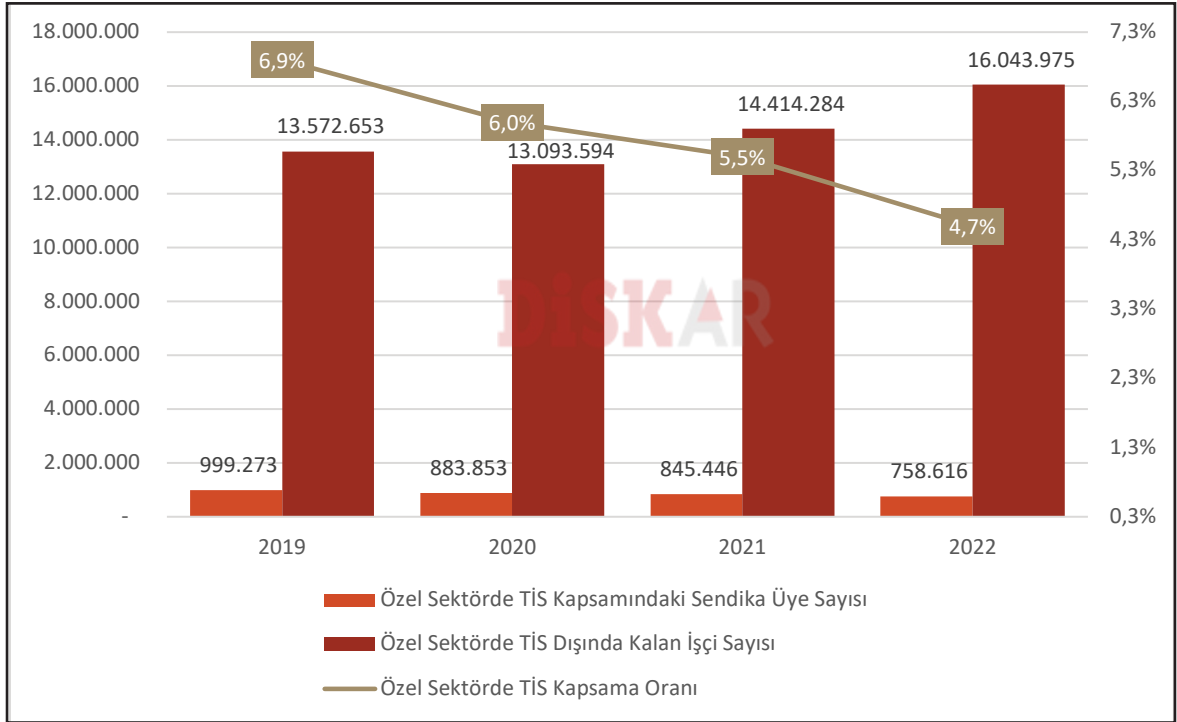
Grafik 16: Tüm İşçilerde TİS Kapsamı İçindekiler ve Dışındakilerin Oranı (2022) (Yüzde)

Veriler: CİMER aracılığı ile ÇSGB'den alınmıştır, Eylül 2022 itibarıyladır. DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

ÖZEL SEKTÖRDE TİS KAPSAMI YÜZDE 4,7

Türkiye'de TİS kapsamı dışında kalan işçilerin oranı oldukça yüksektir. 2022 yılında kayıtlı ve kayıt dışı toplam 18

milyon 96 bin 719 işçinin yalnızca yüzde 8,1'i toplu iş sözleşmesi kapsamındadır. Tüm işçilerin yüzde 91,9'u ise TİS koruması dışındadır (Grafik 16). Böylece her 10 işçiden yalnızca 1'i TİS kapsamındadır.

Grafik 17: Özel Sektör İşçilerinde TİS Kapsamı (2019-2022) (Yüzde)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması 2019, 2020, 2021 yıllık verileri ve 2022 3. çeyrek, SBB, Kamu Sektörü İstihdam Sayıları, 2019, 2020, 2021 Aralık ve 2022 Eylül. TİS'e ilişkin veriler Bakanlık'tan CİMER aracılığıyla bilgi edinme talebiyle elde edilmiştir. 2019, 2020, 2021 verileri aralık itibarıyla, 2022 verisi ise eylül itibarıdır. DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

2022 Eylül itibarıyla özel sektörde TİS kapsamı dışında kalan işçilerin sayısı 16 milyon civarındadır. Özel sektör işçilerinin yalnızca yüzde 4,7'si TİS kap-

samındadır. 2022 yılında özel sektörde toplam işçi sayısı 16 milyon iken toplu iş sözleşmesi kapsamı 760 binin altındadır (Grafik 17).

Yıl	Sendika Üyesi	TİS Kapsamındaki Üye Sayısı	TİS Kapsamı Dışı Üye Sayısı	TİS Kapsamı Dışı Üye Oranı (Yüzde)
2012	1.001.671	689.915	311.756	31,1
2013	1.096.540	875.794	220.746	20,1
2014	1.297.464	954.192	343.272	26,5
2015	1.514.053	1.004.143	509.910	33,7
2016	1.546.565	1.089.252	457.313	29,6
2017	1.714.397	1.444.709	269.688	15,7
2018	1.859.038	1.131.738	727.300	39,1
2019	1.917.893	1.506.482	411.411	21,5
2020	2.069.476	1.382.880	686.596	33,2
2021	2.189.645	1.573.494	616.151	28,2
2022	2.280.285	1.471.044	809.241	35,5

Tablo 6: Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı Dışında Kalan Sendika Üyeleri (2012-2022)

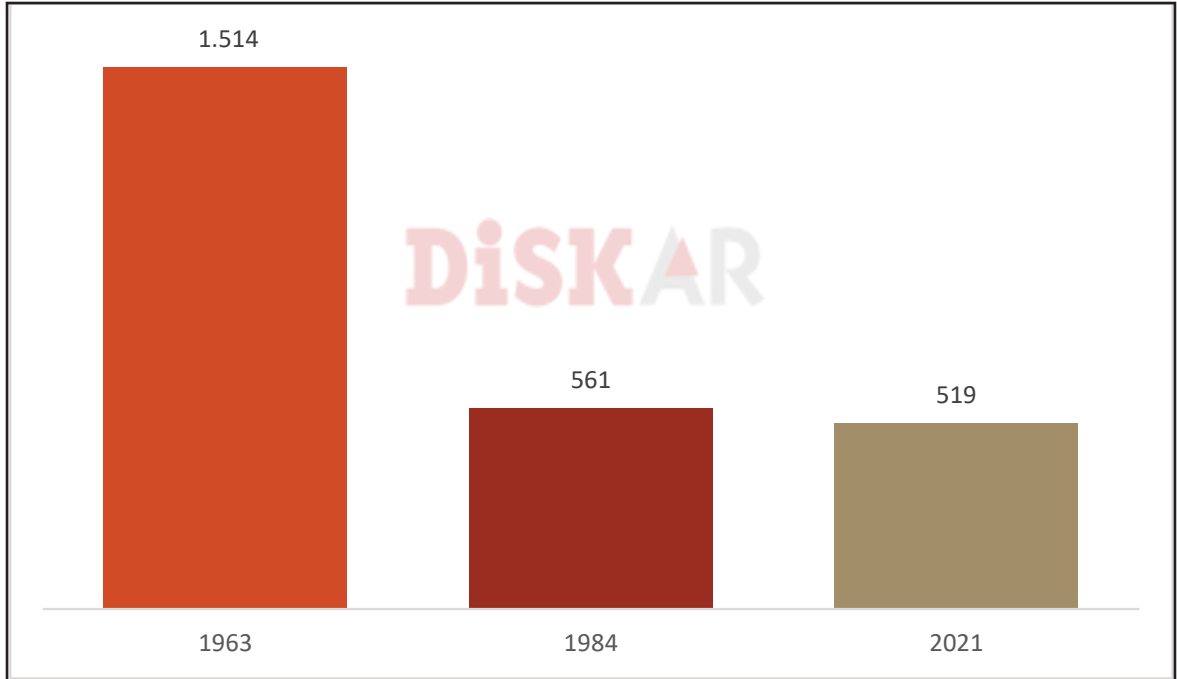
Kaynak ve açıklama: ÇSGB Sendikalaşma İstatistikleri. TİS kapsamına ilişkin verileri Bakanlıktan bilgi edinme yoluyla alınmıştır. 2012-2021 arası TİS kapsamı verileri 31 Aralık tarihi, sendika üyeleri bir sonraki yılın ocak ayı itibarıyla. 2022'de ise sendika üye sayısında Temmuz 2022 verisi esas alınmıştır. 2022 yılı TİS kapsamı Eylül 2022 itibarıyla. DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

Öte yandan Türkiye'de sendikalı işçilerin önemli bir bölümü de toplu iş sözleşmesinden yararlanamıyor. Temmuz 2022 verilerine göre sendikalı işçi sayısı 2 milyon 385 bindir. 809 bin işçi sendika üyesi olduğu halde toplu iş sözleşmesinden yararlanamamaktadır. Bu oransal olarak sendikalı işçilerin yaklaşık yüzde 35,5'inin toplu iş sözleşmesinden mahrum olduğu anlamına geliyor (Tablo 6). Böylece her 3 sendikalı işçiden biri TİS kapsamı dışındadır.

Bu durumun en temel nedeni işkolu, işletme ve işyeri barajları ile anti-demokratik toplu iş sözleşmesi yetki me-

kanizmasıdır. Sendika üyeliği sonrası yetki sürecinin uzaması, sendikanın yetki alamaması, toplu iş sözleşmesi sürecinin uzaması, sendika üyesi işçinin işten çıkarılması gibi nedenlerin yanında, ayrıca işsiz kalan işçinin bir yıl süre ile sendika üyeliğinin devam etmesi toplu iş sözleşmesi kapsamının sendika üyeliğinin altında kalmasına yol açmaktadır.

AKP gerek sendikalaşmanın gerekse toplu iş sözleşmesi kapsamının gerilemesine yol açan anti-demokratik sendikal mevzuatı değiştirmemiş, tersine 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile korumuştur.

Grafik 18: İlgili Yıllarda Greve Çıkan İşçi Sayısı (1963-1984-2021)

Kaynak: ÇSGB ve SGK resmi verilerinden DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

GREV HAKKI FİİLEN YOK EDİLDİ

AKP döneminde grev ertelemeleri (yasakları) önceki dönemlere göre oldukça fazladır. ÇSGB verilerine göre greve katılan işçi sayısı 1963'ten bu yana en

düşük düzeydedir. ÇSGB verilerine göre 2021 yılında greve katılan işçi sayısı sadece 519'dur. 1963'te yılın son 5 ayında kullanılmaya başlayan grev hakkı kapsamında greve katılan toplam işçi sayısı ise 1.514'tür. 12 Eylül sonrası, 1984'te bu sayı 561'dir (Grafik 18).

Dönem	Greve Katılan İşçi Sayısı	Grevde Geçen İşgünü	Grev Yoğunluğu	Sigortalı İşçi Sayısı
1980 (9 Ay)	70.332	5.408.618	2.453	2.205.000
12 Eylül Askeri Cunta Dönemi (1981-1983)	-	-	-	2.273.000
ANAP Dönemi (1984-1991)	55.175	1.809.511	621	2.913.000
Koalisyonlar Dönemi (1992-2002)	30.385	770.566	167	4.601.000
AKP Dönemi (2003-2021)	4.585	185.666	13	14.520.000

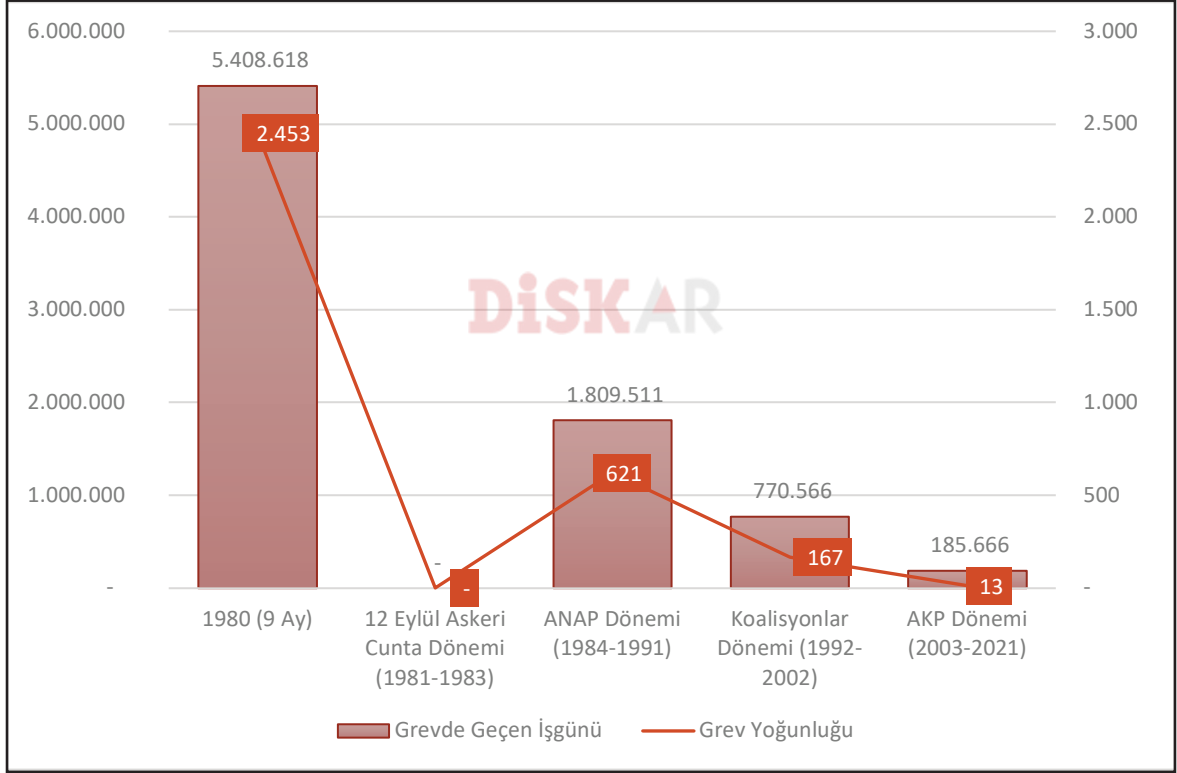
Tablo 7: Dönelere Göre Grevci İşçi Sayısı (Yıllık Ortalama)

Kaynak ve açıklama: 1980 öncesi grev verilerine Tunç Tayanç (1980). "Türkiye'de Yapılan Grevlerin Nicel ve Nitel Değerlendirmesi (1963-1980)", İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Yayınları adlı çalışmadan alınmıştır. 1984 ve sonrası grev verileri ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) çalışma istatistiklerinden alınmıştır. Sigortalı işçi sayıları Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) ile Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (SGK) yıllık istatistiklerinden ulaşılmıştır. Kurumlardan ve çalışmalardan alınan veriler DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır. Not: Bakanlık verilerine göre 1980 yılında greve katılan işçi sayısı 84 bin olarak belirtilmiştir. Grevde geçen işgünü sayısı ise 1,3 milyon olarak hesaplanmıştır. 1980 yılındaki grevlere katılan işçi sayısı ve ortalama grev uzunluğu dikkate alındığında ciddi bir tutarsızlık görülmektedir.

Dönemsel bir karşılaştırma yapacak olursak, 12 Eylül öncesi dönemde, 1980'nin ilk dokuz ayında 70 bini aşkın greve çıkarken, grevde geçen işgünü sayısı 5,4 milyon olmuştur. Grev yoğunluğu ise (1000 sigortalı işçi başına grevde geçen işgünü) 2.453'tür (Tablo 7). 12 Eylül 1980 darbesiyle sonrası grev hakkının 1984'e kadar askıya alınmasından sonra ilk grev 15 Eylül 1984'te İstanbul'da Dok Gemi-İş tarafından De-

san Tersanesinde uygulandı.¹ 12 Eylül askeri rejim sonrasında grev hakkının yeniden uygulanmaya başlanmasıyla birlikte 1984 yılında greve çıkan işçi sayısı 561'dir. 12 Eylül 1980 askeri darbe sonrasında grev uygulamasının başladığı yıl olan 1984 yılında bile greve çıkan işçi sayısı 2021'den geri düzeydedir. AKP hükümetleri döneminde grev hakkı çeşitli sebeplerle "engelleme" adı altında aşındırılmıştır.

¹ Cumhuriyet, 15 Eylül 1980.

Grafik 19: Dönemlere Göre Grevler (1980-2021) (Dönem Yıllık Ortalama)

Kaynak : Tablo 7'den yararlanılarak DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

ANAP döneminde işçi hareketi canlılığını korusa da grev yoğunluğu 1980'in ilk 9 ayıyla karşılaştırıldığında sert bir düşüşle 621'e düşmüştür. ANAP'lı yıllarda yıllık ortalama 55 binden fazla işçi greve katılırken, grevde geçen ortalama işgünü 1 milyon 810 gün olmuştur (Tablo 7). 1992 ile 2002 arasında koalisyonlar döneminde özellikle 1995'te iş uyuşmazlıklarının yoğun olduğu bir dönemden sonra greve katılan işçi sayısında düşüş eğilimi başlamıştır. Sendikalı işçi sayısının düşüşüyle birlikte grev eğiliminin azalması birbiriyle paralel ilerlemiştir. 2003-2021 yıllarında AKP hükümetleri döneminde ise greve katılan toplam işçi sayısı 1963'ten bu yana en düşük dönemini yaşayarak 87 bin olarak hesaplanmıştır. Yine bu dönemde ortalama greve katılan işçi sayısı ise 4.585'e gerilemiştir (Grafik 19).

AKP döneminde grev ertelemeleri (yasaklamaları) önceki dönemlere göre çok daha fazladır. 6356 sayılı Yasa'ya göre Cumhurbaşkanı milli güvenlik ve genel sağlığı bozucu nitelikte oldukları gerekçesiyle grev ve lokavtları 60 gün süreyle erteleyebilmektedir. AKP döneminde 20 grev erteleme kararnamesi yayımlandı ve 195 bini aşkın işçinin grevi ertelendi (fiilen yasaklandı). 20 grev ertelemesinin 7'si OHAL döneminde (2016-2018) gerçekleşti (Tablo 8).

Ancak yasadaki ifadesiyle "60 gün süreyle ertelenen" grevler fiilen yasaklanmış olmaktadır. Çünkü 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'na göre ertelenen grevler 60 günlük erteleme süresi sonunda yeniden başlatılamamaktadır. Taraflar erteleme süresi içinde anlaşamazlarsa yargı grev

Yıl/Dönem	İşyeri/İşletme	Erteleme Gerekçesi	İşçi Sayısı	Grevi Yasaklanan Sendika	İşkolu
2003	Petlas A.Ş.	MG	350	Petrol-İş (Türk-İş)	Lastik
2003	Şişecam	MG	5.000	Kristal-İş (Türk-İş)	Cam
2004	Şişecam	GS+MG	5.000	Kristal-İş (Türk-İş)	Cam
2004	Pirelli, Good Year, Brisa	MG	5.000	Lastik-İş (DİSK)	Lastik
2005	Erdemir Madencilik AŞ	MG	400	T. Maden-İş (Türk-İş)	Maden
2014	Şişecam	MG	5.800	Kristal-İş (Türk-İş)	Cam
2014	Çayırhan ve Çöllolar Kömür İşl.	GS+MG	1.500	T. Maden-İş (Türk-İş)	Maden
2015	MESS Grup TİS	MG	15.000	Birleşik Metal-İş (DİSK)	Metal
2017 (OHAL)	Asil Çelik	MG	600	Birleşik Metal-İş (DİSK)	Metal
2017 (OHAL)	EMİS Grup TİS Kapsamı	MG	2.200	Birleşik Metal-İş (DİSK)	Metal
2017 (OHAL)	Akbank	EFİ	14.000	Banksis (Bağımsız)	Bankacılık
2017 (OHAL)	Şişecam	MG	6.500	Kristal-İş (Türk-İş)	Cam
2017 (OHAL)	Mefar İlaç	GS	500	Petrol-İş (Türk-İş)	İlaç
2018 (OHAL)	MESS Grup TİS	MG	130.000	Türk Metal, Birleşik Metal, Çelik-İş (Türk-İş, DİSK, Hak-İş)	Metal
2018 (OHAL)	Soda Kromsan-Şişecam	MG	890	Petrol-İş (Türk-İş)	Kimya
2019 (CBK)	İzban	ŞTTHB	342	Demiryol-İş	Taşımacılık
2020 (CBK)	Soda Sanayii A.Ş.	GS+MG	557	Petrol-İş	Kimya
2022 (CBK)	Bekaert İzmit Çelik Kord Sanayi ve Ticaret A.Ş.	MG	400	Birleşik Metal-İş	Metal
2022 (CBK)	Bekaert İzmit Çelik Kord Sanayi ve Ticaret A.Ş.	MG	560	Özçelik-İş	Metal
2023 (CBK)	Schneider Enerji Endüstrisi Sanayi ve Ticaret A.Ş.	MG	350	Birleşik Metal-İş	Metal
<p>Kısaltmalar: MG-Millî Güvenlik, GS-Genel Sağlık, EFİ-Ekonomik ve Finansal İstikrar, ŞTTHB-Şehir İçi Toplu Taşıma Hizmetleri Bozucu, TİS-Toplu İş Sözleşmesi, CBK-Cumhurbaşkanı Kararı</p>					

Tablo 8: AKP Döneminde Grev Ertelemeleri (Yasaklamaları) (2003-2023)

erteleme kararının yürürlüğünü durdurmazsa veya iptal etmezse grev yeniden başlayamıyor ve uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu (YHK) tarafından çözülüyor. Uyuşmazlık YHK'ye götürülmezse sendikanın yetkisi düşüyor.

Böylece "grev erteleme" uygulamaları, grev yasağı haline dönüşmüştür. Grev ertelemelerinin (yasaklamalarının) büyük bölümü "milli güvenlik" gerekçesiyle yapılmıştır. Ancak ertelenen grevlerin kapsamına ve uygulandıkları sektörlere bakıldığında milli güvenlikle ilgili olmadıkları ve grev hakkının yok edilmesine ilişkin bir kılıf olduğu açıkça görülmektedir.²

Öte yandan AKP döneminde grev ertelemelerinin (yasaklarının) kapsamı genişletildi ve grev erteleme gerekçeleri çoğaltıldı. AKP, 2016'da bankacılık sektörü ve toplu taşıma hizmetlerindeki grevlere ekonomik veya finansal istikrarı bozucu gerekçesiyle grev erteleme kapsamına alınmasını sağladı. 22 Kasım 2016 tarihli, 678 sayılı KHK ile 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 63. maddesinde yapılan değişiklik ile "milli güvenlik ve genel sağlık" gerekçelerinin yanına büyükşehir belediyelerinin şehir içi toplu taşıma hizmetleri ile bankacılık hizmetlerinde "ekonomik veya finansal istikrarı bozu-

² Aziz Çelik (2017), Grev Hakkı Aldatmacası, BirGün <https://www.birgun.net/haber/grev-hakki-aldatmacasi-144142> (17.1.2023).

cu" olduğu düşünülen grevlerin ertelenmesine (yasaklama) imkân tanındı.

6356 sayılı Yasa'da 678 sayılı KHK düzenlemesinden sonra Ocak 2017'de Akbank grevi finansal istikrarı bozucu olduğu gerekçesiyle ertelendi.³ KHK düzenlemesiyle getirilen "büyükşehir belediyelerinin şehir içi toplu taşıma hizmetleri ve bankacılık hizmetlerindeki ekonomik veya finansal istikrarı bozucu" şeklindeki düzenleme CHP tarafından AYM'ye taşındı. AYM ise **demokratik bir toplumda temel hizmet sayılmayacak bir sektörde iktisadi kaygılarla Anayasa'nın tanıdığı grev hakkının sınırlamasının kabul edilemeyeceği** gerekçesiyle düzenlemeyi iptal etti.⁴

AKP hükümeti Aralık 2012'de Sermaye Piyasası Kanunu'nun 137. maddesinin 2. fıkrası ile borsa hizmetlerinde çalışanlara grev yasağı getirdi. Yasak sadece İMKB'yi değil tüm borsaları, teşkilatlanmış pazar yerlerini ve takas kuruluşlarını kapsadı. AKP hükümeti THY'de grevin gündeme gelmesi üzerine Mayıs 2012 tarihinde TBMM'de kabul edilen 6321 sayılı torba yasa ile havacılık hizmetlerinde grev yasağı getirdi. Ancak büyük tepki alan bu yasak daha sonra Ekim 2012'de kaldırıldı.

³ BANK-SEN (2017). AKBANK'ta Greve "İstikrar" Engeli. <https://banksen.org.tr/2017/03/akbankta-greve-istikrar-engeli/> (18.4.2023).

⁴ Anayasa Mahkemesi'nin 14/11/2019 tarihli ve E: 2018/90, K:2019/85 sayılı kararı <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200213-6.pdf> (18.4.2023).

Emekliler Neler Kaybetti?

SGK Ocak 2023 istatistiklerine göre 8,3 milyon yaşlılık (emekli) aylığı alanlar¹ ve yaklaşık 6 milyon hak sahipleriyle birlikte 14 milyona yakın emekli büyük bir geçim sıkıntısı yaşıyor. Emeklilik sisteminin büyük sorunları yüzünden emeklilerin insanca bir yaşam sürmesi giderek zorlaşıyor.

Emekli aylıklarının düşük olması, aylıkların hesaplama yöntemi, emekliler arasındaki eşitsizlikler ile Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) Yasası'nın yarattığı yeni adaletsizlikler son zamanlarda ön plana çıkan sorunlardır. Emekliler AKP döneminde önemli kayıplara uğradılar.

Emekli aylıklarının düşük olmasının ve emeklilerin büyük geçim sıkıntıları yaşamalarının temel sebebi 2008'de AKP hükümeti döneminde kabul edilen 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2008) ile yapılan değişikliklerdir. 5510 sayılı Kanun'la emeklilik yaşı kadınlarda ve erkeklerde yükseltildi, emeklilik koşulları zorlaştırıldı ve emekli aylıklarının düşmesine yol açacak düzenlemeler yapıldı.

5510 sayılı Yasa ile yeni sigortalıların emeklilik yaşı ve prim gün sayısı artırıldı. 2036'ya kadar yaş koşulu kadınlar için 58, erkekler için 60 olarak saptandı.

¹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Vedat Bilgin'in açıklamasına göre EYT'liler ile emeklilerin sayısı 15 milyonu aşmaktadır. <https://www.haberturk.com/bakan-vedat-bilgin-bayram-ikramiyesinden-15-6-milyon-emeklimiz-yararlanacak-3577028-ekonomi> (17.4.2023).

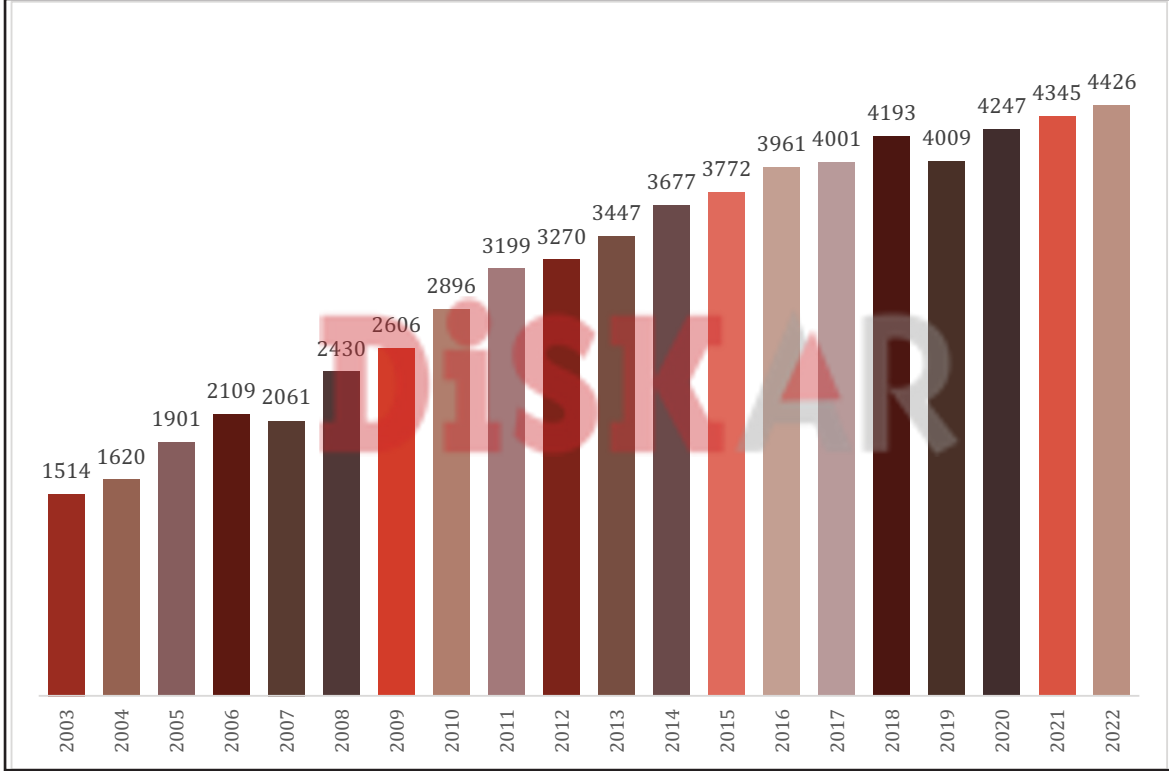
Bu tarihten sonra kademeli olarak artan emeklilik yaşı 2048'de kadın ve erkekler için 65 olarak düzenlendi.

5510 sayılı Yasa emekliler arasında eşitsizlikler yarattı. Güncelleme katsayısı, aylık bağlama oranları, aylıkların alt sınırı ve aylıkların artırılma yöntemine ilişkin düzenlemeler emekli aylıklarının düşmesine yol açtı.

Emekli aylığı hesaplanmasında 2000-2008 arasında Tüketici Fiyatları Endeksinde (TÜFE) meydana gelen artış ve büyüme oranının (sabit fiyatlarla gayri safi yurt içi hasıla) yüzde 100'ü hesaba katılıyordu. Ancak 5510 sayılı Yasa ile güncelleme katsayısı TÜFE ile büyümenin yüzde 30'unun toplamından oluşmuş, böylece emekli aylıklarının düşürülmesinin yolu açılmıştır.

Öte yandan 5510 sayılı Yasa ile aylık bağlama oranları da düşürüldü. 5510 sayılı Kanun ile 25 yıl ve 9000 gün prim ödeyenlerin aylık bağlama oranı yüzde 50, 7200 gün prim ödeyenlerin aylık bağlama oranı ise yüzde 40'a düştü. Yasa ile aylık bağlama oranlarına tavan sınırlaması getirildi. Aylık bağlama oranlarının yüzde 90'ı geçemeyeceği hükme bağlandı. 5510 öncesi mevzuatta işçi ve esnaf için bir üst sınır öngörülmemişken Emekli Sandığı'na tabi çalışanlar için bu oran yüzde 100 idi.

SSK'lilerin alt sınır aylığı 1999 öncesinde yüzde 70 iken 5510 sayılı Yasa'da yapılan düzenleme ile emekli aylıklarının

Grafik 20: Yıllara Göre Çalışan ve İş Arayan Emekli Sayısı (Bin)

Kaynak : Tablo 9'dan yararlanılarak DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

sınırları yüzde 35-40 oranına geriledi. Bu yüzden 1999 ve 2008 reformu sonrasında işe girenlerin emekli aylıkları ciddi bir biçimde düşecektir.

Emekli aylıklarının nasıl artırılacağı son derece önemlidir. Enflasyon ve büyüme oranları emekli aylıkları açısından yaşamsal öneme sahip olmasına rağmen ekonomik büyüme emekli aylıkları artışında dikkate alınmamaktadır. 5510 sayılı yasanın 55. Maddesi emekli aylıklarının her yıl ocak ve temmuz aylarında TÜİK tarafından açıklanan TÜFE oranında artırılması önem taşıyor. Emekli aylıklarının artırılmasında da büyüme oranının tümünün dikkate alınması gerekmektedir.

2008'den itibaren yapılan çeşitli düzenlemeler emekli aylıklarını düşürmüş ve emeklilerin iş aramasına ve/veya çalışan

yoksul emekli olmasına sebep olmuştur. Emekli olma yaşının yükseltilmesi prim gün sayısını tamamlayan ancak yaş koşulunu beklemek zorunda olanları güvencesiz çalışmaya zorlamaktadır. Emeklilik yaşının yükseltilmesinin en önemli sorunlarından biri ise yaşlı işgücünün yükselmesidir. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre 2022 itibariyle toplam 9 milyon 499 bin kişi yaşlılık aylığı almaktadır. TÜİK verilerine göre ise 5 milyon 73 bin kişi emekli olduğu için işgücüne katılamamaktadır.

Geriye kalan 4 milyon 426 bin emekli ise ya bir işte çalışmakta ya da iş aramaktadır. 2002'de yüzde 37 olan çalışan veya iş aramayan emekli oranı 2022'de yüzde 46,6'ya yükselmiştir (Tablo 9).

Tablo 9'dan yararlanılarak hazırlanan grafiğe göre 2002'den itibaren çalışan

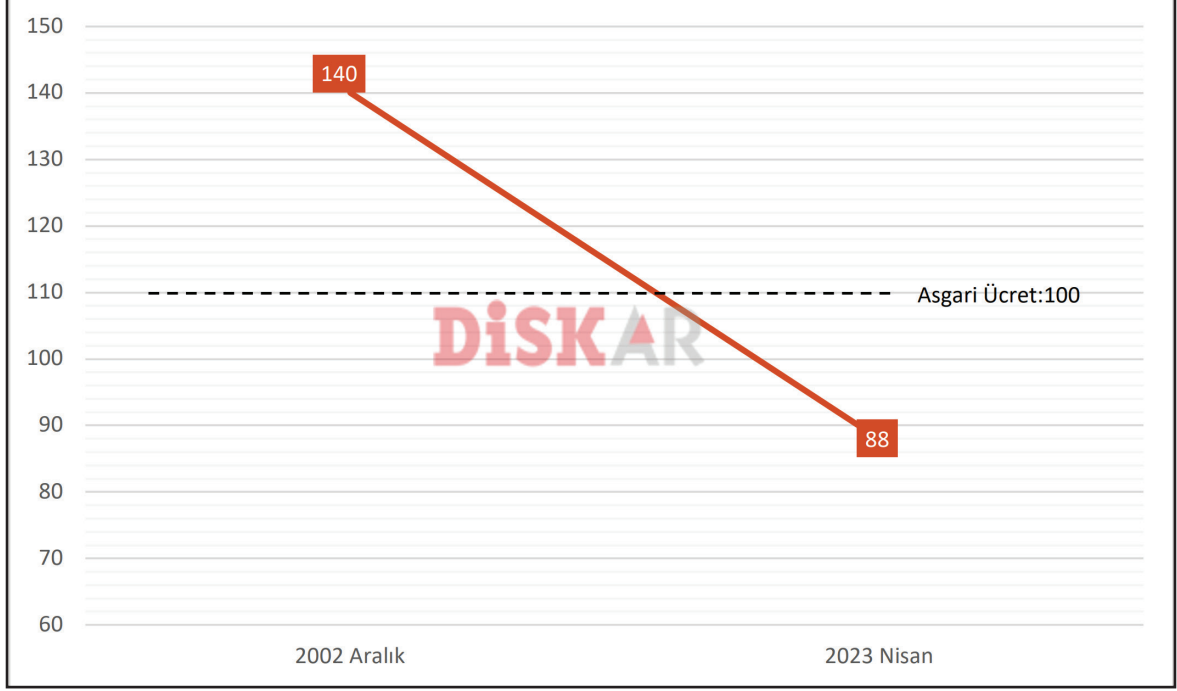
Yıl	Yaşlılık Aylığı Alanlar	Emekli Çalışanlar	Emekli Çalışanların Oranı
2002	4.281	1.568	36,60%
2003	4.496	1.514	33,70%
2004	4.744	1.620	34,10%
2005	5.013	1.901	37,90%
2006	5.347	2.109	39,40%
2007	5.581	2.061	36,90%
2008	5.918	2.430	41,10%
2009	6.228	2.606	41,80%
2010	6.473	2.896	44,70%
2011	6.816	3.199	46,90%
2012	7.065	3.270	46,30%
2013	7.284	3.447	47,30%
2014	7.504	3.677	49,00%
2015	7.854	3.772	48,00%
2016	8.121	3.961	48,80%
2017	8.402	4.001	47,60%
2018	8.729	4.193	48,00%
2019	8.968	4.009	44,70%
2020	9.133	4.247	46,50%
2021	9.340	4.345	46,50%
2022	9.499	4.426	46,60%

Tablo 9: Yıllara Göre Çalışan ve İş Arayan Emekli Sayısı (2002-2022)

Kaynak: SGK aylık ve yıllık istatistikler, TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

veya iş arayan emekli sayısı düzenli olarak artmaktadır. 2002'de yaşlılık aylığı alan 4 milyon 281 bin emekliden 1 milyon 568 bin kişi çalışmakta veya iş ara-

maktadır. 2022'de ise 9 milyon 499 bin yaşlılık aylığı alan emeklinin 4 milyon 426 bini ya çalışmakta ya da iş aramaktadır (Grafik 20).

Grafik 21: En Düşük Emekli Aylığının Net Asgari Ücrete Oranı (2002 Aralık-2023 Nisan)

Kaynak : SBB ve ÇSGB verilerden DiSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

EMEKLİ AYLIKLARI HIZLA ASGARİ ÜCRETİN ALTINA DÜŞÜYOR!

2002'de net asgari ücret 184 TL iken en düşük işçi emekli aylığı 257 TL idi. 2023 Nisan'da asgari ücret 8.500 TL iken en düşük işçi emekli aylığı 7.500 TL'ye tamamlanmaya başladı. 2002 Aralık'ta emekli aylıkları asgari ücretin yüzde 40 üzerindeyken, 2023 Nisan'da asgari ücretin yüzde 88'ine geriledi (Grafik 21). 2002-2023 arasında net asgari ücret ile ortalama işçi emekli aylıkları arasındaki değişime bakıldığında 2000'li yıllardan bu yana ortalama emekli aylıklarının net asgari ücrete oranı ciddi bir biçimde gerilemiştir. Bu düşüşün temel nedeni yukarıda sözü edilen emekli aylığı güncelleme katsayısı, aylık bağlama oranı ve alt sınırlara ilişkin değişiklikler ile emeklilerin büyümeden pay alamamasıdır.

EYT VE EMEKLİLİKTE ADALET SORUNU

AKP döneminde sosyal güvenlik alanında yaşanan bir diğer sorun Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) konusunun çözülmesinin reddedilmesi ve geciktirilmesi oldu. 2019'da EYT sorununu reddeden AKP, 2023 seçimleri öncesinde konuyu tekrar gündeme aldı. Ancak konunun muhatapları ile müzakere etmeden eksik ve yeni sorunlar yaratacak bir yasal düzenleme yaptı.

Bilindiği gibi milyonlarca çalışanı ilgilendiren EYT sorunu 1999'da DSP, ANAP ve MHP koalisyonu tarafından kabul edilen ve emeklilik yaşını yükselten 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile ortaya çıkmıştı. 1992 yılında yapılan yasa değişikliği ile kadınlar için 20, erkekler için 25 yıl sigortalılık süresi ile 5000 prim sayısı yaş koşulu kaldırılarak Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) kapsamındaki işçilerin emek-

liliği için yeterli olmaya başladı. Eylül 1999'da yapılan yasa değişikliği ile yeni işe giren kadınlarda 58, erkeklerde 60 yaş koşulu ve 7000 gün prim şartı getirildi. 8 Eylül 1999 öncesi işe giren kadınlarda 40 ile 58, erkeklerde 44 ile 60 yaş arasında değişen kademeli geçiş öngörüldü.

AYM, 23 Kasım 2001'de emeklilik geçiş hükümlerinin "adil, makul ve ölçülü" olmadığına karar vererek düzenlemeyi iptal etti.² Bunun üzerine yeni bir kademeli geçiş takvimi düzenlendi. 23 Mayıs 2002'den geçerli olmak üzere bu kademeli geçiş sistemiyle kadınlarda 40-56 arası, erkeklerde ise 44-58 arası değişen yaş koşulu ve 5000 ile 5975 gün arası değişen prim gün sayısı koşulu getirildi.

EYT sorunu 2000'li yıllarda sosyal güvenlik sisteminde "reform" olarak iddia edilen, geç ve güç emekliliği hedefleyen siyasal tercihin bir sonucudur. 8 Eylül 1999'da 4447 sayılı Kanun'da yapılan düzenlemelerin ardından sigortalılık süresi ve prim koşulunu sağlayan ancak yaş koşulu bekleyenlere dönük düzenleme sonucunda EYT sorunu oluştu. 1999'dan bugüne EYT ciddi toplumsal sorunlardan birine dönüştü.

Türkiye'nin önemli gündemlerinden birini oluşturan EYT sorunu uzun yıllar boyunca çözülmedi ve görmezden gelindi. EYT ile ilgili düzenleme 2023 genel seçimler nedeniyle gündeme getirildi. Geniş bir kesimi ilgilendiren önemli bir siyasal ve toplumsal sorun olan EYT, sendikalarla ve EYT dernekleriyle görüşülmeden, sosyal diyalog mekanizmaları işletilmeden yürütüldü.

EYT sorunu 3 Mart 2023 tarihinde yürürlüğe giren 7438 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 375 sa-

2 Resmî Gazete, 23 Kasım 2001, Sayı:24592.

yılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile kısmi bir çözüme kavuşturuldu.³ Ancak EYT Yasasıyla EYT'lilerin yaş koşulu olmaksızın emekli olmaları sağlanırken, yeni sorunlar ve adaletsizlikler de ortaya çıktı.

EYT Yasası hem emekli olanlar hem de EYT kapsamı dışında kalanlar için yeni sorunlara sebep oldu. Yasa'nın 8 Eylül 1999 sonrası emeklilikte kademeli geçişin düzenlememesi, emekli aylıklarının hesaplanma yönteminde 1999 dönemindeki sosyal güvenlik mevzuatının göz önüne alınmaması, 8 Eylül 1999 öncesi prim koşulunun korunması vb. düzenlemeleri emekliler arasında eşitsizlikler ve adaletsizler yarattı.

Yasa ile 8 Eylül 1999 öncesinde işe giren sigortalı erkek işçilerin 25 yıl, kadın işçilerin ise 20 yıl çalışarak, 5000 ile 5975 gün prim ödeyerek emekli olmaları düzenlendi. Ancak 9 Eylül 1999'da 1 gün farkla dahi sigortalı olan iki işçi arasında 17-20 yıl fark oluştu. Adaletsiz ve eşitsiz bir sistem yaratıldı.

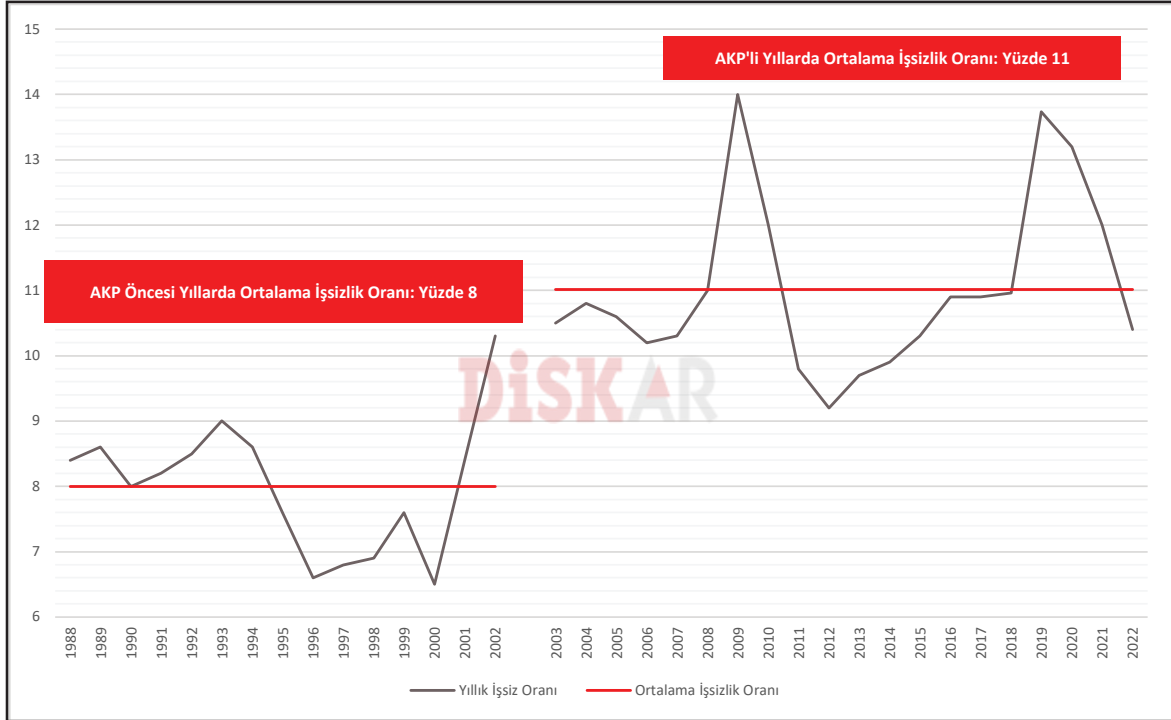
EYT Yasası ile 8 Eylül 1999 öncesi sigortalı olanlarda emeklilikte yaş koşulu kaldırılırken prim koşulu değiştirilmedi. Bu durum emeklilikte prime takılanlar mağduriyeti yarattı.⁴ Yaş koşulunu sağlayan ancak prim koşuluna takılanlar 5000 ile 5975 gün primi tamamlayarak 2 yıl 7 ay daha fazla çalışarak emekli olabileceklerdir.

EYT Yasası ile ilgili en önemli sorunlardan bir diğeri ise EYT'lilerin emekli aylıklarının işe girdikleri tarihteki mevzuata göre bağlanmamasıdır.

3. Resmî Gazete, 3 Mart 2023, Sayı:32121.

4. DİSK (2023). EYT Sorununu Çözerken Yeni Sorunlar ve Adaletsizler Yaratılmamalıdır. <https://disk.org.tr/2023/02/eyt-sorunu-cozerken-yeni-sorunlar-ve-adaletsizlikler-yaratilmamalidir/> (21.03.2023).

AKP İşsizliği Artırdı

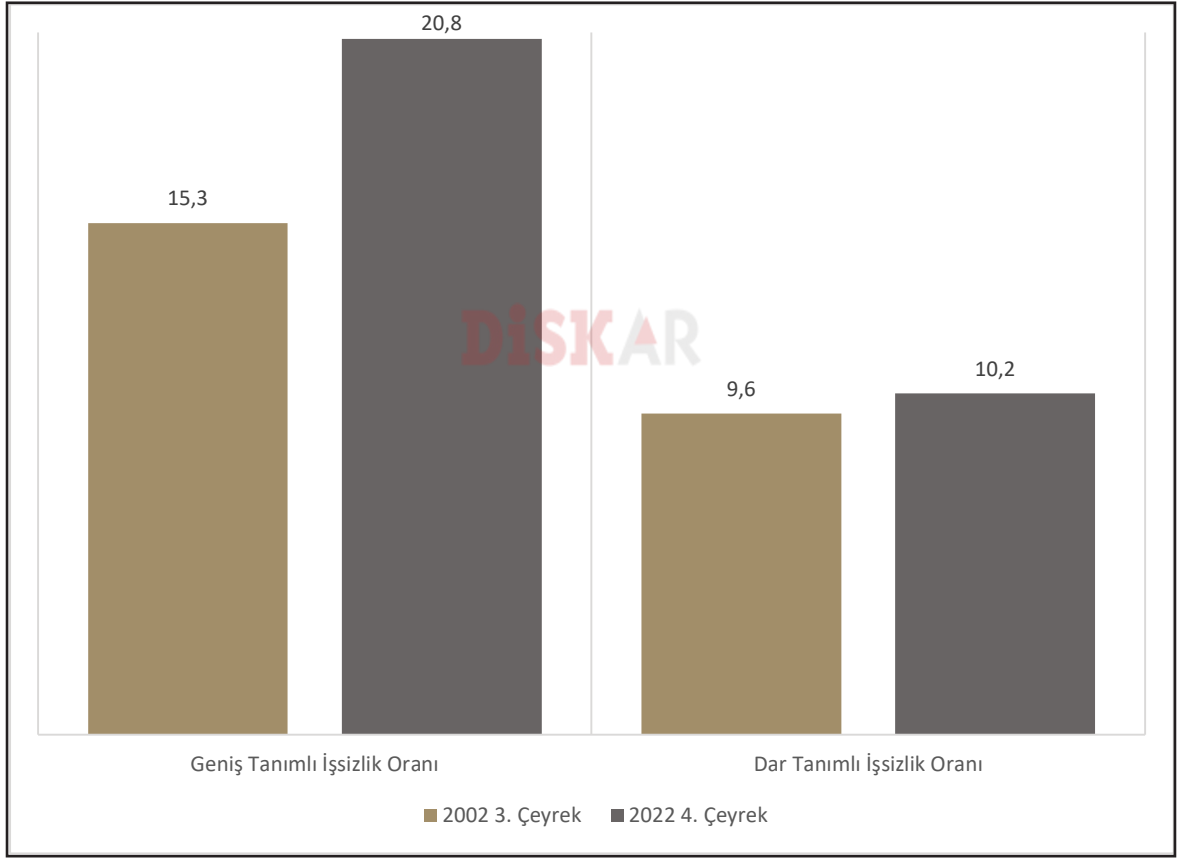

Grafik 22: Yıllara Göre Dar Tanımlı İşsizlik Oranları (1988-2022) (Yüzde)

Kaynak ve açıklama: TÜİK, İşgücü Verileri. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

AKP'nin işsizliği önlemede başarısız olduğunu söylemek mümkündür. AKP öncesi dönemde ortalama yüzde 8 civarında seyreden dar tanımlı işsizlik oranı AKP'li yıllarda ortalama yüzde 11 olmuştur. 2001 kriziyle birlikte yüzde 8'lik bir ortalamadan yüzde 10'luk bir ortalamaya sıçramış olan işsizlik oranı, 2014 hesaplama yöntemlerinde yapılan ve oranın düşmesine yol açacak değişikliklere rağmen yüzde 10'lar düzeyinde çakılı kaldı. TÜİK tarafından açıklanan dar

tanımlı işsizlik, AKP'li yıllar öncesinde yüzde 8 iken AKP'nin iktidara geldiği dönemde ortalama yüzde 11 seviyesinde gerçekleşti (Grafik 22). Şubat 2017'de "istihdam seferberliği" adı altında yapılan uygulamalar hükümet iddialarının tersine istihdam yaratmada başarısız oldu. İşsizlik Sigortası Fonu'ndan (İSF) işverenlere aktarılan devasa istihdam teşviklerine karşılık işsizlik düşmedi ve istihdam artışı yetersiz kaldı.

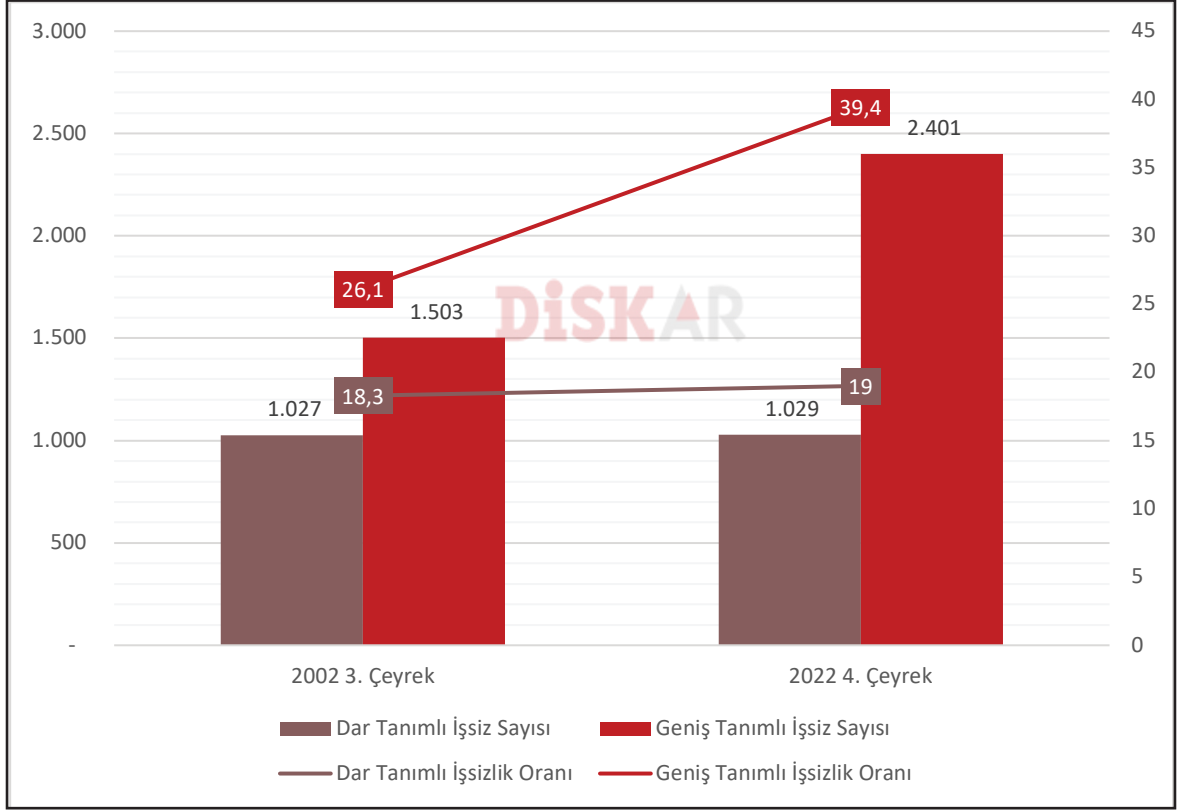
Grafik 23: Dar ve Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları (2002 3. Çeyrek-2022 4. Çeyrek) (Yüzde)

Kaynak : TÜİK, İşgücü Verileri. 2002 3. Çeyrek verileri TÜİK Veri Tabanı Biruni'den çekilmiş ve DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Öte yandan dar tanımlı işsizlik, işsizliğin gerçek boyutlarını göstermekten uzaktır. Ümitsiz işsizleri, iş aramayıp çalışmaya hazır olanların diğerlerini, iş arayıp hemen işbaşı yapamayacak olanları ve zamana bağlı eksik istihdam edilenlerin de hesaba katıldığı geniş tanımlı işsizlikte¹ durum çok daha vahimdir.

Zamana bağlı eksik istihdam edilenler ile iş bulma ümidini kaybedenlerin sayısındaki artış geniş tanımlı işsizliğin 1 Bilindiği gibi çeşitli araştırmacılar, kurumlar ve DİSK-AR tarafından hesaplanan geniş tanımlı işsizliği, TÜİK yıllardır tüm eleştirilere rağmen görmezden gelmekteydi. Ancak TÜİK de geniş tanımlı işsizliği nihayet 2021 itibarıyla açıklamaya başladı.

artmasına sebep oluyor. 2014 öncesi verilerden yola çıkarak yaptığımız hesaplama göre AKP'nin iktidara gelmesi öncesi 2002 3. çeyrekte dar tanımlı işsizlik yüzde 9,6 ve geniş tanımlı işsizlik ise yüzde 15,3'tü (Grafik 23). 2002 3. çeyrekte dar ve geniş tanımlı işsizlik oranları arasındaki puan farkı 5,7'ydi. 21 yıllık AKP iktidarı sonrası, dar ve geniş tanımlı işsizlik oranları arasındaki fark 10,6 puana yükseldi. 2022 4. çeyrekte ise dar tanımlı işsizlik yüzde 10,2'ye ve geniş tanımlı işsizlik yüzde 20,8'e ulaştı (Grafik 23). Diğer bir ifadeyle AKP hükümetleri döneminde işsizler iş bulma ümitlerini kaybettiler.

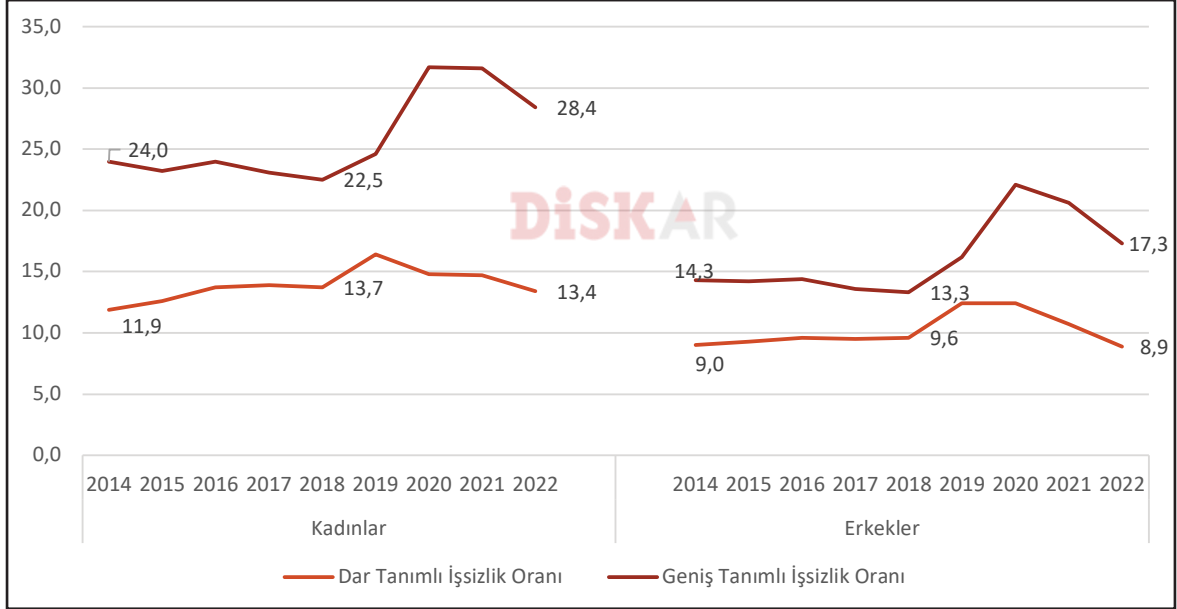

Grafik 24: Gençlerde (15-24) Dar ve Geniş Tanımlı İşsiz Sayıları ile İşsizlik Oranları (2002 3. Çeyrek-2022 4. Çeyrek) (Bin) (Yüzde)

Kaynak : TÜİK, İşgücü Verileri. Veriler TÜİK'in Veri Tabanı olan Biruni'den çekilmiş, DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Kadınlar ve gençler ise AKP'nin yarattığı işsizlikten daha derin etkilendi. 2002 3. çeyrek ve 2022 4. çeyrek arasında hem dar tanımlı hem de geniş tanımlı genç işsizliği arttı. 2002 3. çeyrekte dar tanımlı genç işsiz sayısı 1 milyon 27 bin ve geniş tanımlı işsiz sayısı 1 milyon 503 bindi. Dar tanımlı genç işsizliği oranı yüzde 18,3 ve geniş tanımlı işsizlik oranı ise yüzde 26,1'di (Grafik 24). Böylece gençlerde dar ve geniş tanımlı işsizlik oranı arasındaki puan farkı 7,8'di.

AKP'nin 20 yıllık iktidarı sonrası, 2022 4. çeyrekte dar tanımlı genç işsizlerin sayısı 1 milyon 29 bin ve geniş tanımlı genç işsizlerin sayısı 2 milyon 401 bindir. Gençlerde dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 19 ve geniş tanımlı işsizlik oranı ise yüzde 39,4'tür (Grafik 24). Böylece aradan geçen 20 yılda gençlerde dar tanımlı işsizlik oranı hemen hemen aynı kalırken geniş tanımlı genç işsizliği oranı 20 puandan fazla artmıştır. AKP iktidarında gençler iş bulma ümitlerini daha fazla kaybetmişler, zamana bağlı eksik istihdam edilen gençlerin sayısı artmıştır.

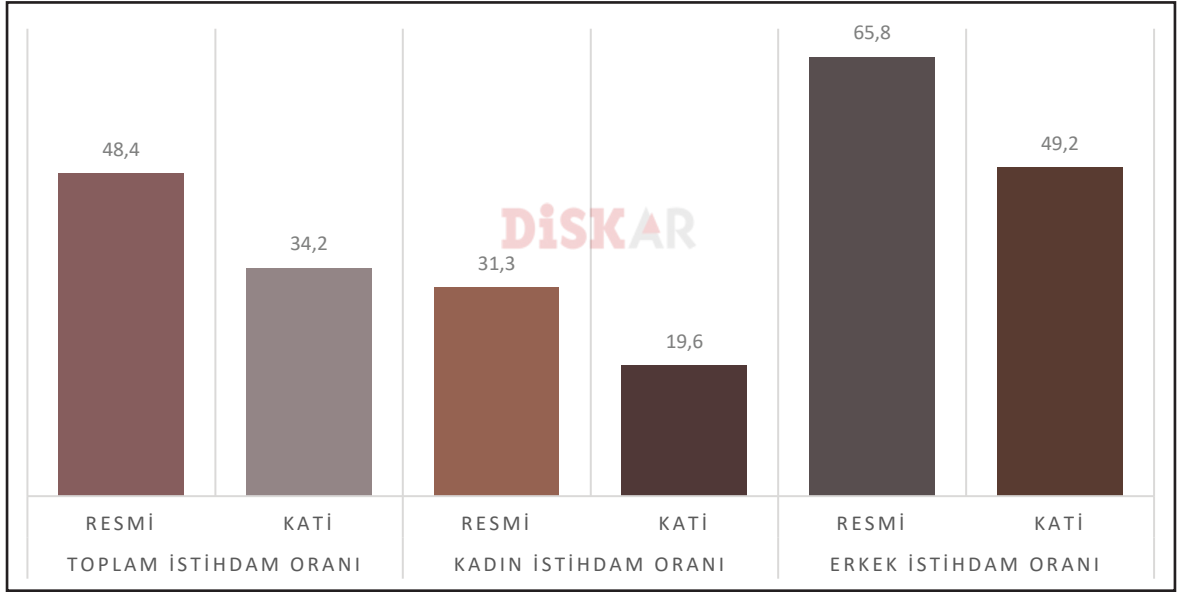

Grafik 25: Cinsiyete Göre Dar ve Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları (2014-2022) (Yüzde)

Kaynak : TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2022. DİSK-AR.

AKP döneminde kadın emeği açısından durum daha da vahimdir. Kadın emeğini ikincilleştiren politikalar ve ev içi bakım emeğini kadınların üzerinden alacak politikaların eksikliği sebebiyle kadınların istihdama erişimi kısıtlı kalıyor. Nitekim Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) işsiz ve iş bulmak isteyenleri kapsayan "iş açığı" göstergesi hem istihdama erişimi hem de istihdamda olan kadınlar için kötü çalışma koşullarının son 20 yılda yavaşlama eğiliminde olduğu gösteriyor.² Bu gösterge kadınların erkeklere kıyasla iş bulmada daha büyük zorluklar ve engeller olduğunu ortaya koyuyor. Fark, yoksul ülkelerde kadınlar 2_ILO (2023). New Data Shine Light On Gender Gaps in the Labour Market. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_870519.pdf (Erişim Tarihi: 10 Mart 2023).

aleyhine daha da açılıyor. ILO, kadınların ev içi ücretsiz bakım işlerinin, kadınların istihdamına engel olmanın yanında kadınları iş aramaktan alıkoymasına veya kadınların kısa sürede çalışabilir hale gelmelerinin önünde bir engel olması hususunda uyarıyor (ILO, 2023). Dünya genelinde çalışma çağındaki kadınların yüzde 15'i, erkeklerin yüzde 10,5'i çalışmak istemesine rağmen iş bulamıyor. Türkiye'de ise durum kadınların aleyhine çok daha vahim bir biçimde sürüyor. 2022 itibarıyla Türkiye'de dar tanımlı kadın işsizliği yüzde 13,4, erkek işsizliği yüzde 8,9; geniş tanımlı kadın işsizliği yüzde 28,4, geniş tanımlı erkek işsizliği ise yüzde 17,3 düzeyindedir (Grafik 25). Kadınlarda dar tanımlı işsizlik ile geniş tanımlı işsizlik arasındaki fark 15 puan iken erkeklerde 8,4 puandır.

Grafik 26: Cinsiyete Göre Resmî İstihdam ile Kayıtlı ve Tam Zamanlı İstihdam (KATİ) Oranı (2022 4. Çeyrek) (Yüzde)

Kaynak : TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2022 4. Çeyrek. KATİ DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Öte yandan başkanlık rejimi sonrası (2018) geniş tanımlı kadın işsizliği hızlı bir artış gösterdi. 2018'de erkeklerde dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 9,6 ve geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 13,3'tü, iki işsizlik arasındaki puan farkı 3,7'ydi. 2022 yılında erkeklerde dar tanımlı işsizlik yüzde 8,9 ve geniş tanımlı işsizlik yüzde 17,3 olarak açıklandı. Böylece erkeklerde dar ve geniş tanımlı işsizlik arasındaki puan farkı 8,4'e yükseldi. Başkanlık rejimi erkeklerde dar ve geniş tanımlı işsizlik arasındaki farkı yaklaşık 5 puan artırdı.

Başkanlık döneminde kadınlarda dar ve geniş tanımlı işsizlik arasındaki makas ise çok daha fazla açıldı. 2018'de dar tanımlı kadın işsizliği yüzde 13,7 ve geniş tanımlı kadın işsizliği yüzde 22,5'ti. 2022'de ise dar tanımlı kadın işsizliği

13,4 ve geniş tanımlı kadın işsizliği yüzde 28,4 oldu (Grafik 25). Böylece başkanlık rejimi dar ve geniş tanımlı kadın işsizliği arasındaki puan farkı 8,8'den 15'e yükseldi, yaklaşık iki katına çıktı.

ILO raporunda da belirtildiği gibi istihdam edilebilen kadınların ise düzensiz işlerde çalıştığı görülmektedir. Öte yandan DİSK-AR tarafından istihdamın niteliğine göre bir ayrıma gidilerek hesaplanan Kayıtlı ve Tam Zamanlı İstihdam (KATİ) oranı kadınlarda oldukça düşüktür. İstihdamın ne kadarının sigortalı ve tam zamanlı çalıştığını ortaya koymaya çalışan Kayıtlı Tam Zamanlı İstihdam (KATİ) oranı erkeklerde yüzde 49,2 iken kadınlarda yalnızca yüzde 19,6'dır (Grafik 26). 20 yıllık AKP iktidarı sonrası kadınların yalnızca beşte biri kayıtlı ve tam zamanlı işlerde çalışabilmektedir.

	2022
Toplam Gider (1)	55.552.046
İşveren Teşvik ve Destekleri Toplamı (2) (3+4+5)	42.280.582
İşveren Teşvik ve Destek Ödemeleri (3)	28.594.495
Aktif İşgücü Programları (4)	3.547.801
İşbaşı Eğitim Programları (5)	10.138.286
İşsizlik Sigortası Ödemeleri (6) (7+8+9+10+11)	12.273.234
İşsizlik Ödeneği (7)	12.180.297
Kısa Çalışma Ödeneği (8)	13.240
Nakdi Ücret Desteği (9)	4.159
Yarım Çalışma Ödeneği (10)	37.188
Ücret Garanti Fonu Ödemesi (11)	38.350
İşveren Teşvik ve Destek Ödemeleri Toplamı/Toplam Gider (2/1)	76,10%
İşsizlik Sigortası Ödemeleri Toplamı/Toplam Gider (6/1)	22,10%

Tablo 10: İşsizlik Sigortası Fonu Giderlerinin Dağılımı (Bin TL) (Yüzde) (2022)

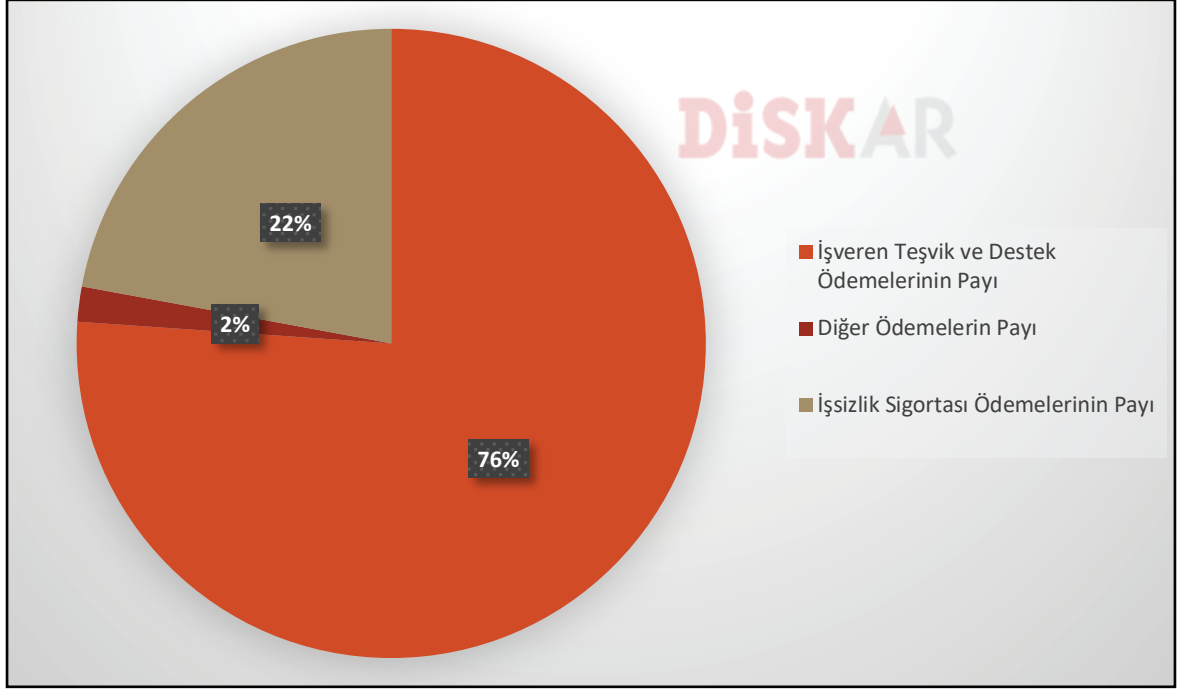
Kaynak : İşKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık 2022. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

İşSİZLİK SİGORTASI FONU İşVEREN DESTEK FONUNA DÖNÜşTÜ

İşsizlikle mücadele amacıyla oluşturulan ve temel işlevlerinden biri işsizlik ödeneği ödemek olan İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) AKP döneminde işverenlere yönelik sağlanan çeşitli teşvik ve desteklerle giderek bir işveren destek fonuna dönüştü. Temel amacı işsizlik sigortası ödemeleri olan İSF giderleri içinde işsizlik sigortasının payı azalır-

ken işveren teşvik ve destekleri ile toplum yararına çalışma, işbaşı eğitim gibi aktif işgücü piyasası (AİP) programlarının payı artmaktadır. Böylece İşsizlik Sigortası Fonu kaynakları işsizler yerine işverenlere destek olarak kullanılmaktadır.

2002'de 56,9 milyon TL olan İSF giderlerinin 46,8 milyon TL'si (yüzde 82,2'si) işsizlere ayrılıyordu. 2022'de ise İSF'nin toplam giderlerinin yüzde 76,1'i işverenlere aktarılırken yalnızca yüzde

Grafik 27: İşsizlik Sigortası Fonu Giderleri İçinde İşveren Teşvik ve Destek Ödemeleri ile İşsizlik Sigortası Ödemeleri Payı (Yüzde) (2022)

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık 2022. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

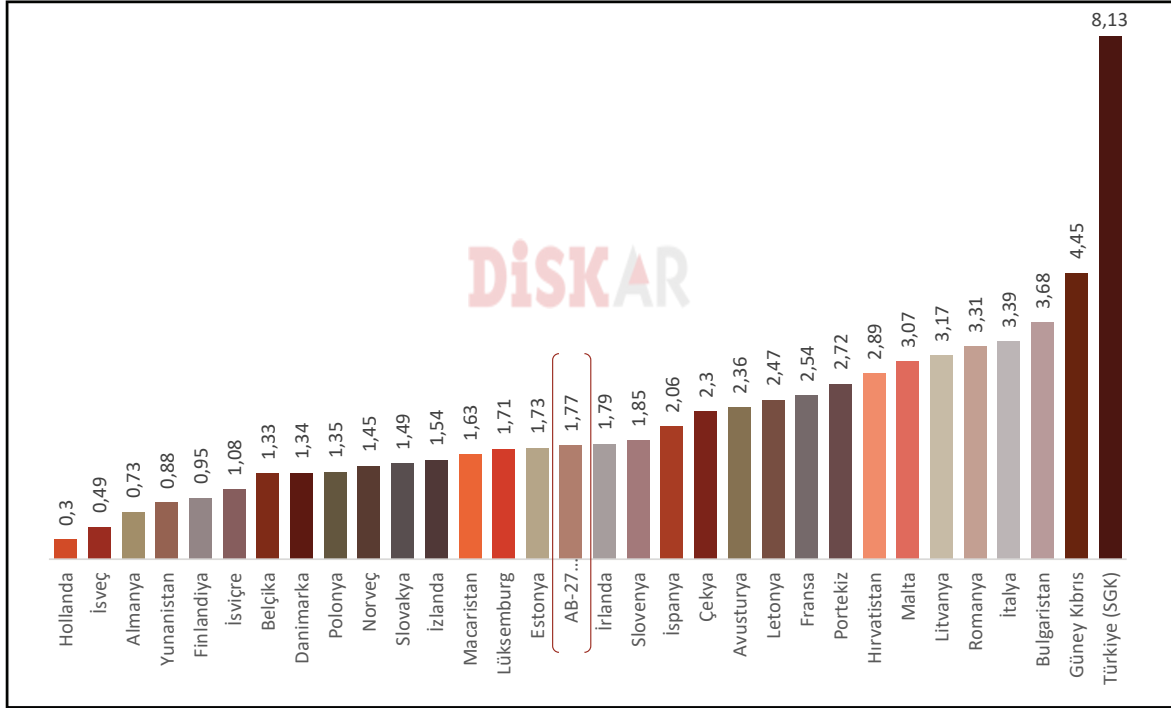
22,1'i işçiler için kullanıldı (Grafik 27, Tablo 10). 2022'de İŞF'nin toplam gideri 55,5 milyar TL civarındadır. 3,5 milyar TL aktif işgücü programları, 10,1 milyar TL işbaşı eğitim programları ve 28,6 milyar TL işveren teşvik ve destek ödemeleri olmak üzere toplam 42,3 milyar TL doğrudan ve dolaylı olarak işverenlere aktarılmıştır (Tablo 10).

2022'de 12,2 milyar TL işsizlik ödeneği, 13,2 milyon TL kısa çalışma ödeneği, 4,2 milyon TL nakdi ücret desteği, 37,2 milyon TL yarım çalışma ödeneği ve 38,4

milyon TL ücret garanti fonu ödemesi olmak üzere işçilere toplam 12 milyar 273 milyon TL destek yapılmıştır. Böylece İŞF giderlerinin yalnızca yüzde 22,1'i işçiler için kullanılmıştır (Tablo 10). İŞF'den işverenlere ayrılan pay işçilerinkinin 3 katı düzeyindedir.

AKP döneminde İşsizlik Sigortası Fonunun (İŞF) asıl işlevi işsizlik ödeneği olmaktan çıkmış, İŞF adeta bir işveren destek fonuna dönüşmüştür. Bu durum İŞF'nin kuruluş amacı ve sosyal devlet ilkesiyle çelişmektedir.

Türkiye İş Cinayetlerinde Avrupa'nın En Kötüsü

Grafik 28: AB ve Türkiye'de Ölümlü İş Kazaları (İş Cinayetleri) Sıklığı (2020) (Yüz Binde)

Kaynak: Eurostat, Fatal accidents at work, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/hsw_n2_02/default/table?lang=en (Erişim: 26 Nisan 2023). SGK, İş Kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri, 2020 ve Sigortalı İstatistikleri, 2020. Türkiye verisi DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır. AB metodolojisinde iş cinayeti sonucu ölümlerin sayısı istihdam sayısına bölünerek iş cinayetleri sıklığı hesaplanmaktadır. Türkiye verisi ise iş cinayetleri sonucu ölümlerin zorunlu sigortalılara (4/a) bölünmesiyle elde edilmektedir.

İŞ CİNAYETLERİNDE VAHİM TABLO SÜRÜYOR

AKP döneminde işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında yapılan değişikliklerden birkaçı Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi'nin oluşturulması, 2006-2008, 2009-2013 ve 2014-2018 dönemleri Yönlendirici Stratejik Bel-

gelerin hazırlanması, İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın çıkarılması, alana ilişkin yönetmeliklerin düzenlenmesi, 4857 sayılı İş Kanunu'nda değişikliklere gidilmesi ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun çıkarılmasıdır. AKP döneminde atılan bu adımlar ile iş kazaları ve meslek hastalıklarının azaltılması hedeflense de olumsuz tablo devam etti.

	Zorunlu Sigortalı Sayısı	Ölüm Bildirimi (SGK)	Ölüm Oranı (Yüz Binde)
2003	5.615.000	811	14,4
2004	6.181.000	843	13,6
2005	6.918.605	1.096	15,8
2006	7.818.000	1.601	20,5
2007	8.505.000	1.044	12,3
2008	8.802.000	866	9,8
2009	9.030.000	1.171	13
2010	10.030.000	1.454	14,5
2011	11.081.000	1.710	15,4
2012	11.940.000	745	6,2
2013	12.484.000	1.360	10,9
2014	13.240.000	1.626	12,3
2015	13.999.000	1.252	8,9
2016	14.059.000	1.405	10
2017	14.477.817	1.633	11,3
2018	14.229.170	1.541	10,8
2019	14.314.313	1.147	8
2020	15.203.423	1.236	8,1
2021	16.169.679	1.417	8,8
Toplam	214.097.007	23.958	
Ortalama (Yıllık)	11.268.264	1.261	11,2

Tablo 11: SGK Verilerine Göre İş Kazası Sonucu Ölüm Bildirimi Sayıları ve Ölüm Sıklığı (2003-2021)

Kaynak: SGK, İş Kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri, 2003-2021 ve Sigortalı İstatistikleri, 2003-2021. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Nitekim Türkiye, AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında iş cinayetleri konusunda en kötü ülkedir. 2020'de AB üyesi 27 ülkede iş cinayetleri oranı yüz binde 1,77 iken 2020'de Türkiye'de bu oran yüz binde 8,1'dir. AB ülkeleri içinde en az iş cinayetleri oranına sahip ilk beş ülke yüz binde 0,3 ile Hollanda, yüz binde 0,49 ile İsveç, yüz binde 0,73 ile Almanya, yüz binde 0,88 ile Yunanistan ve yüz binde 0,95 ile Finlandiya'dır. AB üyeleri içinde en yüksek iş cinayetleri oranına sahip beş ülke ise yüz binde 4,45 ile Kıbrıs, yüz binde 3,68 ile Bulgaristan, yüz binde 3,39 ile İtalya, yüz binde 3,31 ile Romanya ve yüz binde 3,17 ile Litvanya'dır (Grafik 28).

AKP iktidarı döneminde Türkiye'de iş cinayetlerinde artış yaşandı. AKP'nin iktidara gelişinin ilk yılında 811 olan iş cinayeti sonucu yaşamını kaybeden işçi sayısı 2021'de 1.417'ye yükseldi. 2003 ve 2021 yılları arasında resmi verilere göre bildiri yapılan iş kazası sonucu ölen işçi sayısı toplam 23 bin 958 iken yıllık ortalama bin 261'dir. AKP'li yıllarda yıllık ortalama yüz binde 11,2 iş cinayeti yaşanmıştır (Tablo 11).

Tablo 11'de gösterilen iş cinayeti sayıları en azdır ve sadece bildiri yapılan sigortalı ölümleri ile sınırlıdır. Dava ve müfettiş incelemesi sonucu kesinleşen iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölüm sayısı ve sıklığı ise çok daha fazladır. 2006-2021 arası dönemde bildiri yapılan iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölüm sayısı 22 bin 305 iken iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölüm geliri bağlanan vaka sayısı 42 bin 927'dir (Tablo 12). Böylece gerçekte iş cinayetleri sonucu ölümler ilk açıklanan verilerin neredeyse iki katına ulaşmaktadır.

2005-2021 arası dönemde iş kazası veya meslek hastalığı sonucu bağlanan ölüm aylığı vakaları esas alarak yapılan ölüm sıklığı oranı yılda ortalama yüz binde 21,3 olmaktadır (Tablo 12). Bu oran bildirimleri yapılan iş cinayeti oranının çok üstündedir.

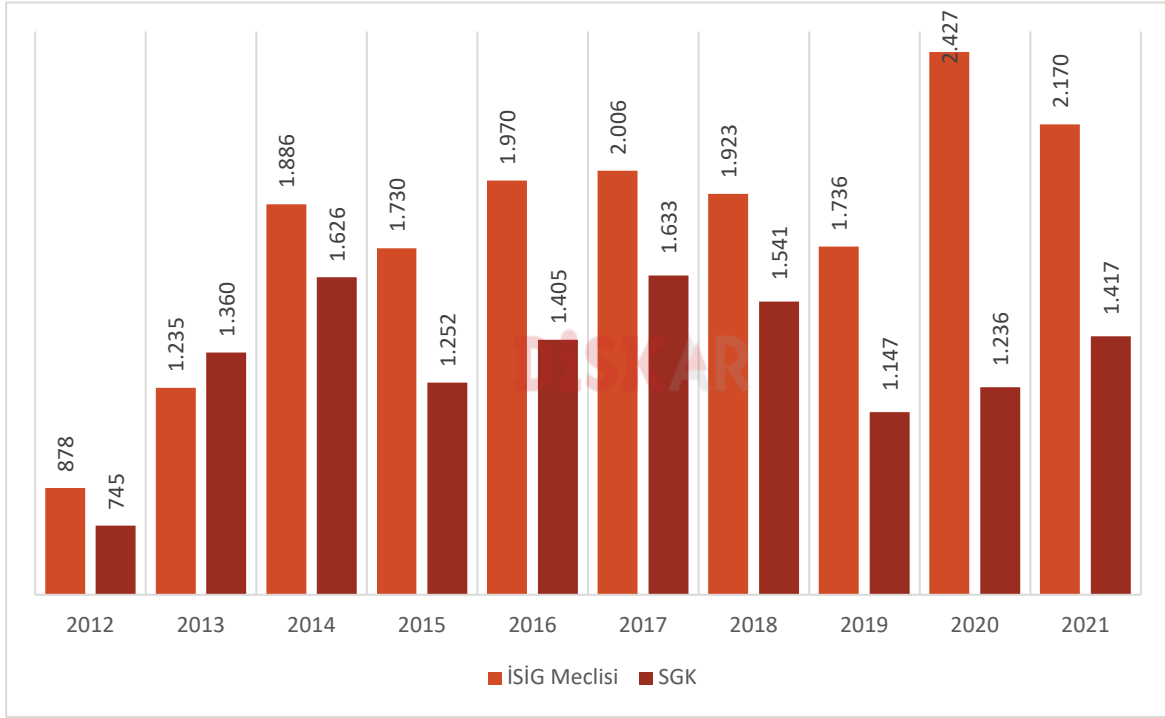
Öte yandan SGK tarafından yayımlanan iş cinayeti sonucu ölüm sayısı yalnızca sigortalı işçileri kapsamaktadır. İşçi ölümlerini SGK verilerinin dışında, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği (İSİG) Meclisi de takip etmektedir. İSİG Meclisi tarafından derlenen verilere göre iş cinayetleri sayısı SGK verilerinden çok daha fazladır. SGK verilerine göre 2012-2021 arası iş cinayeti sonucu yaşamını kaybeden işçi sayısı toplam 13 bin 362 ve yıllık ortalama bin 336 iken İSİG Meclisi'ne göre toplam işçi ölümü 17 bin 961, ortalama bin 796'dır (Grafik 29).

SGK verilerine göre bile en az 22 bin işçinin bir iş cinayeti sonucu yaşamını yitirdiği 21 yıllık AKP iktidarı döneminde çeşitli sektörlerde kitlesel cinayetler yaşandı. AKP'nin iktidarının ilk yılında, 22 Kasım 2003'te Karaman/Ermenek'teki madende 10 işçi yaşamını yitirmiştir. 8 Eylül 2004'te Kastamonu/Küre'de 19 madenci işçi, 31 Ocak 2008'de Davutpaşa'da 21 işçi, 10 Aralık 2009'da Bursa/Mustafakemalpaşa'da 19 madenci işçi, 23 Şubat 2010'da Balıkesir/Dursunbey'de 17 işçi, 17 Mayıs 2010'da Zonguldak/Karadon'da 30 işçi, 7 Temmuz 2010'da Edirne/Keşan'da 3 işçi, 11 Mart 2012'de Esenyurt'ta 11 işçi, 8 Ocak 2013'te Zonguldak/Kozlu'da 8 işçi, 13 Mayıs 2014'te Manisa/Soma'da 301 madenci işçi, 7 Eylül 2014'te Torunlar'da 10 işçi, 28 Ekim 2014'te Ermenek'te 18 işçi, 17 Kasım 2016'da Siirt/Şirvan'da 16 ma-

	İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Ölüm Bildirimi	İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Ölüm Geliri Bağlanan Dosya Sayısı	Bildirim ve Aylık Bağlanan Dosya Farkı	Ölüm Oranı (Yüz Binde)
2005	1.096	1.675	579	24,2
2006	1.601	1.700	99	21,7
2007	1.044	1.737	693	20,4
2008	866	1.472	606	16,7
2009	1.171	2.638	1.467	29,2
2010	1.454	3.040	1.586	30,3
2011	1.710	2.984	1.274	26,9
2012	745	2.575	1.830	21,6
2013	1.360	2.978	1.618	23,9
2014	1.626	1.809	183	13,7
2015	1.252	2.758	1.506	19,7
2016	1.405	2.829	1.424	20,1
2017	1.633	3.246	1.613	22,4
2018	1.541	3.016	1.475	21,2
2019	1.147	2.841	1.694	19,8
2020	1.236	2.524	1.288	16,6
2021	1.417	3.105	1.688	19,2
Toplam	22.304	42.927	20.623	
Ortalama (Yıllık)	1.312	2.525	1.213	21,3

Tablo 12: İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Aylık Bağlanan Dosya Sayısı (2005-2021)

Kaynak: SGK, İş Kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri, 2005-2021 ve Sigortalı İstatistikleri, 2005-2021. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 29: İSİG Meclisi İş Cinayetleri ve Meslek Hastalığı Sonucu İşçi Ölümleri ile SGK'ye Bildirilen İşçi Ölümleri (2012-2021)

Kaynak ve açıklama: SGK, İş Kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri, 2012-2021. İSİG Meclisi İş Cinayetleri Raporları, 2012-2021. DİSK-AR.

denci işçi, 17 Ekim 2017'de Şırnak'ta 8 madenci işçi, 3 Temmuz 2020'de Sakarya/Hendek'te bulunan fişek fabrikasında patlama sonucu 7 işçi ve 3 asker, 14 Ekim 2022'de Bartın'da 42 madenci işçi ile 2013-2018 yılları arasında 3. havalimanı inşaatı sırasında 52 işçi iş cinayeti sonucu yaşamını yitirdi.

Soma, Torunlar ve Ermenek'te yaşanan facialar sonrası iktidar, 2014 yılı sonlarında, 167 ve 176 sayılı İnşaat İşlerinde ve Madenlerde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmelerini Meclis'te kabul ederek Mart 2015 yılında yürürlüğe koydu. Fakat tablodan da anlaşılacağı gibi bu sözleşmeler olumlu sonuçlar yaratmadı.

AKP döneminde işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda bir ilerleme kaydedilememiştir. Öyle ki 2014-2018 Politika

Belgesi ve Eylem Planı'na bakıldığında daha önceki iki politika belgesinin neredeyse aynısı olduğu görülecektir. Her iki Ulusal Eylem Planı'nda öngörülen iş kazalarının yüzde 20 azaltılması ve meslek hastalıkları tanısını yüzde 500 geliştirilmesi yalnızca bir hedef olarak kalmıştır. Aynı hedefler, 2014-2018 döneminin hedefleri olarak benimsenmiştir.

2012 yılında kabul edilen 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın da iş cinayetlerini azalma konusunda bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Yasa, sosyal tarafların mutabakatını sağlamadan işverenlerin ve piyasa aktörlerinin beklentilerine uygun bir biçimde yapılmıştır. Nitekim Yasa'nın çıktığı günden bugüne yapılan değişiklikler de bunu doğrular niteliktedir. 11 yılda 6331 sayılı Yasa'da yapılan ve 40'ı bulan küçük-bü-

yük değişikliğin sermayenin aşırı üretim ve kâr için engel gördüğü uygulamaların gevşetilmesi, belirsiz hale getirilmesi veya ötelenmesi üzerinedir. Sermayenin taleplerine uygun düzenlemeler işletmelerde denetim ve yaptırımları işlevsiz kılmış, dizginsiz bir sömürü ilişkilerinin de önünü açmıştır.

AKP döneminde, denetimlerin ve yaptırımların caydırıcı olması için kurumsal kapasite güçlendirilmemiş, aksine işverenler lehine ve işverenlerin talepleri çerçevesinde düzenlemeler tercih edilmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yapısı parçalanmış, ilgili kurumlar etkisiz hale getirilmiştir.

COVID-19 DÖNEMİNİN İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın 2020 yılında görülmeye başlayan ve 2 yıl boyunca yoğun bir biçimde etkilerini sürdüren Covid-19 salgınında işçileri koruduğunu söylemek mümkün değildir. Aksine, çalışanların çalışma ve yaşam koşulları salgında çok daha vahim bir hal almış ve ölümlü iş kazaları, kalıcı iş göremezlikler ile meslek hastalıkları tablosuna Covid-19 kaynaklı ölümler de dahil olmuş ve tablo giderek ağırlaşmıştır.

İstanbul İSİG Meclisi tarafından derlenen 2020-2021 yıllarındaki iş cinayetleri sonucu ölümlere bakıldığında tüm ölümlerin yüzde 31'inin Covid-19 sebebiyle gerçekleştiği görülmektedir. 2 yıllık salgın süresince en az 1.400 işçi Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmiştir.¹ İstanbul İSİG Meclisi tarafından yayımlanan veriler de Covid-19'un bir işçi sınıfı hastalığı olduğunu ortaya koymaktadır.

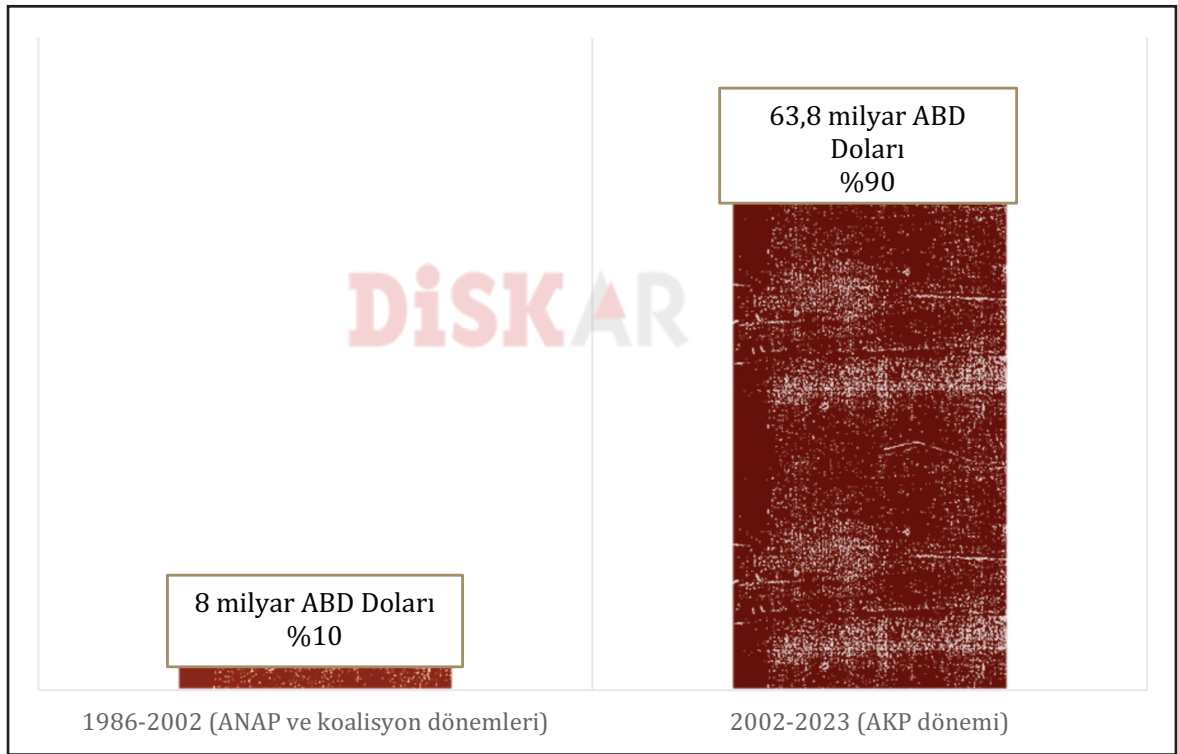
Covid-19 döneminde Covid-19'un yükünü omuzlamak zorunda bırakılan sağlık çalışanlarından en az 550'si ve 200'ün üzerinde hekim Covid-19 kaynaklı iş cinayeti sonucu yaşamını kaybetmiştir.

Öte yandan Covid-19 döneminde yetki süreçleri ve müdahale eden kurumların görev alanları iç içe girmiş, bunun sonucunda Çalışma Bakanlığı, 6331 sayılı İSG Yasası ve "Biyolojik Etkenlere Maruziyet Risklerinin Önlenmesi Hakkında Yönetmelik" gibi Yasa'ya bağlı yönetmelikler ile işyerlerindeki ilgili kurullar tamamen işlevsiz hale getirilmiştir.

AKP hükümeti Covid-19 döneminde "çarklar dönsün" ısrarını sürdürürken işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini hayata geçirmemiştir.

¹İSİG Meclisi, "Covid-19 Bir İşçi Sınıfı Hastalığıdır... Salgının ikinci yılında en az 1400 işçi Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetti", 11 Mart 2022. <https://isigmeclisi.org/20739-covid-19-bir-isci-sinifi-hastaligidir-salginin-ikinci-yilinda-e> (Erişim: 5 Nisan 2023).

Cumhuriyet'in Kamusal Birikiminin Yüzde 90'ı AKP Döneminde Satıldı!

Grafik 30: Türkiye'de Özelleştirme (1986-2023) (Milyar ABD Doları)

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Uygulamaları verilerinden DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

Çalışma hayatında önemli değişikliklere neden olan AKP hükümetleri dönemlerinde kamu kesiminin tasfiyesi ve özelleştirme büyük paya sahiptir. Özelleştirmelerin yaygınlaşması kamunun küçülmesine, kamuda üretilen mal ve hizmetlerin ticarileşmesidir. Özelleş-

tirmeyle birlikte devletin piyasalardaki rolü önemli ölçüde ortadan kaldırıldı. Sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi en temel alanlarda dahi kamu hizmetlerinin hizmet alımı ve taşeron sistemi üzerinden yapıldı.

Özelleştirme uygulamalarının temelleri 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül ile devletin düzenleyici rolünün ekonomiden çekilmesiyle başlasa da AKP döneminde gerçekleşen özelleştirmeler ANAP ve Özal dönemine göre daha yoğun oldu. Özal-ANAP döneminde başlayan özelleştirme uygulamaları hem yargıdan hem de sendikalardan gelen tepkiler sebebiyle planlanan hızda gerçekleşemedi. Ancak AKP hükümetlerinde kamunun tasfiyesi, özelleştirme ve taşeronlaşma en yoğun ve kapsamlı döneme ulaştı.

1986 yılından bugüne özelleştirme uygulamalarının toplam miktarı 71,3 milyar dolar düzeyindedir. 1986-2002 arası (ANAP ve koalisyon dönemleri) dönemde toplam 8 milyar dolarlık özelleştirme gerçekleştirilirken AKP döneminde özelleştirmelerin tutarı 63,8 milyar dolar düzeyine ulaştı (Grafik 30).

Özelleştirmeler tesis ve işletme devri, otel ve sosyal tesislerin satışı, taşınmazların satışı, kamu kuruluşlarının hisseleri ve devri şeklinde çeşitli uygulamalarla gerçekleştirildi. ANAP döneminde (1983-1992) özelleştirmeler toplam özelleştirmelerin yüzde 1, Koalisyon Hükümetleri (1992-2002) döneminde yüzde 10'u, AKP hükümetlerinde döneminde ise yüzde 90'a ulaşmıştır. Cumhuriyet döneminin kamusal birikiminin yüzde 90'ı 63,8 milyar doları AKP hükümetleri tarafından özelleştirilmiştir (Grafik 30).

Özelleştirmelerden elde edilen kaynağın yüzde 30'u (20,4 milyar dolar) kamuya aktarılmadan sermaye iştirakleri, verilen krediler, çalışanlara yönelik iş kaybı ve özelleştirme sonrası tazminatları ile emeklilik primi ödemelerine yapıldı. Uygulamaların yüzde 70 (50 milyar dolar) Hazine ve Kamu Ortaklığı Fonu'na aktarıldı. Dolayısıyla özelleştirmelerin 50 milyar dolarıyla Cumhuriyetin ve halkın ekonomik birikimi satıldı.

Özelleştirme Fonu'nun nakit fazlası, Hazine'nin iç ve dış borç ödemelerinde kullanılmak üzere Hazine hesaplarına intikal ettirilen tutarlardan oluştu. Kamu Ortaklığı Fonu'nun kullanım alanı ise baraj, otoyol ve içme suları gibi altyapı tesislerinin finansmanıdır. Dolayısıyla Cumhuriyet tarihi boyunca kurulan ve biriktirilen ne var ne yok satılmış ve bunlardan elde edilen 50 milyar dolar iç ve dış borç ödemesi ile baraj ve otoyolların finansmanına harcanmıştır.

Satılan 220'den fazla kamu kuruluşunun arasında Sümerbank, Tekel, TÜPRAŞ, SEKA, İSDEMİR, Kardemir, Eti Maden işletmeleri, Petkim, Telekom, çimento fabrikaları, Petrol Ofisi, TÜGSAŞ (Gübre Fabrikaları), Şeker Fabrikaları ve daha niceleri yer almaktadır. Pek çoğu erken Cumhuriyet döneminde kurulmuş olan kamu işletmelerinin neredeyse tamamı 50 milyar dolar karşılığında satılmıştır

Taşeronlaşma AKP Döneminde Yaygınlaştı!

AKP hükümeti ilk yıllarında kamuda güvenceli çalışmayı yasal olarak zayıflatmayı amaçlayan çeşitli kanunlar çıkarmaya çalıştı. Bu yasal düzenlemelerden biri olan Kamu Yönetimi Temel Kanunu kamuoyundan gelen eleştiriler sonucu rafa kaldırıldı. Ancak AKP, kamuda taşeron çalıştırmayı kolaylaştıran çeşitli düzenlemeler yaptı. Bu düzenlemeler sonucu AKP hükümetleriyle birlikte kamuda taşeron işçi tırmanışa geçti. Taşeron uygulamaları özel sektörde de yaygınlaştı.

AKP'nin iktidara geldiği 2002'de kamuda ve özel sektörde taşeron işçi sayısı 387 bin civarı iken 2017'de bu sayı 2 milyona ulaştı.¹ Kamudaki taşeronlaşma özel sektörden daha vahim olup, 2004'te 3 bin civarı olan kamuda taşeron sayısı 2017'de 900 bine çıktı.² AKP hükümetle-

1 Sağlık ve Sosyal Hizmetler Emekçileri Sendikası (SES) (2017). Ayrımsız Tüm İşçiler Kadroya Alınmalıdır. <https://ses.org.tr/2017/12/taseron-sorununa-yarim-yamak-degil-tam-cozum-icin/> (25.4.2023).
2 SES (2017).

ri döneminde kamuda taşeron egemen istihdam biçimi haline dönüştü.

AKP hükümetlerinin seçim dönemlerinde en çok yankı uyandıran vaatleri arasında "taşerona kadro" önemli gündemler arasında yer aldı. Kasım 2015 seçimleri öncesinde dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, seçim videosunda taşerona kadro vaadinde bulundu. Ancak bu vaat yerine getirilmedi.³ Taşerona kadro sorunu 2018'de seçim döneminde tekrar gündeme getirildi. Haziran 2018 seçimlerinden önce 24 Aralık 2017'de yıllardır kadro bekleyen taşeron işçilere yönelik yasal düzenleme yapıldı⁴ ancak bu düzenleme yeni mağduriyetler yarattı.⁵

3 Çelik, Aziz (2016). Yeter Artık, Taşeron İşçiye Kadro! <https://www.birgun.net/makale/yeter-artik-taseron-isciye-kadro-132675> (25.4.2023).

4 Resmî Gazete 24.12.2017, Sayı: 30280.

5 DİSK (2017). Taşeron İşçilere Ayrımsız-Kosulsuz Kadro. <https://disk.org.tr/2017/12/taseron-iscilere-ayirmsiz-kosulsuz-kadro/> (24.3.2023).

Taşerona kadro KHK'si üçlü sosyal diyalog mekanizması işletilmeden tek taraflı olarak düzenlendi. 696 sayılı KHK ile yapılan düzenleme ile tüm taşeron işçilere kadro verilmedi, taşeron işçilerin büyük bölümü kadro dışında kaldı. Güvenlik soruşturması ise taşerona kadro gündeminin en önemli sorunları arasında yer aldı.⁶

Haziran 2018 tarihinde 696 sayılı KHK kapsamında taşerondan kadroya geçen işçilerin sayısının 744 bin 342 bin olarak açıklanması taşerondan kadroya geçenlerin sınırlı bir kesimi kapsadığını göstermektedir.⁷ Öte yandan 696 sayılı KHK kapsamında merkezi idarelerde kadroya geçirilen işçi sürekli işçi kadrosuna doğrudan geçirilirken, belediyelerde çalışan taşeron işçiler belediyelerde değil belediye şirketlerine geçirilmiş, belediyelerdeki taşeron işçilere hak ettikleri kadro verilmemiştir.⁸ Böylece belediye işçilerinin toplu sözleşme hakları askıya alınmış yeni mağduriyetler yaratılmıştır.

6 DİSK (2017).

7 Genel-İş Araştırma Dairesi (2018). Kamu İstihdam Raporu-Kasım 2018. <http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/18618.pdf> (25.4.2023).

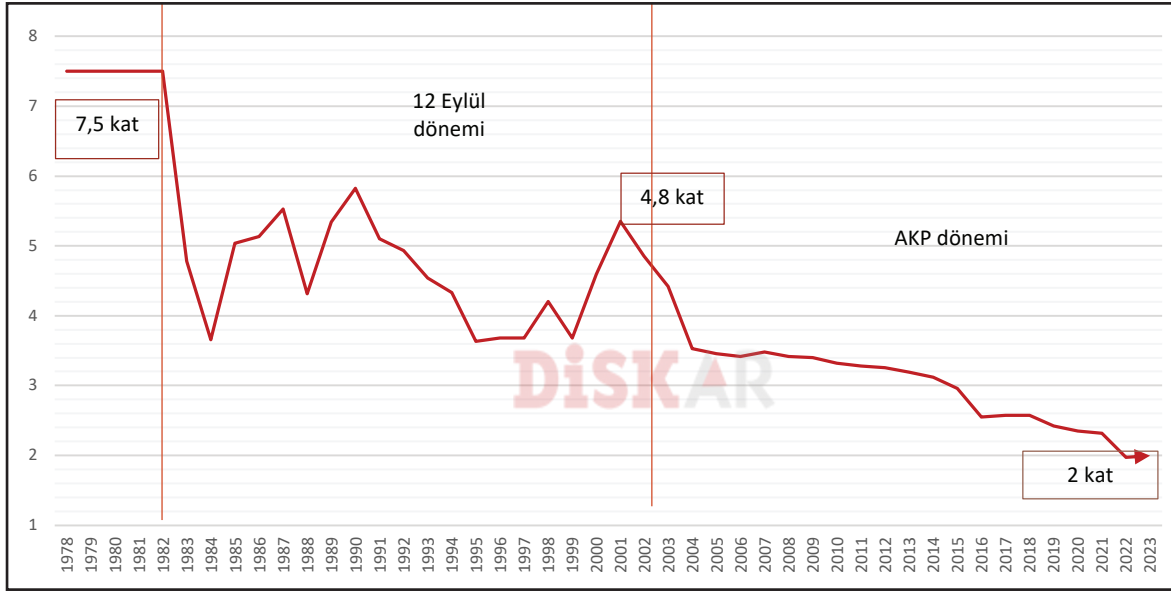
8 Genel-İş Araştırma Dairesi (2018).

AKP döneminde kamuda kadrolu memur olarak çalışanların yerini güvencesiz istihdam biçimleri sözleşmeli personel istihdamı yaygınlaştı. Kamu istihdamında da güvenceli istihdam yerine farklı statülerde geçici istihdam yaygınlık kazandı. Cumhurbaşkanlığı Stratejik ve Bütçe Başkanlığının (SBB) verilerine göre 2007-2023 arasında kadrolu personel istihdamı yüzde 57 artarken sözleşmeli personel yüzde 344 arttı. Böylece sözleşmeli personelin kadro talebi kamuda önemli diğer talep arasında yer aldı. AKP, Mayıs 2023 seçimlerinden önce 26 Ocak 2023'te sözleşmeli personelin kadroya geçirilmesi öngören kanunu yayımladı.⁹ AKP hükümetleri döneminde sayıları 590 bini aşan sözleşmeli personelin 458 bini¹⁰ 2023 seçimi öncesi kadroya alındı.

9 Resmî Gazete, 26/1/2023, Sayı: 32085.

10 ÇSGB (2023). Kamudaki Sözleşmeli Personelin Kadroya Geçirilmesini İçeren Kanun Teklifi Meclis'ten Geçerek Yasalaştı. <https://www.cs.gb.gov.tr/haberler/kamudaki-sozlesmeli-personelin-kadroya-gecirilmesini-iceren-kanun-teklifi-meclis-ten-gecerek-yasalasti/> (25.4.2023).

Kıdem Tazminatı Eridi!

Grafik 31: Kıdem Tazminatı Asgari Ücretin Kaç Katı? (1978-2023)

Kaynak: ÇSGB asgari ücret ve kıdem tazminatı verileri. DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

1936 İş Yasası ile kabul edilen kıdem tazminatı işçinin ödenmesi sonraya ertelenmiş ücretidir ve işçiyi koruyucu düzenlemelerin en önemlisidir. Bilindiği üzere 1975'te 1927 sayılı Yasa ile kıdem tazminatının üç yıllık hak etme süresi bir yıla indirildi, 15 günlük kıdem tazminatı süresi 30 güne yükseltildi. Ayrıca kıdem tazminatı tavan miktarı asgari

ücretin 7,5 katı ile sınırlandırıldı. Kıdem tazminatına getirilen bu hüküm 1979'da Anayasa Mahkemesi tarafından biçim yönünden iptal edildi.¹ Ancak kıdem tazminatına tavan uygulaması 12 Eylül'den

¹ 23 Ocak 1979, 1979/6 sayılı Anayasa Mahkemesi kararı. <https://normkararlarbilgi-bankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1979-6-nrm.pdf> (24.3.2023).

sonra tekrar gündeme geldi ve 17 Ekim 1980 tarihli 2320 sayılı Yasa ile kıdem tazminatının asgari ücretin 7,5 katı ile sınırlandı. İşverenlerin itirazları üzerinde tekrar değişiklik yapıldı ve 11 Aralık 1982 tarihli 2762 sayılı Kanun ile kıdem tazminatının asgari ücretle bağı koparıldı. Kıdem tazminatı tavanı ise en yüksek devlet memurunun bir hizmet yılı için alacağı azami emeklilik ikramiyesi ile sınırlandırıldı. Kıdem tazminatının asgari ücretle bağının koparılması kıdem tazminatının miktarının düşmesine neden oldu.

1978'de asgari ücretin 7,5 katı olan kıdem tazminatı tavanı, 1982'de asgari ücret ile bağının koparılmasının ardından hızla düşmeye başladı. 2023 itibariyle kıdem tazminatı tavanı asgari ücretin 2 katına geriledi. AKP'nin iktidara geldiği 2003 yılında ise kıdem tazminatı asgari ücretin 4,8 katıydı (Grafik 31). Böylece 12 Eylül darbesinin ardından kıdem tazminatında başlayan erime AKP döneminde hızlanmış oldu. Bu aynı zamanda ortalama ücret düzeyinin asgari ücrete yaklaşması anlamına geliyor.

OHAL ve Çalışma Hayatı

AKP hükümetleri döneminde yıllardır yasadışı biçimde devlet içinde örgütlenen, örgütlenmesi desteklenen ve devletin en kritik kurumlarını ele geçiren Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) veya Paralel Devlet Yapılanması (PDY) olarak adlandırılan örgüt mensuplarınca gerçekleştirilen 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsü iki yıl süreyle Türkiye'nin Olağanüstü Hal (OHAL) ile yönetilmesine neden olmuştur.

20 Temmuz 2016'da ilan edilen ve üç aylık sürelerle 7 kez uzatılan OHAL iki yıl sonra 19 Temmuz 2018'de kaldırıldı. OHAL altında geçen iki yılda demokrasi ve hukuk devleti kuralları askıya alındı. İki yıl sonunda OHAL'in kaldırılmasıyla da demokratik hukuk devletine geçilmedi. İki yıllık OHAL döneminde 32 Kanun Hükmünde Kararname (KHK) yayımlandı, 32 KHK'nin 31'i Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yasalaşarak kalıcı hale geldi. OHAL KHK'leri ile 152 ayrı Yasa'da değişiklik yapıldı.¹

İki yılda düzenlenen KHK'lerin bir bölümü İşsizlik Sigortası Kanunu (4447), Kamu Görevlileri ve Toplu Sözleşme Kanunu (4688), Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu (6356), Varlık Fonu, Taşeron İşçilerin Kadroya Alınması vb.

1 DİSK-AR (2018). OHAL'in İki Yılı'nın ve Başkanlık Rejiminin Çalışma Hayatına Etkileri- OHAL ve Başkanlık Rejimi Emeğe Zararlıdır. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/08/OHAL-2-Yil-ve-Basbakanlik-Rejimi-Yeni-Rapor-TASLAK-SON.pdf> (29.3.2023).

düzenlemeler olup OHAL'in ilan edilme gerekçeleriyle ilgisizdi. OHAL'in iki yılında AKP hükümetlerinin OHAL'in amacından saptırdığını, anayasal sınırlarını aştığını hatta Anayasa'yı askıya alan bir baskı rejimine yöneldiğini gösterdi. OHAL uygulaması ve Başkanlık rejimi bir yandan demokratik hukuk devletini adım adım ortadan kaldırdı. Öte yandan doğrudan çalışma hayatını etkileyen düzenleme ve uygulamalarıyla işçilere, çalışanlara ve sendikal örgütlülüğe büyük zarar verdi.

OHAL'in kalıcılaşmasını sağlayacak yasa değişiklikleri sonrasında 24 Haziran 2018 seçimleriyle uygulanmaya başlanan otoriter başkanlık rejimi ise hukuka ve demokrasiye ciddi zarar verdi. 2018 sonrasında ağır hak ihlallerinin devam etti. Türkiye hızla otoriter bir rejime sürüklendi.

OHAL'in en ağır bilançosu yasal düzenlemelerle çeşitli alanlar yapılan ihraçlar oldu. Gazeteciler, milletvekilleri ve belediye başkanları tutuklandı. OHAL'in ilan edilme gerekçesinden bağımsız olarak yoğun olarak Kürt illerinde belediyelere kayyım atandı. İki yıllık OHAL döneminde Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük kamu görevlisi tasfiyesi yaşandı ve 135 bin kamu görevlisi ihraç edildi (Tablo 13). Kamuda yaşanan ihraç ve tasfiyeler 12 Eylül dönemiyle kıyaslanamayacak kadar kapsamlı oldu. KHK düzenlemeleriyle sendika ve konfederasyonlar kapatıldı, grevler ertelendi (yasaklandı).

YASAL DÜZENLEMELER	
Kanun Hükmünde Kararname (KHK) Sayısı (OHAL Kapsamında)	32
Kanunlaşan KHK Sayısı	31
KHK ile Değiştirilen Kanun Sayısı	152
ADLİ ve İDARİ İŞLEMLER	
Tutuklananlar	70.689
Tutuklanan Gazeteciler	209
Tutuklanan Milletvekilleri	12
Kayım Atanan Belediyeler	99
Tutuklanan Belediye Başkanları	95
İHRAÇ EDİLENLER, İŞSİZ KALANLAR, AÇIĞA ALINANLAR, İNTİHAR EDENLER	
Kamu Görevinden İhraç Edilenler	135.856
Göreve İade Edilenler	3.752
İhraç Edilen Akademisyenler	6.081
Çalışma İzni İptal Edilen Özel Öğretim Kurumları Çalışanları	22.474
TMSF'ye Devredilen Şirket ve Kuruluşlarda Çalışan İşçiler	48.535
Açığa Alınan Öğretmenler	24.490
İşsiz Kalan Gazeteci (tahmini)	3.000
OHAL ve KHK Bağlantılı İntihar ve Şüpheli Ölüm Sayısı	57
İHLAL EDİLEN SENDİKAL HAKLAR	
Kapatılan Sendika ve Konfederasyonlar	19
Ertelenen (Yasaklanan) Grevler	7
Grevi Ertelenen/Yasaklanan İşçi Sayısı	154.767
KAPATILAN VEYA DEVREDİLEN KURUM VE KURULUŞLAR	
Kapatılan Kurum ve Kuruluş	2.435
Kapatılan TV, Radyo ve Gazete	158
TMSF'ye Devredilen Şirket ve Ticari İşletme	879
Kapatılan Dernek-Vakıf	1.156

Tablo 13: OHAL'in Kesin Olmayan Bilançosu (Temmuz 2016-2018)

Kaynak: Resmi Gazete, TMSF, Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, CHP, KESK, TGS, TGC, DİSK Basın-İş, Eğitim-Sen, İHOP tarafından hazırlanan veri, rapor ve açıklamaları ile gazete, TV, internet, sosyal medyadan derlenen bilgiler. Tabloda yer alan sayılar en az olarak değerlendirilmelidir.

Not: Tabloda sadece sayısallaştırılabilen ve veri elde edilebilen hak ihlallerinin bir özeti yer almaktadır. Diğer sayısallaştırılmayan ihlallerle ilgili ayrıntılı bilgiler raporun ilerleyen sayfalarında yer almaktadır.

İki yıllık OHAL döneminde en yaygın ve kapsamlı ihlal edilen hak çalışma hakkı oldu. OHAL KHK'lerinin kamu görevlileri ile ilgili getirdiği düzenlemeler, olağanüstü halin amacı ile sınırlı olmaktan çıkıp genel olarak kamu görevlisinin güvencesini ortadan kaldıracı nitelikte olmuştur.

135 binden fazla kamu görevlisi somut bir delile dayanmadan, savunma hakkı tanınmadan ve adil yargılanma yolları tıkanarak kamu görevinden çıkarılmıştır. İhraç edilenler damgalanmış, suçlu ilan edilmiş, emekli ikramiyelerinden mahrum bırakılanlar olmuş, pek çoğunun özel sektörde de iş bulmasını engelleyici uygulamalar söz konusu olmuştur. Dahası ihraç edilen kamu görevlilerinin yakınları da hukuksuz işlemlerle karşı karşıya kalmıştır.²

OHAL döneminde çalışma hakkı ve iş güvencesi ortadan kaldırılmıştır. OHAL KHK'lerinin kamu görevlileri ile ilgili getirdiği düzenlemeler, olağanüstü halin amacı ile sınırlı olmaktan çıkıp genel olarak kamu görevlisinin güvencesini ortadan kaldıracı nitelikte olmuştur.

KHK yoluyla, kurum disiplin kurulu kararıyla yapılan ihraçlar, açığa alınma veya görevden uzaklaşmalar, kamu işçilerini kapsayan işten çıkarmalar, sözleşmesi yenilenmeyenler veya yeniden

2 Kamu kurumlarının, KHK ile ihraç edilenler dışında iş sözleşmesini feshetme, sözleşme yenilememe, yeniden atamama, disiplin soruşturması vb. yollarla yaptığı işten çıkarmalar bu sayıya dahil değildir. Adalet eski Bakanı Bekir Bozdağ, kamudan her atılanın suçlu olmadığını kamudan ihraçların idari tasarrufla yapıldığını itiraf etmiştir <http://basin.adalet.gov.tr/Etkinlik/bakan-bozdog-cnn-turk-tv-de-onemli-aciklamalarda-bulundu> (29.3.2023).

ataması yapılmayanlar, SGK'den OHAL kodu uygulaması yoluyla işten çıkarmalar, OHAL döneminde çalışma hakkı ve iş güvencesine yönelik ihlallerin önünü açmıştır.³

15 Temmuz darbe teşebbüsü ile uzaktan yakından ilgilisi olmayan ve sadece "bu suça ortak olmayacağız" başlıklı bir bildiriye imzalayan 406 akademisyen de "darbe girişimi" torbasına konularak KHK'ler ile görevlerinden ihraç edildi. Bildiriye imzalayan 822 akademisyen hakkında caza davaları açıldı. Bu davalarda verilen bazı cezalar nedeniyle konu bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesine taşındı. Anayasa Mahkemesi 2018/17635 sayılı başvuruyu 26 Temmuz 2019 tarihinde karara bağladı ve karar 19 Eylül 2019 tarih ve 30893 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak kesinleşti. Anayasa Mahkemesi, bildiriye imzalayanlara verilen cezaların hak ihlali olduğuna ve yeniden yargılama yapılarak hak ihlalinin ortadan kaldırılmasına hükmetti.

Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu kararını takiben ceza mahkemeleri Barış Bildirisine imza atan akademisyenlerin beraatine karar verdi. Ceza mahkemelerinin vermiş olduğu kararlarda "Terör örgütü propagandası yapmak suçundan cezalandırılmaları istemiyle mahkemenizce kamu davası açılmış ise de sanığın üzerine yüklenen suçun yasal unsurlarının oluşmadığı, bu haliyle sanık için yüklenen fiilin kanunda suç olarak tanımlanmamış olduğu anlaşıldığı"

3 Cumhurbaşkanı Erdoğan 14 Temmuz 2017 tarihinde Ankara Ticaret Odası'nda düzenlenen "15 Temmuz ve İnsan Hakları Paneli"nde yaptığı konuşmada ihraç edilenlerle ilgili olarak "gitsin özel sektörde çalışsınlar. Bize ne devlet mi besleyecek bunları?" demiştir.

dan sanığın beraatine karar verilmiştir” denildi.⁴ Ancak gerek AYM ve gerekse ceza mahkemelerinin barış akademisyenleri lehine kararlarına rağmen OHAL İşlemlerini İnceleme Komisyonu yargı kararlarını hiçe sayarak hiçbir barış akademisyeni hakkında iade kararı vermedi.

OHAL döneminde en yaygın ihlal edilen işçi haklarından bir diğeri ise grev hakkıdır. AKP Hükümetleri OHAL öncesi yıllarda toplam sekiz grevi ertelemişken, sadece iki yıllık OHAL uygulaması boyunca 7 büyük grev milli güvenlik, genel sağlık ve finansal istikrarı bozucu olduğu gerekçesiyle ertelendi/yasaklandı. 155 bin işçi erteleme ve yasaklamadan etkilendi ve grev hakkını kullanamadı.

Grev hakkına dönük engellemeler sadece grev ertelemeleri ile sınırlı kalmadı. Grev erteleme (yasaklamalarının) kapsamı da genişletildi. 678 sayılı KHK ile 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nun 63. maddesine *“Karar verilmiş veya başlanmış olan ka-*

⁴ Bu konudaki bazı kararlar şöyledir: İstanbul.13. Ağır Ceza Mahkemesi Dosya No: 2019/448 E., 2019/353 K., C. Savcılığı 2019/45540 E., İstanbul 27. Ağır Ceza Mahkemesi Dosya No:2019/98 E., 2019/314 K., C. Savcılığı 2019/27142 E.

nuni bir grev veya lokavt; genel sağlığı veya millî güvenliği, büyükşehir belediyelerinin şehir içi toplu taşıma hizmetlerini, bankacılık hizmetlerinde ekonomik veya finansal istikrarı bozucu nitelikte ise Bakanlar Kurulu bu uyuşmazlıkta grev ve lokavtı altmış gün süre ile erteleyebilir” hükmü eklendi. Böylece Anayasa Mahkemesi’nin 2014 yılında iptal ettiği şehir içi toplu ulaşım ve bankacılık sektöründeki grev yasakları 678 sayılı KHK ile dolaylı olarak geri getirildi. Dahası “finansal istikrarı bozucu grev” ifadesi mevzuata girmiş oldu ve ekonomik nedenlerle grev ertelemenin önü açıldı.

Cumhurbaşkanı ve AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından OHAL döneminde grev uygulamalarını iki kez işveren örgütlerinin toplantılarında ve altı çizilerek vurgulandı. Erdoğan’ın Uluslararası Yatırımcılar Derneği YASED’in 12 Temmuz 2017 tarihinde düzenlediği toplantıda yaptığı konuşmada “Şimdi grev tehdidi olan yere OHAL’den istifade ile anında müdahale ediyoruz. Diyoruz ki hayır, burada greve müsaade etmiyoruz” Recep Tayyip Erdoğan’ın 7 Haziran 2017 tarihinde MÜSİAD 24. Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada “Öyle ikide bir kalkacak hemen grev, bilmem ne... Kusura bakma arkadaş” dedi.

COVID-19 ile Mücadele Yetersiz Kaldı

Ücretliler ile dar gelirli kesimler üzerinde büyük tahribata yol açan Covid-19 salgını, Mart 2020'de Türkiye'de de görülmeye başladı. Covid-19 salgını bir yandan toplumsal adaletsizliği diğer yandan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinden etkiledi. Halen yarattığı olumsuz etkileri hissedilen Covid-19 salgınıyla mücadelede de AKP hükümeti başarısız oldu.

Covid-19 salgınının işçiler açısından birden fazla etkisi oldu. Türkiye, Covid-19 salgınına 2018 Eylül'ünde başlayan ekonomik krizin etkisiyle girdi. Halihazırda artan işsizlik, düşen istihdam ve işgücüne katılma oranları Covid-19 salgını ile daha da vahim bir hal aldı. Bilindiği gibi, Covid-19'un görülmeye başlamasıyla işçilerin çalışma koşullarında değişiklikler meydana geldi. Kısa çalışma başta olmak üzere uzaktan/evden çalışma, dönüşümlü olarak çalışma, ücretli, ücretsiz ve idari izin kullanımlarının yaygınlığı arttı. Çalışma şekillerindeki bu değişiklikler ile işçiler iş ve gelir kayıpları yaşadılar.¹ AKP Hükümeti'nin salgın dönemindeki çarklar dönsün ısrarı ve yetersiz sosyal politika uygulamaları ile işçiler hem yaşamlarından hem işlerinden hem gelirlerinden oldular.

Covid-19'un ücretlilerin iş ve gelirlerinde yarattığı kayıplar verilere de yansdı.

1 DİSK-AR (2021), "Covid-19 Salgınının Kadın İşgücü Üzerindeki Etkileri", Jineoloji, Pandemi Özel Sayı, Ekim-Kasım-Aralık 2021.

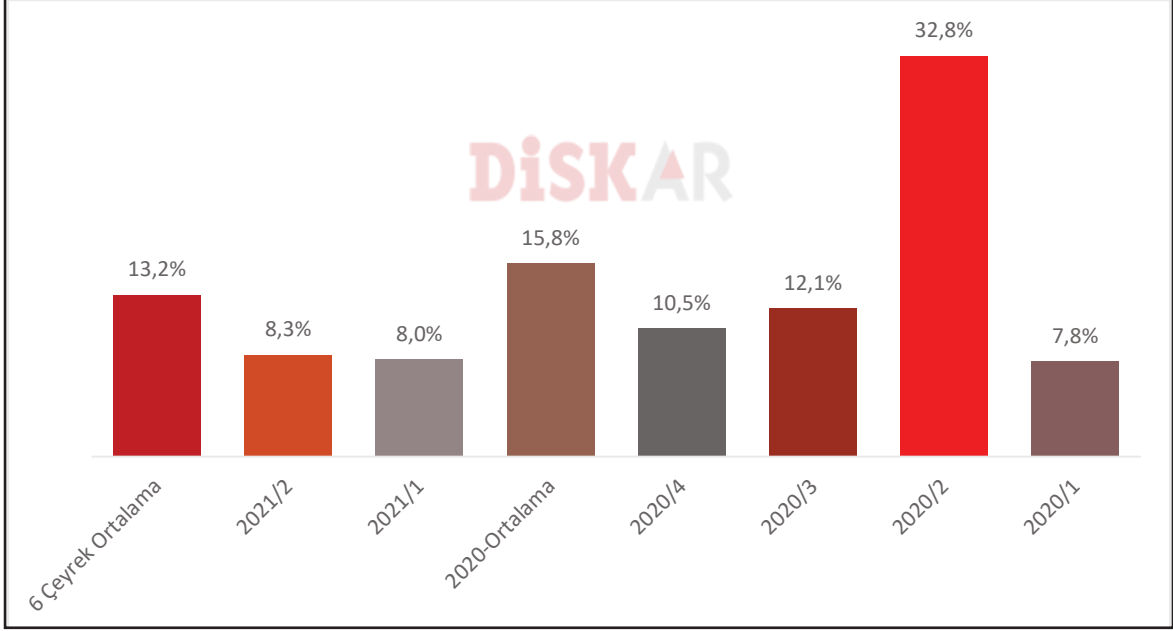
Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) göre 2020 yılında, 2019 4. çeyreğe göre küresel olarak çalışma süreleri yüzde 8,8 oranında azaldı, bu azalış 255 milyon eşdeğer tam zamanlı iş kaybı anlamına geliyor ki bu kayıp 2008-2009 ekonomik krizinin yaklaşık 4 katı düzeyindedir.² Covid-19'un etkilerinin ilk zamanlardaki kadar ekonomiye yansımadağı 2021. 3. çeyreğinde çalışma saatleri 2019 4. çeyreğine göre hala yüzde 4,7 altında. Bu da ILO'ya göre 137 milyon eşdeğer tam zamanlı iş kaybı anlamına gelmektedir.³

Türkiye'de de Covid-19'un işgücü piyasalarındaki etkileri Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) ısrarla görmezden gelmesine rağmen alternatif hesaplamalarla izlenebildi. Bilindiği gibi TÜİK geçmişten beri dar tanımlı işsizlik hesaplamasının yetersizliği sebebiyle eleştirilmekteydi. 30 Nisan 2020'de TÜİK Başkanlığınca yapılan açıklamada soru setine Covid-19'un etkilerini ölçmek için yeni bir modülün eklendiği⁴ söylenmiş olsa da gerçekleştirilmedi. Dolayısıyla TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Araştırması'nda açıkladığı işsizlik verileri Covid-19'un tahribatını açıklayabilmekten oldukça uzak kaldı.

2 ILO (2021), ILO Monitor: Covid-19 and world of work, Seventh Edition: 25 January 2021.

3 ILO (2021), ILO Monitor: Covid-19 and world of work, Eighth Edition: 27 October 2021.

4 TÜİK (2020) "Türkiye İstatistik Kurumunda Alınan Koronavirüs Tedbirleri", 30.04.2020. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/duyuru_4378.pdf (17.9.2021).

Grafik 32: Covid-19 Döneminde Eşdeğer Tam Zamanlı İş Kaybı Oranı (Yüzde) (2020 1. Çeyrek-2021 2. Çeyrek)

Kaynak: DİSK-AR (2021), "DİSK-AR salgının bilançosunu çıkardı: 3,6 milyon iştiham kaybı!", 28 Ağustos 2021.

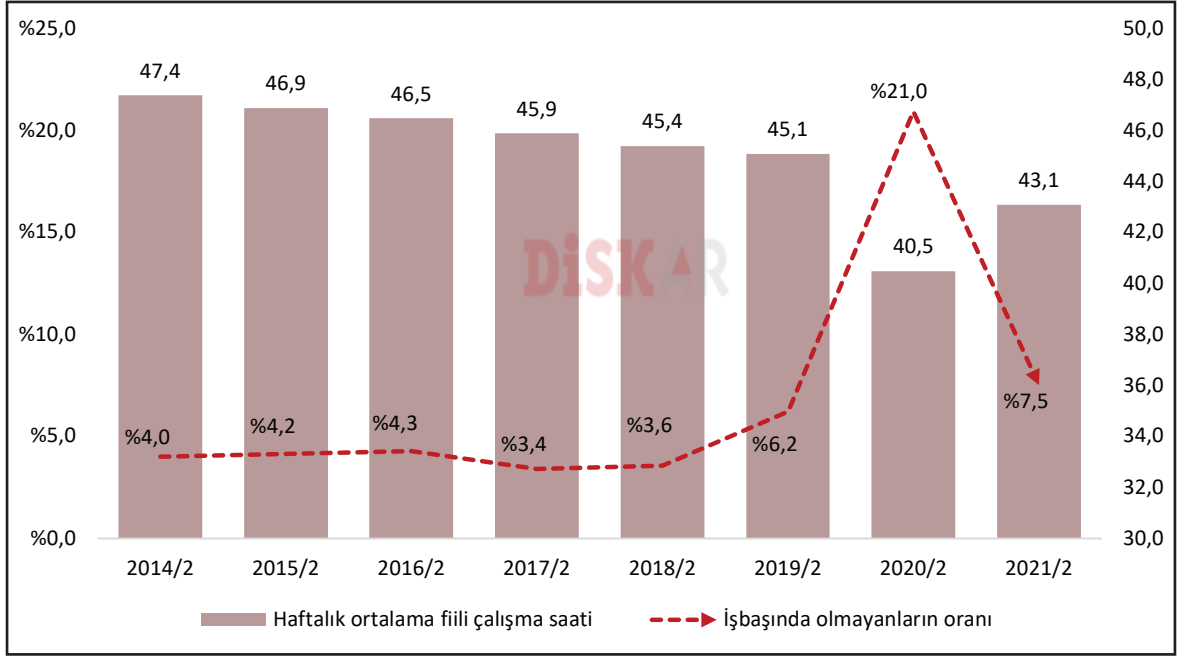
Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) tarafından 10 yıldır gerçekleştirilen geniş tanımlı işsizlik hesaplaması ve ILO'nun eşdeğer tam zamanlı iş kaybı metodolojisinden yararlanarak yaptığı alternatif hesaplamalarla Covid-19'un etkileri daha görünür bir hal aldı. DİSK-AR tarafından ILO yöntemiyle gerçekleştirilen hesaplamaya göre eşdeğer tam zamanlı iş kaybı ekonomide pandeminin etkilerinin en yoğun görüldüğü 2020 yılı ortalamasında yüzde 15,8 (4 milyon 307 bin) oldu. Covid-19'un görüldüğü altı çeyrekte ise (2020 1. çeyrek ve 2021 2. çeyrek arası) yüzde 13,2 (3 milyon 613 bin) olarak gerçekleşti (Grafik 32).⁵

⁵ DİSK-AR (2021), "DİSK-AR salgının bilançosunu çıkardı: 3,6 milyon iştiham kaybı!", 28

Covid-19 salgınının yarattığı iş kayıplarının bir kısmını işten çıkarılanlar oluştursa da bir kısmı Covid-19'un çalışma şekillerinde yarattığı değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Normal koşullar altında istihdamdakiler ile işbaşında olanların sayısı birbirine yakın seyretmektedir.⁶ Oysa Covid-19'un en fazla hissedildiği Nisan 2020'de istihdam ile işbaşında olanların sayısında ciddi bir fark söz konusu oldu. Öte yandan bu dönemde yine çalışma şekillerinde yaşanan değişiklik sebebiyle çalışma saatlerinde ciddi düşüşler yaşandı.

Ağustos 2021.

⁶ Aziz Çelik ve Ömer Furkan Özdemir (2022), "Bir Sosyal Politika Başarısızlığı Olarak Türkiye'de Covid-19 ile Mücadele: Sosyal Diyalog ile İşsizlik, İstihdam ve Gelir Destekleri Açısından Bir Değerlendirme", Covid-19 ve Türkiye'de Sosyal Politika, Editörler: Orkun Saip Durmaz, Betül Urhan, M. Onat Öztürk, İstanbul: Sarmal Kitabevi.

Grafik 33: Covid-19'un İşbaşında Olmayanların Oranı ile Haftalık Ortalama Fiili Çalışma Süresinde Yarattığı Değişiklikler (Yüzde, Saat) (2014 2. Çeyrek-2021 2. Çeyrek)

Kaynak: DİSK-AR (2021), "DİSK-AR salgının bilançosunu çıkardı: 3,6 milyon istihdam kaybı!", 28 Ağustos 2021.

Grafik 33'den de görüleceği üzere 2014 ile 2019 arasında geçen olağan dönemlerde haftalık çalışma saati 47,4 ile 45,1 arasında ve işbaşında olmayanların istihdamda olanların oranı ise yüzde 3,4 ile yüzde 6,2 arasında seyretmiştir. Covid-19'un Türkiye'de görülmeye başlamasını içeren Mart 2020'yi içinde bulunduran 2020 2. çeyrekte ise haftalık ortalama fiili çalışma süresi 40,5 saate düşmüş, işbaşında olmayanların oranı ise yüzde 21'e yükselmiştir (Grafik 33).

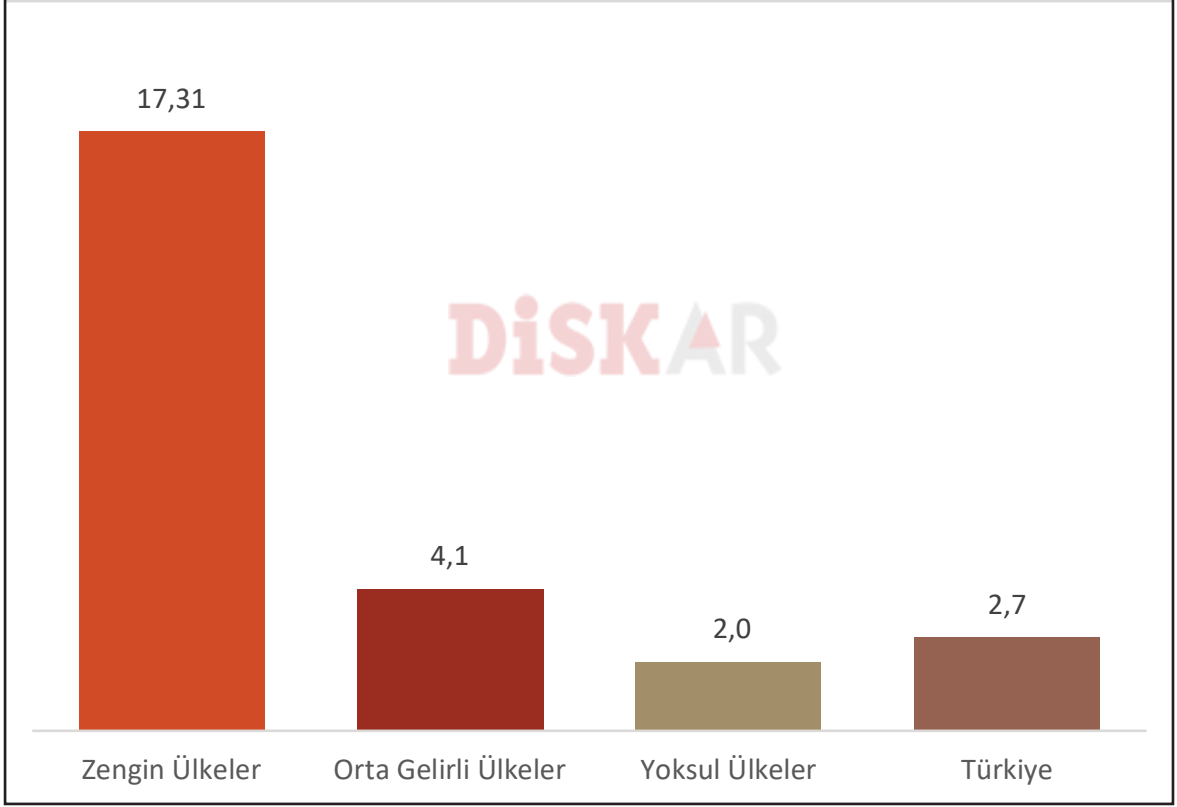
Ekonominin açılmasından sonraki dönemleri içeren (Nisan, Mayıs, Haziran 2021) 2021 2. çeyrekte ise haftalık fiili çalışma süresi ile işbaşında olmayanların oranı aynı eğilimlerini sürdürmeye devam etmiştir.

Covid-19'un olumsuz etkilerinin giderilmesi konusunda tüm dünyada hükü-

metler destek programları hayata geçirdiler. Ekonominin açıldığı Haziran 2021 dönemine kadar zengin ülkeler Gayrisafi Yurtiçi Hasıllarının (GSYH) yüzde 17,3'ü kadar ek harcama ve dolaylı gelir desteği ayırırken yoksul ülkeler sadece yüzde 2'si kadar ayırabildi. IMF tarafından yayımlanan verilere göre Türkiye, Covid-19 ile mücadeleye oldukça sınırlı kaynak ayırdı. Türkiye GSYH'nin yalnızca yüzde 2,7'si kadar ek harcama ve gelir desteği sağladı (Grafik 34).

Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre Türkiye tarafından sağlanan destek ve nakit harcamaların yalnızca beşte biri vatandaşlara ve çalışanlara yönelikti. Yapılan toplam desteğin yüzde 78'i ise sermayeye sağlandı.⁷ Türkiye tarafından vatandaşlara sağlanan destek ve nakit harcama da hükümet kaynak-

⁷ DİSK-AR (2021).

Grafik 34: Covid-19 ile Mücadele Kapsamında Ek Harcama ve Dolaylı Gelir Destekleri (GSYH içindeki oranı) (Haziran 2021)

Kaynak: IMF, Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic; and IMF staff estimates. Temmuz 2021.

larından karşılanmadı. Bunların birçoğu İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılandı. Türkiye'nin 30 Mart 2020'de başlattığı "Biz Bize Yeteriz Türkiye'm" isimli bağış kampanyası geliri ise ikinci bir destek sağlama kalemi oldu. Öte yandan Türkiye, diğer birçok ülkenin aksine karşılıksız destek yerine borç eteleme ve borçlandırmayı tercih etti. Covid-19 ile mücadelede yurttaşlar nakit destek sağlanması yerine borcunun artırılması ve ertelenmesi ile azalan gelirlerin borçla giderilmesine yönlendirildi.⁸

Salgın döneminde AKP hükümeti tarafından alınan ancak çok yetersiz kalmış iki önlem Kışa Çalışma Ödeneğinden (KÇÖ) yararlanma koşullarının nispeten kolaylaştırılması ile iş sözleşmelerinin fesih yasağı oldu. Covid-19'un görülmesiyle birlikte 26 Mart 2020 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7226 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile KÇÖ'den yararlanma koşulu değiştirildi. Bu değişiklik sonrası KÇÖ'den yararlananların sayısında bir patlama yaşandı.

17 Nisan 2020 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7244 sayılı Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile iş sözleşmelerinin fesih yasağı getirildi. Ancak bu kanun ile işverenlere işçileri

tek taraflı ücretsiz izne çıkarma olanağı tanındı.⁹ Ücretsiz izne çıkarılan işçilere ise İSF'den sağlanan Nakdi Ücret Desteği (NÜD) verildi. NÜD, 2020 yılı için günlük 39,2 TL ve 2021 yılı için 50 TL olarak saptandı. İşçiler NÜD ile geçinmeye zorlandılar.

Özetle salgın halihazırda var olan geçim zorluğunu ve eşitsizliği artırdı. Ücret-
9 Çelik ve Özdemir (2022).

liler bu dönemde gelirlerini ve işlerini kaybettiler. Ücretlilerin üzerinde sosyal ve ekonomik açıdan oldukça yıkıcı sonuçlar doğuran Covid-19'un yükü böylesine ağırken AKP Hükümeti Covid-19 ile mücadelede yetersiz kaldı. Yurttaşları Covid-19'un etkilerinden koruyacak önlemler yetersiz kaldı, etkin sosyal politikalar uygulanmadı.

Kaynaklar

Anayasa Mahkemesi (1979), 23 Ocak 1979, 1979/6 sayılı kararı. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1979-6-nrm.pdf> (Erişim: 24.03.2023).

Anayasa Mahkemesi (2019), 14 Kasım 2019, 2018/90 sayılı kararı. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200213-6.pdf> (Erişim: 18.4.2023).

Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) (2021), Fatal accidents at work, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/hsw_n2_02/default/table?lang=en (Erişim: 26.04.2023).

BANK-SEN (2017), "AKBANK'ta Greve 'İstikrar' Engeli, <https://banksen.org.tr/2017/03/akbankta-greve-istikrar-engeli/> (Erişim: 18.04.2023).

Bingöl, Ozan (2022), "Memurun Enflasyon Farkının Bir Kısmı Gelir Vergisi Tarifesine mi Gidecek?", <https://vergiyedair.com/2022/07/04/memurun-enflasyon-farkinin-bir-kismi-gelir-vergisi-tarifesine-mi-gidecek/> (Erişim: 14.09.2022).

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2022), Kamu Sektörü İstihdam Sayıları, 2019, 2020, 2021 Aralık-2022 Eylül.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2022), Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm, 18 Kasım 2022 https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/Turkiye-Ekonomisinde-Haftalik-Gelismeler-ve-Genel-Gorunum-Raporu_18112022.pdf (Erişim: 20.11.2022).

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2023), Genel Bütçeli Kamu İdarelerinin 2022 Yılı Gelirleri ile 2023-2024 Dönemi Gelir Tahminleri. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/01/3a-Genel-Butceli-Kamu-Idarelerinin-2022-Yili-Gelirleri-ile-2023-2024-Donemi-Gelir-Tahminleri.pdf> (Erişim: 20.03.2023).

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2023), Sanayide Birim Ücret Endeksi (Çalışılan Saate Göre) (2015:100), 2009 1. Çeyrek-2022 4. Çeyrek.

Cumhuriyet (2022), "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan EYT açıklaması: 2 milyon 250 bin vatandaşımız emeklilik hakkına kavuşacak" <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-eyt-aciklamasi-2016341> (Erişim: 24.04.2023).

Cumhuriyet, 15 Eylül 1980.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) (2022), Grev ve Lokavt İstatistikleri, 2008-2021, https://www.csgeb.gov.tr/media/31747/grev_lokavt.pdf (Erişim: 04.05.2023).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) (2023), Asgari ücret verileri, 2000-2023, <https://www.csgeb.gov.tr/asgari-ucret/> (Erişim: 04.05.2023).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) (2023), İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayıları Hakkında Tebliğler, Ocak 2023.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) (2023), Kıdem Tazminatı Tavan Tutarı verileri, 1978-2023, <https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/kidem-tazminati/kidem-tazminati-tavan-miktari/> (Erişim: 04.05.2023).

Çelik, Aziz (2016), "Yeter Artık, Taşeron İşçiye Kadro!", BirGün, 24 Ekim 2016.

Çelik, Aziz (2017), "Grev Hakkı Aldatmacası", BirGün, 23 Ocak 2017.

Çelik, Aziz (2023), "AKP'nin büyük bölüşüm felaketi", BirGün, 13 Mart 2023.

Çelik, Aziz ve Ömer Furkan Özdemir (2022), "Bir Sosyal Politika Başarısızlığı Olarak Türkiye'de Covid-19 ile Mücadele: Sosyal Diyalog ile İşsizlik, İstihdam ve Gelir Destekleri Açısından Bir Değerlendirme", Covid-19 ve

Türkiye’de Sosyal Politika, Editörler: Orkun Saip Durmaz, Betül Urhan, M. Onat Öztürk, İstanbul: Sarmal Kitabevi.

ÇSGB (2023), “Kamudaki Sözleşmeli Personelin Kadroya Geçirilmesini İçeren Kanun Teklifi Meclis’ten Geçerek Yasalaştı” <https://www.csgeb.gov.tr/haberler/kamudaki-sozlesmeli-personelin-kadroya-gecirilmesini-iceren-kanun-teklifi-meclis-ten-gecerek-yasalasti/> (Erişim: 25.04.2023).

DİSK (2017), “Taşeron İşçilere Ayrımsız-Koşulsuz Kadro” <https://disk.org.tr/2017/12/taseron-iscilere-ayirmsiz-kosulsuz-kadro/> (Erişim: 24.03.2023).

DİSK (2023), “EYT Sorununu Çözerken Yeni Sorunlar ve Adaletsizler Yaratılmamalıdır”, <https://disk.org.tr/2023/02/eyt-sorunu-cozerken-yeni-sorunlar-ve-adaletsizlikler-yaratilmamalidir/> (Erişim: 21.03.2023).

DİSK-AR (2018), “OHAL’in İki Yılına ve Başkanlık Rejiminin Çalışma Hayatına Etkileri-OHAL ve Başkanlık Rejimi Emeğe Zararlıdır”, <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/08/OHAL-2-Yil-ve-Baskanlik-Rejimi-Yeni-Rapor-TASLAK-SON.pdf> (Erişim: 29.03.2023).

DİSK-AR (2021), “Covid-19 Salgınının Kadın İşgücü Üzerindeki Etkileri”, Jineoloji, Pandemi Özel Sayı, Ekim-Kasım-Aralık 2021.

DİSK-AR (2021), “DİSK-AR salgının bilançosunu çıkardı: 3,6 milyon istihdam kaybı!”, 28 Ağustos 2021.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) (2021), Sendikalaşma ve Toplu İş Sözleşmesi İstatistikleri, 2019-2020.

Gelir İdaresi Başkanlığı (2023), Gelir Vergisi Tarifesi, 2023.

Genel-İş Araştırma Dairesi (2018), Kamu İstihdam Raporu-Kasım 2018. <http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/18618.pdf> (Erişim: 25.04.2023).

Haber Türk (2023), “Bakan Vedat Bilgin: Bayram ikramiyesinden 15,6 milyon emeklimiz yararlanacak”, 25 Mart 2023, <https://www.haberturk.com/bakan-vedat-bilgin-bayram-ikramiyesinden-15-6-milyon-emeklimiz-yararlanacak-3577028-ekonomi> (Erişim: 4.03.2023).

ILO (2021), ILO Monitor: Covid-19 and world of work, Eighth Edition: 27 October 2021.

ILO (2021), ILO Monitor: Covid-19 and world of work, Seventh Edition: 25 January 2021.

İşçi Sağlığı İş Güvenliği (İSİG) Meclisi (2022), “Covid-19 Bir İşçi Sınıfı Hastalığıdır... Salgının ikinci yılında en az 1400 işçi Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetti”, 11 Mart 2022. <https://isigmeclisi.org/20739-covid-19-bir-isci-sinifi-hastaligidir-salginin-ikinci-yilinda-e> (Erişim: 05.04.2023).

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği (İSİG) Meclisi (2022), İş Cinayetleri Raporları, 2012-2021.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (2023), Özelleştirme Uygulamaları verileri, 1986-2023.

Sağlık ve Sosyal Hizmetler Emekçileri Sendikası (SES) (2017). Ayrımsız Tüm İşçiler Kadroya Alınmalıdır. <https://ses.org.tr/2017/12/taseron-sorununa-yarim-yamalak-degil-tam-cozum-icin/> (Erişim: 25.04.2023).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2023), Üç Aylık Verimlilik İstatistikleri, Çalışılan Saat Başına Üretim Endeksi (2015:100), 2009 1. Çeyrek-2022 4. Çeyrek.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) (2022), İş Kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri, 2003-2021.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) (2022), Sigortalı İstatistikleri, 2003-2021.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) (2022), Sigortalı İstatistikleri, Ocak 2022.

Tayanç, Tunç (1980). "Türkiye'de Yapılan Grevlerin Nicel ve Nitel Değerlendirmesi (1963-1980)", İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Yayınları.

TÜİK (2020) "Türkiye İstatistik Kurumunda Alınan Koronavirüs Tedbirleri", 30.04.2020. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/duyuru_4378.pdf (Erişim: 17.09.2021).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2023), Altın Fiyatları (Ortalama)-Serbest Piyasa (TL), 2000-2022-2023 Şubat.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2023), Döviz Kurları verileri, 2002-2018-2023.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2023), Yıllık Ortalama Döviz Kurları, 2000-2023.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2021), Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2020.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022), Hanehalkı İşgücü Araştırması Mikroveri Seti, 2021.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022), İşgücü İstatistikleri, 2021.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022), İşgücü İstatistikleri, 2022 3. çeyrek.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023), Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Yıllık Veriler, 1998-2002.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023), Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Çeyreklik Veriler, 2018 2. Çeyrek-2022 4 Çeyrek.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023), İşgücü İstatistikleri, 2022 4. çeyrek.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023), İşgücü İstatistikleri, 2002 3. çeyrek.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023), Tüketici Fiyat Endeksi, Nisan 2023.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023), Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2022.

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) (2023), İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık 2022.

Uluslararası Para Fonu (IMF) (2021), Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic; and IMF staff estimates. Temmuz 2021.

AKP Döneminde ve Başkanlık Rejiminde

İŞÇİLER NELER KAYBETTİ?

"AKP Döneminde ve Başkanlık Rejiminde İşçiler Neler Kaybetti? (2002-2023)" adlı bu kitapta AKP hükümetleri (2002-2023) ve başkanlık rejimi (2018-2023) döneminde emeğin durumu ele alınıyor. Kitapta AKP hükümetleri ve başkanlık rejimi döneminde gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkileri, sendikalaşma, toplu pazarlık, grev, sosyal güvenlik ve emekliler, işsizlik, istihdam, işçi sağlığı ve iş güvenliği, özelleştirme, taşeronlaşma, vergiler, OHAL ve salgın gibi çeşitli konular yer almaktadır. DİSK-AR'ın hazırladığı bu araştırma son 21 yılda ve özellikle başkanlık rejiminde AKP'nin işçi sınıfına neler kaybettirdiğini ortaya koymaktadır.